

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ROSKILDE AMT UNDER BESÆTTELSEN

1940-45

ROSKILDE AMT
UNDER
BESÆTTELSEN
1940 - 45

Historisk årbog for Roskilde Amt 1990

INDHOLD	Side
Indledning	3
<i>Af Ernst Verwohlt</i>	
Modstanden	5
<i>Af Henning Bjørn Larsen</i>	
Tyskerpiger	116
<i>Af Anette Warring</i>	
Levevilkår i by og på land – glimt fra hverdagslivet under besættelsen.	
Besættelsen set gennem Roskilde-pressen	133
<i>Af Arne Jensen</i>	
Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse – L.A.B.	139
<i>Af Jens Mørkegaard</i>	
Erindringer fra min barndom i Roskilde under besættelsen	149
<i>Af Børge Dahl</i>	
Mine oplevelser den 9. april 1940 og min hverdag som husmor.	159
<i>Af Edith Jensen</i>	
At være barn under krigen	165
<i>Af Inge Rydahl</i>	
Kødduddeling på Roskilde Station under folkestrejken	171
<i>Af Mette Krogh</i>	
Tobaksarbejder i Karlslunde	175
<i>Af Sigrød Pedersen</i>	
Et gartnerihushold i krigstiden	177
<i>Af Gudrun Robolte</i>	
En lastbilchaufførs arbejdsvilkår	180
<i>Af Ejnar Larsen</i>	
Tørvegravning	184
<i>Af Ernst Jessen</i>	
Mit cykelhjul	188
<i>Af Søren Bjerg Hansen</i>	
Glimt fra besættelsestidens skolehverdag	
Brochmands Skole i Køge under besættelsen	193
<i>Af Knud Nielsen</i>	
Tøxens Skole i krigsårene	196
<i>Af Mogens Hartvigsen</i>	
Ungarerne i Hvalsø kommune	198
<i>Af Conny Petersen</i>	
Værnemagten og politimester Vagn Bro	204
<i>Af G. Bjerg Møller</i>	

Indledning

Af Ernst Verwohlt

Der er forløbet halvtreds år siden Danmarks besættelse den 9. april 1940. Hos de ældre er erindringen måske mere eller mindre udvisket. Hos de yngre – generationerne under halvtreds eller de tre fjerdedele af befolkningen – eksisterer den ikke. Det er baggrunden for, at Historisk Samfund for Roskilde Amt har ment, at det var på tide – ja i sidste øjeblik – at få samlet beretninger fra vort lokale samfund om, hvordan befolkningen oplevede ”de fem onde år” fra 1940 til 1945.

Inden for bogens rammer vil der være nogle, som erindrer et og andet fra besættelsestiden, de ikke vil kunne genfinde her. Det siger sig selv, at hverdagen tegnede sig noget anderledes for modstandsmanden, der gik under jorden, for ham der sad i Horserødlejren eller koncentrationslejr, for slet ikke at tale om frikorpsmanden på Østfronten, end for det store flertal, der ikke tog aktivt del i krigen. Dette temanummer kan derfor fremtræde lidt kalejdoskopisk – spændende over en beretning om modstandskampen i amtet, der her fortælles for første gang i skriftlig form, til dagliglivets trivialiteter, som de oplevedes under en hverdag, der blev anderledes – et samfund, der søgte at leve en normal tilværelse i en unormal tid, og som modstræbende erkendte, at det kan man bare ikke.

Perioden er stadig – som enhver anden epoke, der ligger inden for mands minde – kontroversiel. Der er ikke tilstræbt objektivitet – for den eksisterer ikke – men redaktionen mener, at der er givet et troværdigt billede af et samfund og en hverdag, der var anderledes.

Dette temanummer af Historisk Årbog er samtidig et udtryk for et ønske fra Historisk Samfund for Roskilde Amt om at skabe en *ny profil for det lokalhistoriske arbejde i Roskilde Amt*. Nye strømninger i form af de mange lokalhistoriske foreninger og arkiver har på mange måder præget de seneste års lokalhistorie – hele den fortjenstfulde grønne bølge inden for lokalhistorien. Historisk Samfund blev i 1910 startet med det formål at vække og bevare den lokalhistoriske interesse hos befolkningen for derved at give den enkelte personlig oplevelse og være med til at skabe forståelse for historiens nødvendighed. Vi er mange, der tror på, at mødet med fortiden rummer mulighed for personlig oplevelse og menneskelig forståelse, og at fordybelse i sin egen eller i sin egne historie kan være en støtte i menneskers forsøg på at forme deres tilværelse – men *arbejdet bør koordineres*.

I mine seneste formandsberetninger i Historisk Samfund har jeg slået til lyd for en strukturændring, der kan give mere bredde og engagement i de samlede aktiviteter. Der er samtidig et behov for i fællesskab ud fra en samlet vurdering af de ringe økonomiske vilkår for lokalhistorisk aktivitet at få mest muligt ud af de samlede ressourcer.

Det er derfor en særlig glæde at kunne oplyse, at dette temanummer er blevet til i det længe ønskede samarbejde mellem alle lokalhistorisk interesserede parter i amtet. En særlig nedsat arbejdsgruppe med repræsentanter for Historisk Samfund, de lokale museer og de lokalhistoriske foreninger og arkiver har i fællesskab indsamlet materialet til denne lille bog. Under arbejdet har vi lært hinanden bedre at kende, og mange barrierer er blevet nedbrudt. Ud over Historisk Samfunds medlemmer tilbydes denne årbog derfor som et introduktionstilbud også medlemmerne af de lokalhistoriske foreninger og arkiver til favørpris. Det er Historisk Samfunds ønske, at denne åbenhed og smidighed i samarbejdet på den lokalhistoriske front kan fortsætte med nye temanumre som en fælles historisk årbog for hele det lokalhistoriske arbejde i Roskilde Amt.

Modstanden

Af Henning Bjørn Larsen

Hovedtræk af modstandskampen
i Roskilde-området 1940 - 45

Tak til de mange modstandsfolk og andre, der har bidraget med beretninger, hjælp og råd. Uden deres interesse var det materiale, der ligger til grund for denne del af Historisk Samfunds Årbog, ikke blevet indsamlet.

1940-43

Begyndelsen

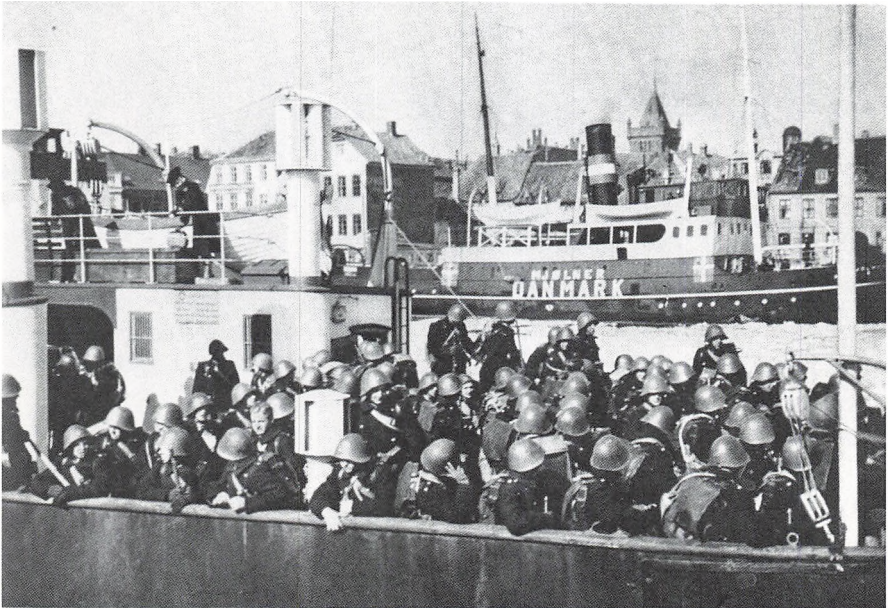
Den 9. april 1940

Den 9. april 1940 kl. 4 om morgenen indledte det nazistiske Tyskland operation Weserübung, der omfattede en besættelse af Norge og Danmark.

De første timer blev der kæmpet i Danmark, men kort efter klokken 7 indløb ordren til landets garnisoner om at nedlægge våbnene; således også til garnisonen i Roskilde.

På Roskilde kaserne lå tre kompagnier af oberst Bennikes 4. regiment. De øvrige kompagnier var spredt ud over Sjælland.

Oberst Helge Bennike var ikke til sinds at strække våben, og efter nogle overvejelser besluttede han at tage over Øresund med sine kompagnier, idet han formodede, at tyskerne også havde angrebet Sverige. Obersten ankom selv til Helsingør med 1. kompagni, og efter en del vanskeligheder (man skulle have sejlet over med opmålingskibet Freja, der

Soldater fra 1. kompagni ombord på færgen Kronborg i Helsingør havn. (L.H.A. Roskilde).

imidlertid skulle bruge fire timer på at få damp under kedlerne) gik 1. kompagni ombord på færgen til Helsingborg. Klokken var 10.05.

4. kompagni var under ledelse af en kaptajn af reserven afgang fra Roskilde kl. 8.10, en halv time senere end 1. kompagni. Kaptajnen var helhjerteret medlem af D.N.S.A.P, og man kan næppe forestille sig, at han var særlig ivrig efter at tage til Sverige. Dette prøvede han da også at forhindre, og der udspandt sig et heftigt opgør foran 4. kompagni mellem ham og de yngre befalingsmænd.

Enden på det blev, at en del af kompagniet afsejlede til Sverige med Freja, der i mellemtiden havde fået dampen op.

Den 9. april om aftenen befandt der sig således omkring 200 menige og befalingsmænd fra garnisonen i Roskilde i Sverige.¹⁾ 5. kompagni lå i kvarter ved Slingerup. I Roskilde blev oberstløjtnant af reserven, C. F. Løkkegaard, beordret til at overtage kommandoen over garnisonen og regimentet.

Tyske soldater den 9. april på Stændertorvet i Roskilde. (L.H.A. Roskilde).

I løbet af formiddagen kørte de første tyske kolonner ind på Stændertorvet.

I Sverige blev de danske soldater indkvarteret på en militærbase ved Ljungbyhede nordøst for Helsingborg. Herfra vendte de hjem i løbet af foråret og sommeren 1940.²⁾

Hjemvendt til Roskilde gik oberst Bennike og en række af hans officerer i gang med planlægningen af modstandsarbejdet mod den tyske besættelsesmagt. Hermed havde de første tiltag til en egentlig modstandskamp taget sin begyndelse. Men det var ikke det eneste sted, man lagde planer.

Nazisternes demonstration den 30. juni 1940

Imens nød de lokale nazister foråret. Man holdt en række møder i byen, og i Kornerupsgård i Bredgade åbnedes et partikontor. Iøvrigt til stor irritation for lederen af Falckstationen, der var nabo til kontoret, Einar Arboe-Rasmussen. Gæsterne i partikontoret var ikke de mest afdæmpede af byens unge.

Kulminationen kom den 30. juni.

På trods af forbud mod møder og demonstrationer havde nazisterne indkaldt til et stort partimøde på Højskolehjemmet, og byen vrimlede med uniformsklædte nazister fra nær og fjern.³⁾ Bedre blev det ikke, at omkring 75 tyske soldater fra kasernen deltog i mødet.

Da mødet havde karakter af offentlig møde (en uddelt løbeseddel indkaldte til »Offentlig Nazistmøde«) arresteredes mødelederen, en købmand fra Glostrup, hvilket tilsyneladende passede ham fint. Man havde,

sagde han, indkaldt til mødet for at demonstrere mod det udemokratiske mødeforbud!

Ved 19-tiden drog 3-400 deltagere fra mødet så i demonstration ned gennem Algade.

Ved Kinobiografen havde fem betjente dannet kæde under ledelse af overbetjent Bjerg. Han meddelte deltagerne, at det var ulovligt at demonstrere; som svar blev han slået ned.

De øvrige betjente blev overfaldet, og demonstrationstoget vendte om og marcherede tilbage til Højskolehjemmets gård.

Sysselederen Einar Jørgensen modtager politiets stævning ved nazimødet den 30. juni på Højskolehjemmet.

Her udviklede sig et voldsomt slagsmål mellem ordensmagten og nazisterne; at Værnemagts soldater deltog i fornøjelighederne, gjorde ikke sagen bedre.⁴⁾

Det konservative folketingsmedlem Poul Sørensen fulgte begivenhederne fra Hotel Prindsen, og gav i en fortrolig meddelelse til partiets medlemmer denne beskrivelse:

»Om den tyske Værnemagts optræden er der, fra urolighederne begyndte kl. 19.30 og til det tidspunkt, hvor politiet efter forhandling med Værnemagten, atter var kommet tilbage på gaden, at fortælle, at der ved bordet ved siden af mit bord på PRINSEN's fortovsrestaurant (PRINSEN ligger lige over for Højskolehjemmet) sad en tysk officer, som med interesse og morskab havde fulgt hele kampen, som altså få meter fra ham var foregået. Ikke med et ord forsøgte han at gribe ind eller ændre noget. På 1.sal i Højskolehjemmets vinduer lå flere tyske befalingsmænd, som det ligeledes morede stærkt at følge sammenstødene, og heller ikke fra disses side søgte man på nogen måde at lægge de tyske soldater hindringer i vejen. Udråb fra de tyske soldater og underofficerer viste tydeligt, at de aktivt deltog i mødets politiske handlinger. Et langt stykke henad gaden kunne man f.eks. høre en underofficer råbe: Stauning heraus!«⁵⁾

Det har næppe været den slags oplevelser, der styrkede befolkningens forhold til Værnemagten.

Senere på aftenen fik politiet förstærkning fra København, og da man samtidig fik overtalt kommandanten på kasernen til at hjemkalde sine soldater, ebbede kampen ud.

Sagen fik sit efterspil ved retten. Deltagerne blev idømt bøder og hæftestrafte, og aviserne lagde ikke fingrene imellem. Nazisterne var linet op på forsiden med navn og adresse. I den nazistiske presse fremstilledes de som martyrer.

Det er vanskeligt at vurdere, om denne begivenhed havde betydning for modstandsviljen i byen. Modstanden mod Besættelsesmagten var tynd og spirende og endnu langt fra en fast struktur.

Studiekredse og nationale møder

Men det var ikke kun en nazidemonstration, der vakte modviljen mod den tyske besættelsesmagt. Modviljen mod det nazistiske Tyskland havde ulmet længe i brede kredse i Roskilde by.

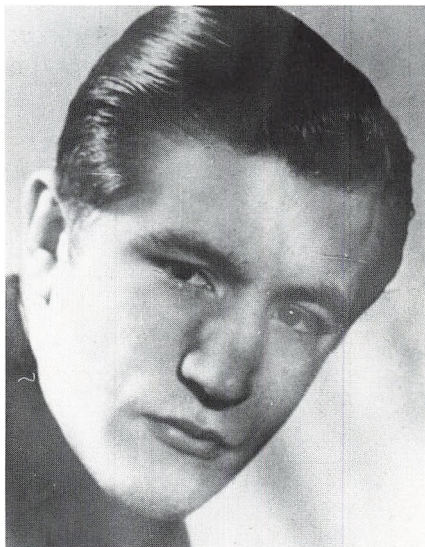
I midten af 30'erne var de første emigranter kommet til Roskilde. Det drejede sig om kommunister på flugt fra Hitlers KZ-lejre. Disse emigran-

ter boede på skift hos de lokale kommunister og blev henad vejen hjulpet videre til Sverige.

Og, måske, som en naturlig følge af dette hjælpearbejde, men vel også på grund af den almindelige politiske situation, opstod en kommunistisk studiekreds omkring bogbinder H.F.Rasmussen.

Man mødtes i dennes hjem på Københavnsvej og diskuterede udviklingen i Europa. I disse møder deltog bl.a. Hans Kirk. Da Besættelsen var en realitet skiftede møderne ganske langsomt karakter, og ud af studiekredsen krystalliseredes en egentlig modstandsgruppe under ledelse af Jens Erik Clausen.

Iøvrigt var mødeaktiviteten i byen stor. I foråret 1941 blev lederen af Falcks redningskorps i byen, Einar Arboe-Rasmussen, opfordret til at blive formand for Dansk Ungdoms Samvirke i Roskilde.⁶⁾ På det første større møde, Arboe arrangerede, skulle oberst Bennike være taler. Imidlertid måtte man

Jens Erik Clausen.

moderere hans manuskript, så foreningen ikke blev sprængt. Der var endnu langt til en samlet front imod Besættelsesmagten. Mødet omhandlede iøvrigt en anden nystartet forening, Folk og Værn, hvis officielle formål var, at gøre forsvarstanken mere folkelig.

Henad vejen omstrukturerede Arboe-Rasmussen foreningen.

Man etablerede kontaktpersoner i de omliggende sogne, og i møder med disse sikrede man en orientering af den politiske situation uden om den censurerede presse. Talerne var folk som Poul Sørensen, Jørgen Jørgensen, Børge Outze, Helweg Larsen og lektor Adler Lund.

Lektor Lund var blevet tvangsforflyttet fra Sønderjylland til Roskilde Katedralskole på grund af sine udtalelser mod Besættelsesmagten. Her fortsatte han sine kraftige udfald mod tyskerne, bl.a. i tidsskriftet »Ungdom og Idræt«, hvilket resulterede i en hæftestraf og en kraftig misbilligelse fra ministeriet⁷⁾. Lektoren fik dog lov at genoptage sit arbejde på Katedralskolen; med en trussel om afskedigelse hængende over hovedet.

Allerede i 1933 var Sct.Georgsgilderne blevet dannet. Dansk Studiering (Ringene) kom til i august 41, og året efter dannede C.F.Løkkegaard på et møde på Hotel Prindsen en lokal Terrainsportsforening, der angiveligt som mål havde fysisk træning og orienteringsløb m.v. »M.v.« var i høj grad discipliner, der kunne anvendes i en modstandskamp mod Besættelsesmagten⁸⁾.

Således blomstrede foreningslivet og studiekredsene i byen.

I den første lange krigsvinter rykkede man sammen, og den første modstandsvilje mod den tyske besættelsesmagt begyndte at finde sin form.

Alsang og Algang

Udtil viste man sit nationale sindelag ved Alsang og Algang.

I sommeren 1940 samledes man over hele landet for sammen at synge de nationale sange.

Alsangen i Roskilde begyndte på Højskolehjemmet i Algade, men den første store aften var den 21. august i Folkeparken.

Også her i byen trak arrangementet fulde huse.

På trods af regn samlede den første Alsangsaften i Folkeparken næsten 5000 mennesker og ti dage senere, i Byparken, mødte næsten 8000 op; et

betragteligt antal, når man tænker på, at der kun boede lidt over 20.000 mennesker i Roskilde.

Og i de små omegnskommuner sang den samme aften: I Hedehusene 1500 mennesker, i Osted 200, i Kirke Hyllinge 300, i Gundsømagle 100 og i Havdrup 150. I foråret prøvede man at genoptage Alsangstævnerne ved et arrangement på Højskolehjemmet, men snart blev sangen afløst af Algang.

Under mottoet »Kom, som du er - gå, som du kan« arrangerede den lokale idrætsforening og Roskilde Tidende en række traveture.

Ruten var på 10 km og skulle gennemføres på 1½ time; damerne fik dog ti minutter mere.

Algang ved Røde Port.

Arrangementet blev i aviserne omtalt som en succes, men deltagerantallet kom sjældent over nogle hundrede, og det var jo betydelig færre end ved den fælles sang.⁹⁾

Den 22. juni 1941

Den 22. juni 1941 om morgenen indledtes operation Barbarossa, Hitlers overfald på Sovjetunionen, og i løbet af dagen udgik der, efter tysk pres, ordre til landets politistationer om arrestation og internering af de stedlige kommunister.

Det er vanskeligt at få et overblik over følgerne af denne ordre i Roskilde.

Tilsyneladende var det kun brødrene Ejnar og Regnar Petersen, der blev arresteret. De to blev interneret og siden sendt til Tyskland, hvor de overlevede et ophold i Stutthof koncentrationslejren. (Den 10. juni 1945 vendte de hjem og blev fejret ved en velkomstfest, der startede på Hestetorvet og fortsatte på Fjordvilla).

Andre blev givet forsøgt arresteret, men nåede at flygte. Tilbage står det faktum, at en stor del af de stedlige kommunister uantastet kunne fortsætte deres liv i byen.

Mange af dem var at finde i studiekredsen omkring bogbinder Rasmussen.

Studiekredsen havde nu fået illegal karakter, og til det brug camoufleredes den som en skakklub. Flere af medlemmerne blev i den periode ganske habile skakspillere.¹⁰⁾

Møderne handlede nu i højere grad om opbygningen af et illegalt partiapparat i byen.

Under ledelse af Steffen Jensen («Freddy») fra Køge, opbyggedes således, i løbet af 1942, en illegal struktur blandt kommunisterne i Roskilde. Indsamlingen til partifæller under jorden blev sat i system, og ved ugentlige møder afregnedes med Lars Clausen, som herefter fordelte midlerne til de ramte familier.

Indsamlingen foregik blandt andet ved salg af mærker, som fra København blev sendt til Poppelalle 17 i Roskilde. Dette husnummer mangler på Poppelalle, og på posthuset havde man en kontakt, der opsnappede forsendelserne. Adressen blev iøvrigt senere brugt til andre forsendelser: illegale blade m.m.

Det vil måske være en overdrivelse at sige, at der opbyggedes en egentlig kommunistisk byledelse i Roskilde, men ved de ugentlige møder havde man, gennem Steffen Jensen, kontakt med den centrale ledelse i København.¹¹⁾

Således forløb de første krigsår.

For mange handlede de om kolde vintre, luftalarmer og støvletramp i gaderne, men den nationale følelse og den politiske bevidsthed var blevet plejet og styrket.

1943, januar til august. Modstanden etableres

Oberst Bennikes illegale våbenlagre

Oberst Bennike havde ikke ligget på den lade side efter sin hjemkomst fra Sverige.

Med en række af sine trofaste officerer var Bennike i fuld gang med at opbygge en illegal organisation. Man studerede guerillakrig og gik aktivt ind i de første tiltag til en egentlig undergrundshær, den såkaldte P-plan.

Formentlig omkring nytår 1943 forlangte tyskerne på Roskilde kaserne, at 4. regiments magasiner skulle flyttes.

Det var den chance Bennike havde ventet på. Tidligere på året havde han haft et møde med oberst Lunn fra Holbæk, og forelagt ham planer om at stjæle dele af 4. regiments udrustning. Udrustningen skulle fordeles i

Oberst Helge Bennike.

en række illegale depoter til senere brug. Lunn havde taget kontakt til en række godsejere, som indvilligede i at opbevare depoterne. På det officielle plan blev aftalt lejemål på en række adresser i Roskilde og med grev Scheel på Ryegaard.

Det sidste var ikke helt så officielt endda. Grev Scheel, der med det samme havde erklæret sig parat til at huse regimentets våben, skaffede desuden et illegalt depot i et skovfogedhus under Ryegaard.

I februar og marts blev beholdningerne kørt ud fra Roskilde kaserne. To lastbiler blandede sig

med de bestilte vognmænd. Bag rattet, klædt i arbejdstøj, sad Bennikes officerer, og da flytningen var overstået, var 50 tons våben og udrustning forsvundet ud af den officielle beholdning; nok til en fuld bevæbning af næsten 600 mand.

Grosserer Harald Kjær havde leveret kasserne til flytningen og havde samtidig stillet sin villa ved Kattinge Vig, »Krogsnæb« til rådighed for det femte og sidste illegale depot¹⁾.

Det var en ikke uvæsentlig del af 4. regiments beholdning, der forsvandt, og det varede da heller ikke længe, inden oberst Bennike måtte igennem en række nervepirrende oplevelser, når udsendige fra myndighederne kom for at inspicere regimentets udrustning.

Under en sådan inspektion på Ryegaard skulle et depot i godsets sprøjtehus inspiceres.

Bennike havde pålagt den vagthavende officiant kun at lukke en af de tre døre op, så depotet ville henlægge i halvmørke.

Det var nok ganske fornuftigt; der manglede 300.000 patroner og samtlige håndbomber. Oberst Bennike fortæller:

»Det lykkedes mig ikke at afholde officererne fra at gå ind i de to andre rum, der lå i halvmørke, og hvor man formodede, at håndbomberne lå i afmærkede kasser. Da man i det mangelfulde lys ikke kunne læse, hvad der stod på kasserne, bad en af officererne den tilstedeværende vagtmand om at hente en lygte, og han gik efter den. Det lykkedes mig nu at klare sagen ved at bemærke, at der var temmelig langt over til slottet, hvor han skulle hente lygten, og at vore øjne snart ville vænne sig tilstrækkeligt til mørket. Man frafaldt så kravet om en lygte, og jeg kaldte vagtmanden tilbage. Jeg bragte nu samtalen hen på, hvorledes bevogtningen af ammunition var ordnet og fik på den måde interessen vendt mod slottet, hvor vagtlokalerne var. Derved fik jeg kommissionen væk fra sprøjtehuset og over til slottet, hvor der intet var at risikere. Kun en politiembedsmand blev noget tilbage og rev døren i sprøjtehusets sydlige gavl op, så lyset vældede ind og oplyste de derværende kasser. Jeg erklærede mig hurtigt indforstået med, at den var uforsvarlig let at bryde op, og jeg fik ham så til at slutte sig til det øvrige selskab«²⁾.

Våbnene på Ryegaard blev hentet af tyskerne i september 43. De fik dog ikke megen glæde af gevæerne. Mens de bar dem ud forsvandt en af grev Scheels folk med slagstifter og bundstykkespor til dem.

Det illegale depot i skovfogedhuset gik, som Krogsnæbdepotet, til modstandsbevægelsen i København³⁾.

Lagrene på herregårdene ved Holbæk blev taget af tyskerne.

»Arne« og den første sabotage

I Roskilde Tidende den 8. juni 1943 kan man læse den alarmerende over-

skrift »Sabotage på Tuneegnen – Sabotører har den 30. maj og 7. juni oversavet ialt 15 telefonmaster«.

Masterne var rejst af Værnemagten, der iøvrigt genetablerede det ødelagte. Det var ikke de store ting, men en begyndelse var det.

Statsadvokaten for særlige anliggender tog det ganske alvorligt; han udlovede 200 kr. for oplysninger, der kunne føre til pågribelse af synderne. Man fandt dem ikke, og beviserne var endt i kakkellovnen i Tune.⁴⁾

Nogle dage senere fulgte næste aktion.

Den var mere alvorlig. »Danydia« i Hedehusene, en fabrik, der producerede sødemidler, blev sprængt. Fabrikken brændte stort set ned til grunden, men genoptog senere produktionen.

Endelig blev et hørskættereri i Borup sprængt den 17 juni. Aktionen udførtes af BOPA, som iøvrigt i denne fase af modstandskampen ofte var at finde i Roskildeområdet med råd og hjælp eller ved direkte aktioner.

I juli måned 1943 ankom en ukendt gæst til Einar Arboe-Rasmussen i Kornerupsvænget.

Han præsenterede sig som Arne Eriksen; hans rigtige navn var Erik Boelskov.

Boelskov var, efter uddannelse i England, blev kastet ned ved Hvidsten i Jylland den 22. juli, og gennem sparekasseassistent Poul Hansen var han nu kommet til Kornerupsvænget.

Poul Hansen og Arboe-Rasmussen havde i løbet af sommeren ført flere samtaler om muligheden for sabotage i Roskildeområdet.

Man havde diskuteret muligheden for at sabotere DAK, men havde opgivet ideen, da man skønnede, at aktionen ville skade civilbefolkningen mere end Værnemagten.⁵⁾

I stedet havde man undersøgt muligheden for at sabotere et møbelsnedkeri i Herringløse, der producerede for den tyske værnemagt.

Einar Arboe-Rasmussen fotograferet ved Befrielsen. (Ove Thomsen).

Med Arnes ankomst var muligheden der, og virksomheden, der bestod af værksted og lagerbygning, blev kortlagt. Hjælp hertil fik man fra landbetjent Magnus Nielsen, der under foregivelse af at skulle kontrollere stedets brandsikring, fik udleveret en grundplan over værksted og lager. Under en udrykning med Falck til området, fulgte Boelskov med, og blev sat af i Herringløse, så han ved selvsyn kunne studere møbelsnedkeriet.

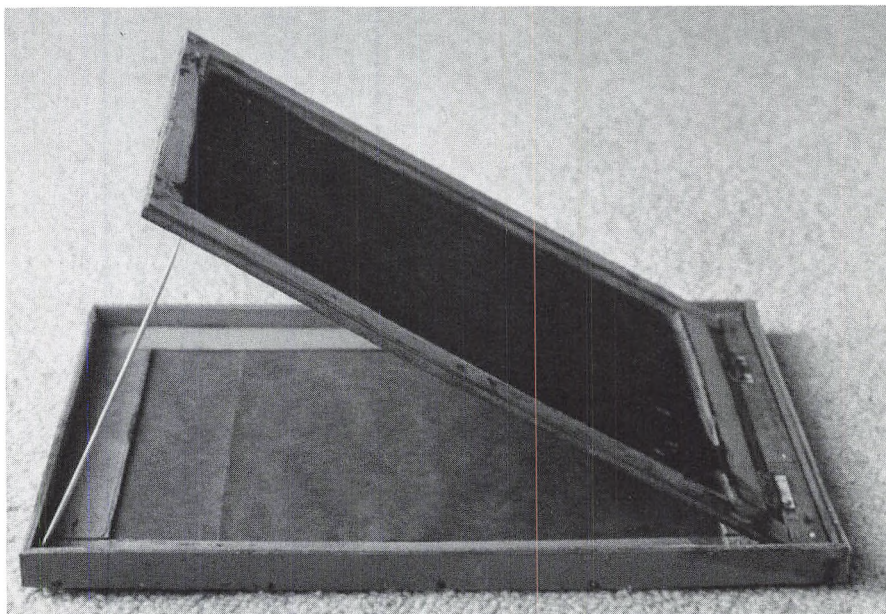
Planerne lå fast i den første uge af august, og en aften ankom Arne med sprængstoffet i en gammel kuffert. Montering foregik på stuebordet i det Arboske hjem, mens den unge pige underholdt børnene i et tilstødende værelse.

Den 11. august var man klar. Ved 19.30 tiden ankom Boelskov til Roskilde. Med ham fulgte tre mand fra BOPA. De skulle udføre sprængningen.

Kørslen til Herringløse var aftalt med en lokal vognmand, Ernst Olsen.

Arboe havde fået nøje instruks om at behandle det monterede sprængstof omhyggeligt, men da man bar det ud til den ventende bil snublede en af BOPA-folkene. Intet skete, men der var meget stille i døren til Kornerupsvænget nr 9.

Sabotagen var vellykket. Næste dag kunne Arboe meddele Arne i telefonen, at »hele lagkagen var blevet spist«. ⁶⁾

Trykrammen, hvorpå de første numre af »Kampens vej« blev trykt, (se næste side).

Boelskovs virke blev kort.

Fjorten dage efter aktionen i Herringløse omkom han i en lejlighed på Thielesvej i København.

Med en hjælper var han ved at klargøre sprængstof, da det pludselig eksploderede mellem hænderne på dem.⁷⁾

Den ene af de tre BOPA-sabotører, Svend Rasmussen, blev kort efter taget af tyskerne og henrettet den 22. november.

De første blade

Hos bogbinder Rasmussen på Københavnsvej var skakklubbens møder begyndt at skifte karakter. Fra diskussion og skoling gled man nu ind i direkte illegale aktiviteter.

Resultatet sås i juni 1943, da det første nummer af »Kampens Vej« forlod trykken. Trykken var måske så meget sagt. Bladet blev trykt på en primitiv papramme, med »hovedet« i linoleumstryk.⁸⁾

Hermed havde den kommunistiske del af Roskilde modstandsbevægelse gjort sin åbenlyse entre, men én måned tidligere, den 16. maj, havde et par lokale KU'er, C.C.Hinchely og Svend Volmer Nielsen, fået det første lokalnummer af Studenternes Efterretningstjeneste på gaden.

Bladet var blevet til efter aftale med lederen af S. E., stud.jur. Kjeld Frederiksen i København, og da han så de første par numre, foreslog han, at man udvidede oplaget, så det øvrige Sjælland kunne dækkes. Staben blev udvidet med Flemming Engelbrecht Nielsen; oplaget var oppe på 2000 eksemplarer, men det skulle blive til meget mere end det.

STUDENTERNES
EFTERRETNINGSTJENESTE.

Meddelelse Nr. 101
13/5-43

.....
MINDST 42 DANSKE ARBEJDERE DRÆBT
AF TYSKE LANDMINER.

.....
Under arbejdet med at minere Strømkningen langs Vesterhavet
dræbtes 122 Mand ved en Støbe Eksplosion, der indtraf den 6/7
og 8 Marts. Mindst 40 Mand, 14 Mand blev dræbt, og
saaledes indtraadte, at de blev bragt til at eksplodere samtidig
paa en længde af ca. 11 Fm. Grundet paa det stærkt farlige
arbejde i Arbejdet indtraf de to nævnte Dage flere katastrofer
i Eksplosioner i sandens Biler. Oplysningen om dette kom til
S. E. i Kjøbenhavn gennem en Arbejder, der sammen med nogle Kamerater
vandrede bort fra stedet efter Katastrofen. Denne Arbejder
kom til at være dræbt af en af dem. Det er muligt, at et endnu
større Antal af Øerne og Demarko, Sandhønter blev dræbt ligesom
Mange bølger, vil vi udsætte os til Gæmmer.

Demarkoerne, som bruges til Minearbejde, fabrikkeres for en
stor Del vedkommende paa Høje Møllesens Kulfabrik i Hirtshals.

.....
DANSKE INDUSTRIKREFTVÆKKE I PRØVAVEN SAT UD AF DRIFT VED EN
KOMMUNIKATIONSLINJE

.....
D. 10/5 Kl. 23,23 eksploderede en kraftig Bombe, der var anbragt
ved Strømdriftsstationen paa Sjælland. I Bygningstøtterne stode nogle
vedvarende, Mængde af Fabrikens arbejder, blev dræbt og alvorligt
sår ud af Funktion. Lufttrykket ved Eksplosionen var saa voldsomt, at
en »Kommunikation« blev til en »Gangstue«, der ligger samme Sted, blev
slængt 10 m. væk, alle Ruderne blev blæst ud, men ikke nok med det,
Kommunikationerne og Vindroten gik som en Vej og flere Rudere blev
faldende. Tegningerne blev totalt ødelagt. Inventar og Tegninger ødelagte.
Største brand i den fælles Bygning af Glasværk, Cement, Jern
m.m. udsætter Bygningen paa Fortovet.

.....
Ved Eksplosionen, der skete kort efter et Hølskifte, kom meget til skade. Men
en Arbejder, der sammen med nogle Kamerater sprængte ud af Usigt af Frygt for flere
Eksplosioner, brændte det ene Ben. Som selvfølgelig saa man hendes kom hjemfuldt
Hænde, hverken behøver arbejder, i disse Tilfælde er Altsået, endda forsvaret
med det efter sigende bedst beskyttede Objekt behøvsomt. Tegnedebladet, som blev
dræbt totalt, er forsvaret med »Hvide Sne« Generelt, der styrer alle 60 Sted
i Misset.

.....
Forsikringsbetaler blev totalt ødelagt, og den bliver sikkert vanskelig at erstatte.
Arbejderne blev sæt i den, at det var muligt at give dem Basede os, hvorved de kun
gik i Gang igen.

.....
Industriarbejderne har ofte under Krigen betonet, at Leverancerne til Tyskland
kun er men. Hvis det virkelig var Tilfældet, hvorfor arbejder der saa meget rundt
og ned som mange Industriarbejder, at der blev et friskt til Arbejderne, som de Pleasur-
de er let gennemsluttede. De under i Frygt for Sabotage, Fordan Tysker fremtillende
der Lidkaldende til Trykningen, en særlig Slags meget. Antik Sabotage.

.....
S T I K E R P E R E L Ø N !

.....
Mandag d. 3/5 meddelte Presse, at man havde fundet Liget af en
Mandeperson i Sjælland. Manden var blevet dræbt ved et Skud gennem Bag-
hovedet og derfor samlet med paa Søerne Rundt.

.....
Den dræbte var en Forbudsmedarbejder, Hans Henrik Fog-Larsen.
Han havde Legatindstillingen paa 48. Indstede paa Høvedt Georg Jørgensen.
Sagfører var først ud af, hvor Høvedt virkede paa, og de lagde sig Pleasur-
de og forsvaret med enhver Talede til Beggen i Fremtiden. En af Anbringerne til
den hertil, og de var i Beggen i Fremtiden. En af Anbringerne havde hans
Gennemsluttede med Fingerstryk.

.....
Fog-Larsen var været i Fængsel som frivillig - dengang var han
»Nationalt Nationalistisk« - og senere, efter Kommando af Dan-
mark, var han paa politisk skole i Tyskland. De Pleasur- de er, at
han var kommet tilbage herfra, sæk han paa tilførselsindtægter illegalt
Hvordan til Sverige, hvorefter han kom til Sjælland.

Det første nummer af »Studenternes
Efterretningstjeneste« i Roskilde.
(C.C. Hinchely).

1943, august til december. Modstanden skærpes

De første nedkastninger

Valborup skovridergård ligger i skovene under godset Skjoldnæsholm.

Her fik skovrider Krarup den 3.august 1943 besøg af redaktør Stig Jensen, der efter et par indledende bemærkninger spurgte skovrideren, om han ville være behjælpelig ved en våbenedkastning ved Gyldenløveshøj samme nat.

Stig Jensen, der siden skulle blive nedkastningschef for hele Sjælland, havde sin sommerbolig Laurentiuslund i Skjoldnæsholmskovene, hvorfor han havde udset en rydning i skoven ved Gyldenløveshøj til nedkastningspunkt.

Indtil da var nedkastningerne fortrinsvis foregået i Jylland, da de allierede flyvere ikke var glade for den lange tur over de tyske flak i Danmark.

Men natten til den 4. august kom så den første særmelding.

Fra London havde man sluttet den tidlige aftenudsendelse kl. 18.15 med: »På gehør klokken...«, hvilket betød, at modtagelsen var »på«, og

Modtagepladsen ved Gyldenløveshøj set fra højen mod øst. I forgrunden mindestenen over de, der mistede livet i forbindelse med våbenmodtagelserne i området.

da modtagelsen blev bekræftet, ved at 22.15-udsendelsen sluttede med: »Husk at lytte til....«, rykkede modtagefolkene ud.

På pladsen var Stig Jensen, Krarup, Aage Schoch, Ellen og Georg Quistgaard m.fl.¹⁾

Modtagepladsen ved Gyldenløveshøj.

Maskinen kom, kippede med vingerne til hilsen og kastede godset: 6 containere, fortrinsvis med sprængstof.

Containerne blev åbnet, materiellet læsset på skovriderens Chevrolet og kørt til en bræddehytte i skoven. De tomme containere blev droppet i en mose i nærheden.

Nogle dage senere blev sendingen hentet til København.

Den 10.august var Gyldenløveshøj på igen.

Den lokale skovfoged Ib Jensen deltog i denne modtagelse:

»Jeg stod vagt i nærheden af højen, og det første, der røbede, at

maskinen var ved at komme, var »fyrværkeriet« fra antiluftskytset over Ringsted. Der gik så nogle få minutter, før maskinen var over pladsen, og jeg var meget imponeret over dens størrelse«.

Nedkastningen gik fint; igen 6 containere. Det var små ladninger, der blev kastet ved disse tidlige modtagelser.²⁾

Demonstrationerne

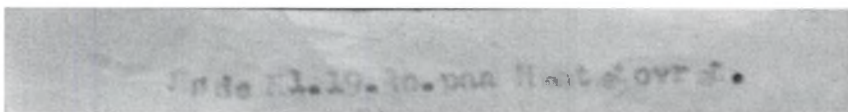
Efteråret 1943 var præget af uro.

Det startede i Odense og udviklede sig så voldsomt, at det lokale politi måtte forstærkes udefra. Således blev der sendt et antal politifolk fra Roskilde til Fyn, til hjælp for de pressede kolleger.

Måske skulle de være blevet hjemme, for kort tid efter gik det løs i Roskilde.

I løbet af dagen, den 22. august, cirkulerede en løbeseddel i byen, som opfordrede til at møde op på Stændertorvet om eftermiddagen.

Ved 15-tiden var der sort af mennesker på »Rådhus-torvet«. Politiet mødte op og forlangte torvet ryddet, men da cirkulerede allerede en lille snip:

Snippen med opfordring til demonstration. (John Hincbely).

»Møde kl.19.30 paa Hestetorvet«.

Klokken 19.30 strømmede folk så til Hestetorvet. Der blev holdt taler og stemningen var meget ophidset.

Ved 22-tiden begyndte man at trække ned gennem hovedgaden, og kort efter røg et branddæksel gennem ruden til den første forretning, som handlede med tyskerne.

Derefter gik det stærkt.

Folk spredtes ud over byen, og ruderne hos andre tyskvenlige måtte holde for.

I Borgerdiget gik det galt. Her boede en gartner; han var nazist og havde ofte tyskere på besøg. Det havde han også den aften, og da de hørte demonstranterne på gaden, skød en tysk officer ud gennem hækken.

En del forretninger, som handlede med Besættelsesmagten, blev ødelagt om aftenen den 22. august. Her er det gået ud over en købmandsforretning. (Børge Lindegaard Olsen).

Et af skuddene ramte en ung mand, der dræbtes.

Resten af aftenen fortsatte urolighederne, men efterhånden fik politiet

situationen under kontrol, blandt andet ved at arrestere en række af demonstranterne.

Nogle dage senere begravedes den unge mand på Sct. Jørgensbjerg kirkegård. I følget deltog adskillige tusinde mennesker.³⁾

Den unge mand, der blev dræbt i Borgerdiget, bisættes på Sct. Jørgensbjerg Kirkegård.

Militæret interneres

Den 29. august kom så det endelig brud mellem den danske regering og den tyske besættelsesmagt.

Regeringen havde den 28. august meddelt, at den ikke kunne opfylde de tyske krav om standret og dødsdom m.m. og besluttede at gå af.

Det var, hvad den militære side af Besættelsesmagten havde ventet på, og den indledte øjeblikkelig passiviseringen af det danske militær.

For Roskildes vedkommende betød det arrestationen af en række befalingsmænd, som blev interneret på kasernen.

Blandt dem var en gruppe officerer, der i den kommende tid skulle blive markante personer i den lokale modstandsbevægelse.

Forholdene på kasernen var utålelige, og grev Scheel på Ryegaard tilbød derfor, at huse de internerede, hvilket tyskerne accepterede.

På Ryegaard opholdt sig således 27 officerer indtil den 9. september,

hvor de flyttedes til Næstved.⁴⁾ Man kan kun gætte om, hvilke planer, der blev lagt på Ryegaard i de dage.

Ausweis over og under bordet

En følge af den ny situation var kravet om Ausweis, og de følgende dage var køen foran Folkeregisteret på Rådhuset lang.

Det blev en travl tid for registerets leder, Knud Lauritsen, ikke mindst, fordi behovet for falske legitimationskort steg med den nye situation.

Kø foran rådhuset den 29. august.

Fra Folkeregisteret i Roskilde, men iøvrigt ikke kun derfra, udstedtes i de kommende år en strøm af falske legitimationskort, fremstillet af Knud Lauritsen og Erik Arendt.⁵⁾

De illegale kort blev kun udstedt gennem kendte kontakter og efter en kort afhøring. Billederne sørgede den lokale fotograf Carl Larsen for.⁶⁾

Med »den 29. august« havde Besættelsesmagten fået frit spil. Til gengæld steg tilgangen nu støt til modstandsbevægelsen; grupper opstod og aktiviteterne udvidedes.

Politikreds **Legitimationskort**
 Nr. 4 for
 Sikkerhedsomraaderne i Danmark.

Navn Thomsen, Ove
 Stilling Bankfuldmægtig
 Bopæl Set. Agnesvej 16, Roskilde
 Født d. 25/10 1901 Aarhus
 Indehaverens
 Underskrift *Thomsen*

ROSKILDE
 POLITI

d. 23 / 10 1944.

J. M. P. O.
 P.M. Pedersen,
 PB.

Kortet skal altid medføres.

Politikreds **Legitimationskort**
 Nr. 4 for
 danske Statsborgere.

Navn Lars Vilhelm Thomsen
 Stilling Mechaniker
 Bopæl Quilindrupvej 16
 Født d. 25/10 1901 København
 Indehaverens
 Underskrift *C.F. Hansen*

FOLKEREKISTRET I ROSKILDE

d. 24/7 1941

B. Arndt.

Kortet skal altid medføres.

To legitimationskort tilhørende Ove Thomsen. Det falske er udstedt af Erik Arendt på Folkeregistret. Ove Thomsen var tilknyttet den militære amtsledelse.

Fordelingscentralen

I løbet af efteråret udvidede folkene omkring »Studenternes Efterretningstjeneste« i Roskilde deres arbejde.

Sammen med det hastigt voksende oplag på S.E.'s eget blad, opbyggede gruppen nu en omfattende distribution af illegale blade til det øvrige Sjælland.

Dette arbejde, der blev til efter opfordring fra blandt andre Børge Outze og Kate Fléron, voksede hastigt: I august Hjemmefronten, i september Kirkens Front, Frit Danmark, De frie Danske, Nordisk Front, Land og Folk, Frit Forum m.fl., og kort efter nytår kom »1944« til.

C.C.Hinchely, der nu arbejdede i Overformynderiet, dirigerede med sikker hånd forsendelserne til Roskilde af utallige kanaler, og i Roskilde arbejdede Volmer Nielsen og Flemming Engelbrecht Nielsen hårdt med den videre forsendelse.

Da Befrielsen kom, havde godt 440.000 illegale blade passeret gennem Fordelingscentralen i Roskilde! Hertil skal regnes udgivelsen af 40.000 lokale S.E.-blade.⁷⁾

Ved siden af bladarbejdet foregik der fra Fordelingscentralen et omfat-

tende salg af illegale bøger. Dette arbejde, der dækkede hele Sjælland, blev især varetaget af Børge Lindegaard Olsen, der ubetinget var den største kunde hos Frit Nordisk Forlag.⁸⁾

I juni 1944 blev C.C.Hinchely arresteret ved et møde med bl.a. Børge Outze i Tivoli.

Han blev udsat for en hård behandling på Dagmarhus, men røbede ikke noget. Der var ellers nok at fortælle, bladarbejdet i Roskilde havde kun været en del af Hinchelys aktiviteter.

Ved samme lejlighed arresteredes Kjeld Frederiksen, der havde hjulpet S. E. i gang i Roskilde. Han døde den 21. 2. 1945 i Neuengamme koncentrationslejr.⁹⁾

I Roskilde førte de øvrige fra gruppen Fordelingscentralen videre.

C. C. Hinchely fotograferet i Frøslev-lejren.

»Budstikken«

I september måned 1943 udkom endnu et illegalt blad i Roskilde. Det var »Budstikken« udgivet af Børge Lindegaard Olsen.

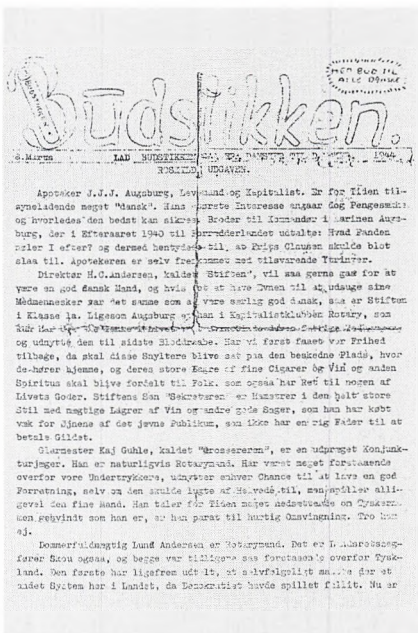
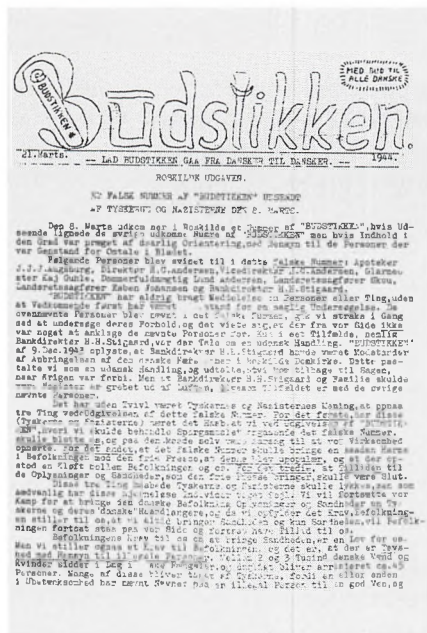
Bladet, der typisk var på fire sider, udkom fast indtil juni 1944, hvor Lindegaard standsede udgivelsen.

Der var flere årsager hertil. Den 8. marts var et nummer af »Budstikken« i omløb i Roskilde, hvori

en del af byens borgere blev omtalt som tyskvenlige. Det drejede sig fortrinsvis om handlende, som støttede modstandsbevægelsen.

Nummeret var falsk, udgivet af tyskerne. Da flere falske numre fulgte, og da et nyt lokalt blad, »Roskilde Kurieren«, kom på gaden i april måned 44, meddelte Lindegaard Olsen i juninummeret af »Budstikken«, at dette blev det sidste.

Lindegaard gled herefter ind i arbejdet med »Roskilde Kurieren«, og »Budstikken« udkom nu kun som et enkeltbladet »Daglig Information«. ¹⁰⁾

Et ægte og falsk nummer af »Budstikken«. Nummeret til højre er det falske fra den 8. marts.

Den 2. oktober 1943

En søndag formiddag kom en af overlærer Nørfelts tidligere elever færende ind ad døren til familien i Frue Kirkestræde: »Jeg er på vej for at samle jøder op. Jeg kommer i eftermiddag, og så skal jeg bruge 500 kr.!«

Det var den 3. oktober, halvandet døgn efter jagten på de danske jøder var begyndt.

I løbet af eftermiddagen kørte to biler op foran overlærerens hus, og 15 jødiske flygtninge blev beværtet med kaffe og kringle, inden turen gik videre ad de illegale ruter til Sverige.

Eleven hed iøvrigt Bent A. Koch; han var 16 år gammel.¹¹⁾

En lille uges tid senere henvendte hospitalsforvalteren fra Kommunehospitalet i København sig til Einar Arboe-Rasmussen.

På Sct. Hans Hospital var samlet en snes jødiske flygtninge, og dem skulle man gerne have til Nykøbing Falster den næste dag.

Arboe begav sig til Jernbanestationen og købte 19 billetter til stationer mellem Nakskov og Nykøbing: »Jeg kendte en pålidelig mand på banen, og han gav mig lidt af hver.«

Dernæst blev jøderne hentet til Falckstationen i Bredgade af vognmand Carl Christensen.

På Falckstationen ventede en gruppe politifolk, og efter en grundig instruks begav flygtningene sig afsted i småflokke, idet de fulgte en betjent eller falckmand i passende afstand gennem byen. På perronen blandede de sig med de tyske soldater, der ventede på toget til Nykøbing.

Alle kom afsted, og tilsyneladende foregik resten af transporten uden problemer.

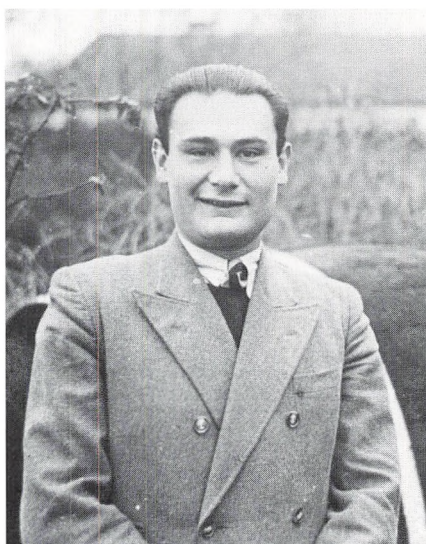
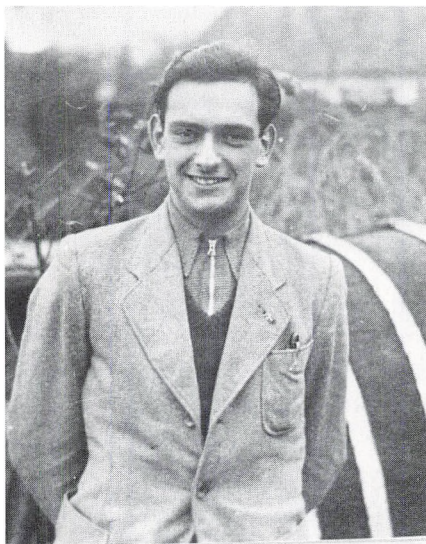
Det var ikke første gang, det efterår, Arboe hjalp jødiske flygtninge.

Et par dage tidligere havde han været i Faxe med en ældre dame. En ung pige, der skulle have været med på den samme tur, nåede ikke frem til mødestedet, hun var blevet taget af Gestapo. ¹²⁾

En aften midt i november standsede et tysk særtog for signal uden for Roskilde station. Tyske politisoldater var sprunget ud og patruljerede langs vognene.

Da toget satte sig i bevægelse igen, trådte de op på trinbrættet, ventede til toget var i fart og lukkede så dørene efter sig.

I det samme blev tre vinduer i en vogn revet ned, og tre unge mænd kastede sig ud og rullede ned ad skrænten til Østre kirkegård. Det var aften, og det var mørkt, så ingen havde bemærket dem.

Gerbard Löb (tv) og Pavel Heller fotograferet i Tholstrups have på Frederiksborgvej.

Det var tre unge jøder: Walter London, Pavel Heller og Gerhard Löb, på vej til Theresienstadt.

De tre havde aftalt at flygte, men hver for sig, og de mødtes da heller ikke på kirkegården.

London gik mod nord, og det samme gjorde Heller. Gerhard Löb bankede på i en villa på Kong Valdemarsvej 30. Ejeren, Wennemoes Madsen, var straks parat til at hjælpe. Han kendte en fisker, der sejlede til Sverige, men Löb insisterede på at komme i kontakt med politiet, og efter nogen diskussion blev der ringet.

To betjente mødte op, og tog Löb med til politistationen. Af mangel på bedre blev han indkvarteret i detentionen. Löb fortalte om London og Heller, og betjentene begav sig afsted.

Senere på natten kom de tilbage med Heller. London fandt de ikke, han opholdt sig på en præstegård nord for Roskilde, hvorfra han slap til Sverige.¹³⁾

Næste dag blev flygtningene kørt til Poul Tholstrups villa på Frederiksborgvej. I den store have ned mod fjorden lå et blokhus. Her blev Löb og Heller indkvarteret.

De skulle ikke blive de sidste. I de kommende måneder bragte politifolk fra Roskilde, og det var især Magnus Nielsen, adskillige flygtninge til blokhuset ved Roskilde fjor.

Blokhuset i Tholstrups have.

Efter et par dage blev Heller og Löb kørt til Kommunehospitalet i en Falckambulance.

Ved rattet sad Arboe-Rasmussen. I uniform ved siden af ham Gerhard Löb, og bundet ind i bandager lå Pavel Heller på båren.

Man blev standset en enkelt gang, men tilsyneladende så alt tilforladeligt ud.

Et par dage senere sejlede de to unge jøder ud fra kysten syd for Helsingør og ankom sikkert til Sverige.

Her mødte de Walter London¹⁴⁾.

Tilsyneladende blev ingen af de herboende jøder arresteret, men flere skiftede adresse for en periode.

Krognsnæbaffæren

Sidst i september 1943 mødte Poul Frederiksen en gammel bekendt ved Hotel Prindsen.

Denne fortalte om et illegalt våbendepot ved Kattinge Vig, som var i fare for at blive opdaget af tyskerne, hvorfor det måtte flyttes.

Det var Bennikes illegale depot på Krognsnæb. Flytningen skulle foretages af en løjnant af reserven med tre hjælpere. I samtalens løb blev de to enige om, at Poul Frederiksen skulle skaffe 5-6 mand mere til opgaven. Han fandt dem fortrinsvis blandt bekendte fra Roskilde Terrainsportsforening.¹⁵⁾

Om aftenen mødtes man ved indgangen til Sct.Hans Hospital.

Våbnene skulle flyttes til DUI-spejdnernes hytte, der lå på en skrænt umiddelbart ned til Kattinge Vig.

Her brød to fra gruppen ind, og mens resten begav sig til Krognsnæb, undersøgte de to mulighederne i hytten. Et loft over en sidefløj var egnet.

Kort efter hørtes åreslag, og to robåde, lastet med våben, gled op på stranden. Våbnene blev båret op på loftet, hvorefter et par mand roede bådene tilbage over vigen; de øvrige kørte hjem. Det hele var forløbet uden vanskeligheder, hvilket kan overraske.

Kattinge Vig.
(Udsnit af Geodætisk Institut/1 cm kort
- tilladelse A404/85).

Tyskerne havde indrettet et større ammunitionsdepot i Boserup, og ofte mødte man patruljer på stierne i skoven.

Herefter udviklede historien sig ganske uventet. Poul Frederiksen fortæller:

»Om eftermiddagen den næste dag cyklede John Hinchely og jeg til Krogsnæb, hvor vi blev meget køligt modtaget af løjtnanten. Det viste sig, at han havde ligget i gavlvinduet med en skarpladt karabin og sigtet på os, da vi nærmede os Krogsnæb. Det var helt klart, at vor tilstedeværelse ikke var ønsket.«¹⁶⁾

Det var den ikke. Et par dage senere strammede det yderligere til, da løjtnanten meddelte sine hjælpere, at de skulle forsvinde til Sverige. Gjorde de ikke det, ville han angive dem til Gestapo.

Gruppen besluttede sig for at rejse og kom til Stevns, men på stranden ved Gjorslev rygtedes det, at transporten var blevet opdaget. Man vendte tilbage til Roskilde, men i løbet af november dukkede Gestapofolk op i byen, og størstedelen af gruppen forsvandt klogeligt til Sverige¹⁷⁾.

Men hermed var »Krogsnæbaffæren« ikke slut.

Ved afrejsen til Sverige havde gruppen fortalt om DUI-hytten til folkene på ruten, og sammen med C.C. Hinchely besluttede de at redde, hvad de kunne af Krogsnæbdepotet.

Det blev til tre transporter.

Den første foregik midt i oktober og gjaldt våbnene i DUI-hytten.

En mindre lastbil blev fremskaffet, og fem mand begav sig til Boserup. Det var mørkt, da man nåede skoven, og ad veje uden om de tyske vagtposter nåede man ned til hytten. Bilen blev parkeret mellem træerne og læsset med våben.

Natten før havde Hinchely sorteret våbnene på hyttens loft, og det var klart, at der var flere, end bilen kunne laste. Turen ud af skoven forløb uden vanskeligheder, men ved Sortedamssøen måtte man trække pistolerne mod et par danske betjente. Våbnene blev bragt til Nylandsvej på Frederiksberg.

Inden næste transport måtte folkene fra den illegale rute gå under jorden, og Hinchely måtte skaffe andre hjælpere.

Med et nyt hold tog han nogle dage senere igen til hytten i Boserup; men ved ankomsten affyrede en af gruppens vagtposter ved et uheld sit våben. Da man forlod stedet, efter en del besværligheder med lastbilen, mødte man en tysk patrulje, og man måtte skyde sig igennem.

Ved Røde Port blev bilen så standset af dansk politi, men til alt held var den ene af betjentene Magnus Nielsen, og man fortsatte uantastet til København.

Her fortsatte vanskelighederne, idet de aftalte opbevaringssteder viste sig ikke at holde, og først efter en lang nats kørsel rundt i København fik man anbragt våbnene på loftet over en biograf.

Tilbage stod så resten af kasserne på Krogsnæb. Det var den største opgave, og det hastede.

Depoterne på Holbækegnen var taget af tyskerne, og det var kun et spørgsmål om tid, inden de fandt depotet på Krogsnæb.

Til denne transport allierede Hinchely sig med den såkaldte »Polyteknikerafdeling«, der var ledet af Erik Bennike, oberst Bennikes søn.

Det var en større transport, der vistnok foregik i lastbiler tilhørende Harald Kjær, ejeren af Krogsnæb. Men alt forløb uden uheld, og resten af Bennikes depot endte sikkert i en villa på Amager¹⁸⁾.

To dage efter ankom Gestapo til Krogsnæb.

Table Jam

Som følge af den ændrede situation i august var SOE's repræsentant i Danmark, Flemming B. Muus, blevet kaldt tilbage til London¹⁹⁾.

I november var Muus klar til tilbagerejsen. Nedkastningen skulle foregå over Gyldenløveshøj.

Efter modtagelserne i august havde skovrider Krarup opbygget en lokal modtagegruppe, og da meldingen kom, rykkede man ud. Maskinen kom ikke, der var opstået vanskeligheder, og den måtte vende om.

Dette gentog sig; ialt tre gange måtte Krarups hold vente forgæves.

Klokken syv om aftenen den 11. december lettede Halifax BB 378 D fra Thamesford flyveplads med kurs mod Gyldenløveshøj på vej til operation »Table Jam«.

Endnu engang rykkede alle ud. Stig Jensen hastede fra et selskab på Christianshavn til Roskilde. Her holdt vognmand Carl Christensen parat, og i hans lillebil gik turen til Gyldenløveshøj. Pladsen var klar, lysholdet stod klar, og ved siden af det lokale modtagehold var indkaldt en læge fra Aunstrup Sanatorium.

Ib Jensen havde gravet et par større grave i området til »Jørgens« udstyr.²⁰⁾

Det var måneskin, og det frøs otte grader. Klokken passerede midnat, og flere i den mørke skov var begyndt at indstille sig på endnu en forgæves aften, da man hørte en brummen i det fjerne. Stig Jensen fortæller:

»I en fart kom alle på plads. Signallysene blev tændt, og dér kom maskinen, tydelig i månelys. Den buldrede hen over os, signalerede og fik svar. Så var den forbi, og vi så den dreje af for at lægge an til kastning.

Det tog kun et øjeblik, så var alt stille igen. Vi stod betagne, grebet af en næsten højtidsfuld stemning, ved i vor isolation at føle kontakten sluttet med vore kæmpende venner derude.

Doktoren rev mig ud af rørelsen. Han puffede mig i siden: »Kan du høre?« hviskede han, »der er en anden maskine i luften!«.«²¹⁾

I det samme dykkede en tysk natjager ud af mørket, og en salve sønderrev stilheden. Halifaxen krængede over, besvarede ilden og forsvandt brændende mod sydvest.

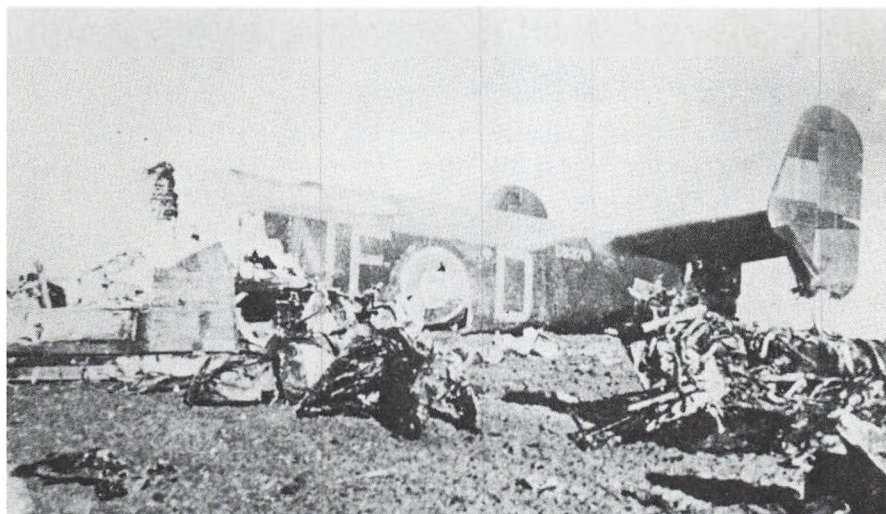
På pladsen havde alle kastet sig ned, mens kuglerne slog i jorden omkring dem.

Det falder uden for denne fremstilling at beskrive de dramatiske minutter i den engelske maskine, men en dygtig pilot satte den brændende Halifax ned på en mark ved Bonderup på Midtsjælland.

Alle var uskadte, og Muus, der bogstaveligt talt havde siddet med benene ude over Gyldenløveshøj, instruerede på marken besætningen om, hvordan den skulle prøve at nå til Sverige.

Flyverne blev delt i to grupper og begav sig ud i natten.

På Gyldenløveshøj samlede man sig hurtigt og forlod stedet.

Halifax-maskinen efter nødlandingen ved Bonderup.

Det var godt det samme. Maskinen med Muus skulle desuden have kastet en ladning ved Kattrup nordøst for Tissø. Her havde en ny forstelev på skovridergården Erik Christiansen og Quistgaard og hans folk fra København ventet forgæves.

Da Christiansen i de tidlige morgentimer vendte tilbage til skovridergården, kunne han fortælle, at skoven vrimlede med tyskere, der ledte efter faldskærmsfolk.

Tyskerne havde tabt et kort, der nøje angav nedkastningsstedet ved Gyldenløveshøj.

Nogle dage senere ankom Muus til København²²⁾.

Flygtningehjælpen

Fra Studenternes Efterretningstjeneste var udgået den ide, at skabe en flugtvej for nedstyrtede flyvere gennem Falckstationerne²³⁾.

Denne flugtvej fik den ene gruppe fra Bonderup glæde af.

Ved Elverdamskroen bankede de tre flyvere på hos en gårdmand, han tog kontakt til Grev Scheel på Ryegård, der gennem sin bror i Roskilde fik adviseret Arboe-Rasmussen. Efter en del besvær, kørte Arboe dem til København, hvor andre Falckfolk tog sig af den videre transport.

De tre kom sikkert til Sverige, men den anden gruppe gik det dårligt. De bankede på hos en gårdmand med nazistiske sympatier og blev udleveret til Værnemagten.

»Joseph« sender fra Roskilde

Kontakten med England blev opretholdt ved et net af telegrafister.

Det var et farefuldt arbejde, der udsatte såvel telegrafisten, som de, der husede ham, for en betydelig risiko.

Den 5. februar sendte A. Duus Hansen følgende rapport til London:

»Joseph havde et tilfælde i Roskilde lige før jul, hvor han skulle sende et telegram og modtage tre. Der medgik hertil ca. en time, og dette var tilstrækkeligt til at de tyske vogne kunde finde stedet. De tyske vogne var kommet ind ad en vej, hvor der ikke var vagter og var kommet lige til huset uden at vagterne havde set det. På det tidspunkt var sendingen imidlertid afsluttet og Joseph forlod huset, men lige da han kom udenfor stod der 6 Gestapo mænd ca. 4 meter fra ham. De vendte imidlertid ryggen til i det øjeblik og Joseph slap bort. Derefter stormede Gestapo huset på den anden side af gaden...«²⁴⁾

I efteråret var det blevet stadig vanskeligere for »Joseph«, Tage Fischer Holst, at holde sig fri af de tyske pejlevogne i København, og man søgte da sendesteder uden for hovedstaden.

Et af stederne lå i Roskilde på loftet af Amtssygehuset, hvorfra der blev sendt kort før julen 1943.

Sendemulighederne viste sig at være dårlige, og der var bidende koldt på loftet. Rutinemæssigt var der posteret vagter rundt om hospitalet på udkig efter pejlevogne. Sendingen tog tre kvarter, hvorefter Holst og hans hjælpere pakkede sammen og forlod hospitalet. Næppe var de kommet uden for porten på Køgevej, før 5-6 pistolbevæbnede mænd stormede ind i en lille villa skråt over for hospitalet. Det var tydeligt, at de var blevet »pejlet«, og radiofolkene forsvandt skyndsomst ud af porten. De har givetvis taget vejen over broen, der gik over banelegemet. Broen var en stålkonstruktion, og den havde drejet tyskernes pejlesignal så meget, at de troede telegrafisten sad i villaen på Køgevej. Der blev ikke oftere sendt fra Amtssygehuset; sikkert til glæde for patienterne, der havde haft »Josephs« morsesignal kørende i deres hovedtelefoner.²⁵⁾

På dette tidspunkt var Gustav Leopold Reimar indtrådt i gruppen omkring Fischer Holst.

Reimar, der havde været politimand i Roskilde, havde fra sommeren 1943 arbejdet som telegrafist på politigården i København, og herigenem var han kommet i kontakt med Tage Fischer Holst.

I tiden indtil sin arrestation i september 44, deltog Reimar i radiokontakten til England, overvejende fra Roskilde.²⁶⁾

Efter affæren på Amtssygehuset skulle der findes nye sendesteder i Roskilde. Dette arbejde påtog Magnus Nielsen sig:²⁷⁾

To steder på Frederiksborgvej, hos grev Mogens Scheel og hos konsulent Oluf Nielsen, blev brugt i begrænset omfang.

Det samme gjaldt villaen Masterhøj i Himmelev hos familien Bryning. Herfra sendte man kun en enkelt gang på grund af dårlige sendeforhold.

Det bedste sted viste sig at være hos gårdejer Laurids Andersen i Vindinge Lillevang. Gården lå øde og højt, hvilket gav stor sikkerhed og gode sendeforhold.

Herfra blev der sendt til England formodentlig indtil september 1944, da politiet måtte gå under jorden.

Laurids Andersen var iøvrigt en af de faste hjælpere i modstandsarbejdet.

På gården i Vindinge Lillevang fandt mange flygtninge et sikkert opholdssted, politiets grupper brugte stedet flittigt, og i laden dækkede halmen over depoter af illegale våben.²⁸⁾

Ved udgangen af 1943 var linierne trukket op. Tiden var inde til at vise om man var for eller imod. En enkelt sabotage viste det med al tydelighed: Et autoværksted i Roskilde forhandlede Mercedesbiler. I den egenskab reparerede værkstedet Værnemagtens biler, der jo overvejende var – Mercedesbiler.

Dette arbejde var vel mere eller mindre frivilligt, men det var arbejde for Besættelsesmagten.

Den 1. november saboteredes værkstedet. Otte tyske køretøjer blev beskadiget, men virksomheden kunne fortsætte sit arbejde.

Hvem der foretog sabotagen vides ikke, men signalet var tydeligt.

1944

Modstand i system

Den illegale presse udbygges

»Kampens Vej«

Gruppen bag »Kampens Vej« havde nu skiftet den primitive trykramme ud med en duplikator, og den kørte flittigt hos bogbinder Rasmussen på Københavnsvej.

*»Kampens Vej« fra 28. april 1945.
Forsiden er tegnet af Gregers Jensen.*

Vibeke Dahl, som kom fra København, var tilknyttet »Frit Danmark«, og kort efter sin ankomst blev hun, af organisationens rejsesekretær Ib Hauge, opfordret til at starte en »Frit Danmark«-gruppe i Roskilde.

Gruppen, der kom til at bestå af otte medlemmer, trykte frem til Befrielsen en lokal udgave af »Frit Danmark«, ofte efter oplæg af Københavnerudgaven. Bladet blev trykt på Sct. Hans Hospital, i en villa lige over for Roskilde kaserne og hos en af gruppens medlemmer, der boede i Højby ved Lejre. Han var kunstner og havde illustreret flere numre af

Fru Magda Rasmussen havde dækket et tilforladeligt kaffebord, hvis tyskerne skulle dukke op, og duplikatoren var placeret i sofaen af hensyn til lejerne på første sal.

En pudsig situation opstod i april måned, da et nummer af »Budstikken« udråbte bogbinderen til nazist og stikker. Det var et af de falske numre udgivet af tyskerne.

»Kampens vej« fortsatte med at udkomme til Befrielsen på trods af, at H. F. Rasmussen blev arresteret af Gestapo i foråret 45.¹⁾

»Frit Danmark« i Roskilde

I februar måned 1944 fik Vibeke Dahl ansættelse som reservelæge på Sct. Hans Hospital.

»Kampens Vej«, nu tegnede han »hovedet« til »Frit Danmark« i Roskilde.

Indtil Befrielsen udkom femten numre af denne lokaludgave af bladet, hertil skal regnes en »Nyhedstjeneste«, der udsendtes ugentlig i samme tidsrum.²⁾

»Roskilde Kureren«

Sidst på året 1943 var tre journalistelever fra Roskilde Dagblad til et møde på Hotel Prindsen. Det var Jørgen Arboe-Rasmussen, Torben Wulff og Johannes Kristiansen.

På vej ud fra hotellet fandt Johannes Kristiansen en seddel i sin frakkelomme med påskriften »KÆMP.mod tyskerne«. Uden for hotellet var kastet flere af slagsen, og Kristiansen regnede hurtigt ud, at det var Arboe og Wulff, der stod bag. På vej hjem talte de tre om modstanden mod tyskerne, og i løbet af aftenen var beslutningen om at udgive »Roskilde Kureren« taget.

Der blev taget kontakter til venner og bekendte, og gruppen blev udvidet med bl.a. Ernst Traugott Olsen, Fritz og Svend Petersen, Ole Gregeren, Erik Arendt, Valdemar Nielsen og Gorm Petersen.

Senere kom flere til: Børge Lindegaard Olsen fra »Budstikken«, Svend Müller, Poul Frederiksen m.fl. Et samarbejde blev indledt med folkebag Studenternes Efterretnings-tjeneste, der bl.a. forsynede gruppen med nyhedsmateriale fra det illegale »Information«. Desuden havde man adgang til nyhederne på Roskilde Dagblad og fra B.T., hvor Jørgen Arboe's bror arbejdede.

Den 1. april 1944 var det første nummer på gaden. Det var på fire sider og fremstod meget professionelt; trykt hos en bogtrykker i København. Få dage efter blev bogtrykkeren imidlertid taget af Gestapo, og de fremtidige numre udkom i en mere ydmyg duplikeret form.

Det første nummer af »Roskilde Kureren«.

Bladet, der typisk var på fire sider (enkelte numre nåede op på otte og seksten sider) udkom én gang om måneden i oplag på 1500-2000 eksemplarer. Desuden udkom en »Nyhedstjeneste« hver fjortende dag. Trykningen af bladet foregik indtil januar 45 blandt andet hos Gorm Petersen i Skomagergade, hos Traugott i Hersegade og i en kælder bag Jernbanegade 5. Også Rådhuset blev brugt, hvor man rykkede ind på Folkeregisteret efter lukketid.³⁾

Papir leveredes af en kontakt i København. Økonomien blev klaret ved indsamlinger og ved større pengegaver.

Pibefabrikant Brandt ydede løbende større beløb, det samme gjorde Laurits Møller fra »Monopol«. Direktør Niels Kemp fra Kemps garveri gav ved en enkelt henvendelse 25.000 kr til det illegale bladarbejde.⁴⁾

Således arbejdedes der støt og roligt med »Kureren«. Man blev ramt af mindre uheld, men ingen alvorlige; så alt gik tilsyneladende godt, indtil en lørdag i januar 1945.

»Sidste nyt«

Det sidste blad, som skal omtales her, er »Sidste Nyt«, som produceredes af en gruppe i Hedehusene. Gruppen bestod af brødrene Aksel og Jens Bitsch-Christensen, Gunnar Vagtborg og Svend Rasmussen. Bladet blev startet i juli måned 1944 af brødrene Bitsch-Christensen, som bad Vagtborg indgå i bladarbejdet. Vagtborg var på dette tidspunkt aktiv i en anden gruppe i Hedehusene ledet af Gunnar Nielsen. Bladet blev trykt i badekælderen under den lokale skole, hvor de to brødres far var viceinspektør. Da tyskerne i foråret 45 rykkede ind på skolen, fortrak man til den stedlige kirke.

Duplikatoren til arbejdet skaffede man sig fra Roskilde Slagteri. Aksel Bitsch-Christensen og Gunnar Vagtborg holdt personalet op og fjernede duplikatoren med løfte om at levere den tilbage, når krigen var slut (hvilket iøvrigt også skete). En vellykket aktion, men næste dag kunne en vred direktør Hartmann fra Hedehusene Teglværk fortælle Vagtborg, at flere på Slagteriet havde genkendt ham, og at han iøvrigt skulle afholde sig fra den slags aktioner en anden gang.

Hartmann var den stedlige kontakt til Roskilde Amtsledelse.

Bladgruppen i Hedehusene deltog iøvrigt i distributionen af illegale bøger fra Fordelingscentralen i Roskilde. Da en kurer herfra var blevet taget af Gestapo, fik Gunnar Vagtborg besøg af danske håndlangere fra Roskilde, og han måtte i foråret 45 gå under jorden i København. Bladgruppen fortsatte sit arbejde indtil Befrielsen.⁵⁾

Hjælpen til de allierede flyvere

Når de engelske og amerikanske maskiner passerede over Danmark, gjaldt det mål i Østpreussen, Polen og på den tyske Østersøkyst.

Desuden gik en af ruterne til Berlin over dansk område.

I takt med den stigende allierede luftoffensiv, steg således også antallet af nedstyrtninger over dansk område. En del af mandskabet fra disse nedstyrtninger overlevede styrtet, og et antal af disse blev skjult for tyskerne og hjulpet til Sverige.

På Sjælland-Lolland/Falster er der i perioden april 43 til april 45 registreret 42 nedstyrkede allierede flyvere, som blev hjulpet til Sverige. Mindst tolv af disse med direkte indsats af hjælpere fra Roskilde.⁶⁾

Tre amerikanere

Den 9. april 1944 lettede 495 bombemaskiner fra deres baser i England med kurs mod mål i Tyskland, Østpreussen og Polen.

Ruten skulle gå over det sydlige Danmark.

Et amerikansk Liberatorfly, der fløj i front, blev angrebet over Østersøen og søgte mod nordvest, hvor det brændende fly styrtede direkte ned i landsbyen Venslev ved Skælskør. Forinden var fire flyvere sprunget ud med faldskærm.⁷⁾

Dagen efter ringede telefonen hos Einar Arboe-Rasmussen i Roskilde. Det var 2. påskedag, og man havde Laurids Andersen til middag. I telefonen bad en kollega fra Slagelse, Bruno de Neergaard, om hjælp til en sygetransport, da man havde travlt p.gr. af en nedstyrtet allieret maskine. Arboe forstod signalet, og sammen med Laurids Andersen begav han sig afsted til Slagelse, hvor de hos de Neergaard mødte tre amerikanere: »...så læssede vi de tre store fyre bag i ambulancen og kørte mod Roskilde. Jeg var hundeanngst i Slagelse, men hvor mærkeligt det lyder; da jeg først kom ind bag rattet og kørte, forsvandt det, og vi nåede Roskilde ud på natten.«

Flyverne, der iøvrigt hed Thomas Murphy, George Reed og Byron Logie, overnattede hos politifolkene Ole Lykkebo og Magnus Nielsen.

Næste formiddag gik turen i ambulance til København, og otte dage efter deres nedstyrtning var de tre i Sverige.⁸⁾

Gill og Markowicz

Andre fly fra togtet den 9. april var blevet skudt ned over Lolland/Falster.

En del af de overlevende flyvere herfra blev taget af tyskerne, men enkelte slap over den strengt bevogtede Storestrømsbro; to af dem på egen

Magnus Nielsen

hånd. De to vandrede mod nord, iført deres uniformer, og nåede uantastet en gård ved St.Valby nord for Himmelev. En tur på et halvhundrede kilometer!

Et par dage senere ringede en gårdejer fra St.Valby til politiet, og klagede over, at det svandt i hans kartofler og gulerødder. Magnus Nielsen tog derud, og i halmen fandt han de to flyvere.

Begge var meget indesluttede, og først efter adskillige timers forhør var man sikre på, at de var »ægte« flyvere.

De var canadiere og hed Gill og Markowitz.

Herpå gik turen til blokhuset hos Poul Tholstrup på Frederiksborgvej, hvor de boede i tre dage, inden de, ad de illegale ruter, slap til Sverige.⁹⁾

Agterskytten fra Canada

Dennis Budd var agterskytte på et Lancaster bombefly fra 405. canadiske Squadron, som var en »Stifinderenhed«.

»Stifinderne« ankom til målet før de øvrige maskiner og kastede, ved siden af deres bombelast, »farvemærker«, der skulle angive det eksakte mål for resten af styrken.

Den 16. august var målet Stettin ved Oderflodens munding.

Over Stettin blev bombemaskinerne mødt af en voldsom beskydning.

»We had one or two close calls and when over the target we were hit by flack. Our run on target was steady and we dropped our load..«.

Herefter svingede maskinen mod nord og begav sig ud på tilbageturen. Fra sin kuppel i flyets agterende kunne Budd se den brændende by, mens bølge efter bølge af bombemaskiner droppede deres dødbringende last. Søgelys fejede over himlen og fastholdt fly, der styrtede til jorden ramt af flack eller tyske natjagere. Det var iøvrigt besætningens 13. tur. Dennis Budd fortsætter:

»Hjemover er jeg sikker på, at vi alle opsendte en stille tak over at være sluppet levende gennem dette helvede.

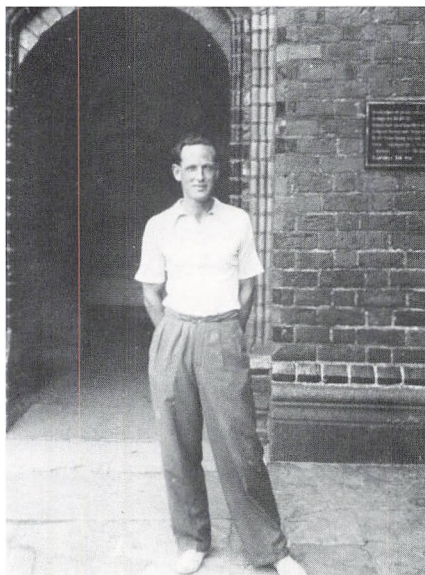
Vi fløj i 17.000 fods højde, da der pludselig lød en række dumpe brag, og en blændende eksplosion ramte min kuppel. Et sprængstykke havde revet siden op på min flyverdragt og ødelagt det ene maskingevær. En natjager havde nedefra ramt os fra hale til spids og havde dræbt midterskytten Phil Musgrave. Jeg fik presset mit kanontårn så meget op, at jeg kunne mase mig ud gennem den smalle åbning.

Da jeg ville kaste mig bagud for at komme fri af det brændende fly, sad min støvle fast i det sønderskudte kanontårn. Her hang jeg med hovedet nedad fast i min højre ankel. Med opbydelsen af al min kraft lykkedes det mig med begge hænder at trække lynlåsen på min støvle ned, og ved at vrikke min fod fra side til side slap jeg fri. Efter nogle sekunders fald fandt jeg min D-ring, min faldskærm foldede sig ud, og jeg dalede stille ned mod et ukendt sted.«

Stedet var Allindemagle, nord for Ringsted. Herfra begav Budd sig mod nord. Hans fod smertede voldsomt, og efter nogen tid besluttede han

Dennis Budd ved blokhuset på Frederiksborgvej sammen med Poul Tholstrup og datteren Lisbeth Tholstrup...

... og ved Roskilde Domkirke. (Lisbeth Blomdahl).

at tage chancen. Han valgte en gård, gik derind og bad om hjælp. Det var et uheldigt valg. Gårdejeren var tyskvenlig, og han anmeldte øjeblikkelig

Budd. Heldigvis til politiet i Roskilde, og kort efter ankom Magnus Nielsen til gården. Herfra gik turen til en læge, og derfra til blokhuset på Frederiksborgvej.

Af forskellige årsager varede det noget inden Dennis Budd kunne »komme over«. Han blev hos familien Tholstrup i ni dage, hvorunder der knyttedes et varmt venskab mellem flyveren og hans værter. Med datteren Lisbeth var Budd på rundtur i Roskilde, og i Domkirken lyttede han, sammen med en flok tyske soldater, til timeslaget fra kirkens ur. Sidst i august kørte Magnus Nielsen og Leopold Reimar »hr. Albert Dennis Jensen« til København i en af politiets biler. Den nye identitet havde Budd erhvervet sig på Folkeregisteret i Roskilde. Ved Fasanvej blev de tre standset ved en vejspærring, men politibilen fik lov at passere. I København blev Budd overgivet til telegrafisten Tage Fischer Holst, og nogle dage efter ankom han til Sverige.

Her mødte han tre af sine kammerater. Af den syv mand store besætning var én dræbt, to taget af tyskerne og de fire sidste altså sikkert i Sverige. Dennis Budd vendte tilbage til England og deltog igen i bombetogter over Tyskland¹⁰⁾

... og de illegale

Som modstanden mod Besættelsesmagten blev mere og mere tilspidset intensiveredes jagten på de danske modstandsfolk, og stadig flere måtte gå under jorden eller flygte til Sverige.

I Roskilde gives mange eksempler på hjælp til disse flygtninge.

Her skal blot nævnes et enkelt:

Præsten i Himmelev, Kay Kroon, som iøvrigt på mange måder støttede modstandsbevægelsen, modtog i marts måned henvendelse fra en kollega i Horsens om at modtage nogle modstandsfolk, der var eftersøgt af tyskerne. Kroon sagde ja, og flygtningene blev installeret i præstegården i Himmelev¹¹⁾. Herefter kontaktedes Arboe-Rasmussen, og en overfart til Sverige via Fakse Ladeplads blev arrangeret gennem kontakter i København.

Flygtningene blev afskibet, og alt var tilsyneladende såre godt.

Næste aften blev der ringet til Roskilde fra Fakse Ladeplads. Skibet havde fået motorstop og turen måtte opgives. Alle var meget nervøse, da Gestapo var ankommet til området. Politimanden Ole Lykkebo kørte til Fakse, og ankom ud på aftenen til Arboe-Rasmussen med en gruppe fra den mislykkede transport, heriblandt en kvindelig kurer og en tavs ung mand, der viste sig at være tysk desertør.

Kvinden fik et værelse på Hotel Prindsen; de øvrige overnattede hos Tholstrups på Frederiksborgvej. Et par dage senere hentedes alle til København, hvorfra turen gik til Sverige.¹²⁾

Den store strejke

Den 6. juni 1944 indledte de allierede den længe ventede invasion i Normandiet, og få uger senere indledte russerne en storoffensiv på østfronten og trængte frem gennem Polen.

På få uger var Tysklands nederlag blevet åbenbart for enhver, og aggressionen mod den tyske besættelsesmagt steg i takt med forventningerne om en snarlig ende på krigen.

Sabotagen og stikkerlikvideringerne intensiveredes, og det samme gjorde de tyske modforholdsregler. I løbet af juni måned strammede Besættelsesmagten grebet, og søndag den 25. juni udstedte Werner Best en forordning om spærretid. Reaktionen fulgte næste dag, da arbejderne på B&W gik hjem.

Herefter bredte urolighederne sig, og i løbet af fredagen den 30. juni udbrød en altomfattende strejke over hele landet.

Rygterne om begivenhederne i København nåede snart Roskilde, og udløste en sand hamstringsbølge. I byen strandede et større antal rejsende, som, sammen med flygtninge fra København, blev indkvarteret på Realskolen, på Vandrehjemmet og i private hjem. Lørdag morgen var strejken total i Roskilde. Enkelte butikker havde prøvet at holde åben, men lukkede efter de havde modtaget trusler om bombesprængninger. Lidt overdrevet måske, men det virkede. I gaderne cirkulerede en opfordring til strejke udsendt af »Roskilde Kureren«.

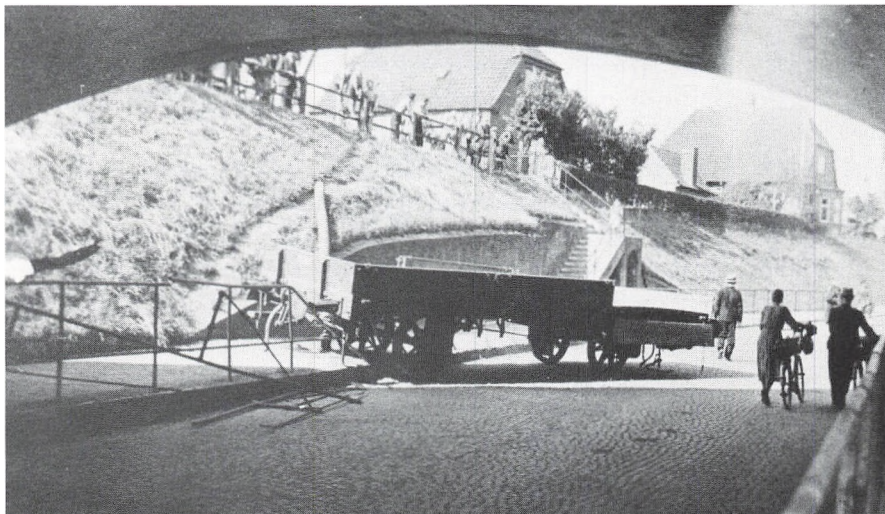
Købmændene handlede lidt fra bagdøren; det var den 1., og man skulle jo have sin månedsration af tobak. På banelegemet var strandet et godstog, og i løbet af dagen startede herfra et orgie af et kødsalg, men det kan der læses om andetsteds i denne bog.

En snes mennesker på vej hjem med det billige kød blev arresteret af tyskerne, som troede det var stjålet fra de tyske beholdninger.

Omtrent samtidig udbrød et større festfyrværkeri forskellige steder i byen, hvilket fik de udkommanderede tyskere til at affyre skræmmeskud. Ingen kom dog alvorligt til skade.¹³⁾

I Hedehusene gik det anderledes voldsomt til.

Her havde modstandsfolk uddelt sedler med opfordring til at fortsætte strejken.

Viadukten i Hedebusene juli 1944. (Gunnar Vagtborg).

Hen under aften samledes folk på skråningen ved jernbaneviadukten. Stemningen var oppisket, og inden længe var nogle hundrede mennesker igang med at tippe en jernbanevogn ned på landevejen under viadukten. Rygtet sagde, at tyskerne ville trække forstærkninger til København, og så skulle vejen spærres. Den første vogn blev vippet af sporet og faldt ned på vejen. Den næste blev hængende i rækværket på viadukten. Det var godt det samme, den indeholdt klorsulfonsyre.

Om søndagen gik tyskerne igang med at fjerne de væltede jernbanevogne. Beboerne i de nærliggende huse blev gennet ud for at hjælpe til, og et par tyskere kørte ind på Teglværket for at hente reb. I det samme kom inspektør Fabricius kørende på cykel; han havde mistet den ene arm i første verdenskrig og havde ærmet i lommen. Tyskerne råbte »Hände Hoch«, Fabricius svarede, at det kunne han dårligt – og blev skudt ned.

Nogle timer senere døde han på Amtssygehuset i Roskilde.¹⁴⁾

Samme søndag udsendte politimesteren i Roskilde en bekendtgørelse, hvori det blev meddelt, at kommandanten på Roskilde kaserne havde indvilget i at trække sine soldater tilbage, hvis politiet garanterede for ro og orden.

Rorupmordene

I foråret 1944 var to unge mænd blevet standset ved en vejspærring ved

Mosedede. De havde våben i bilen og havde derfor skudt mod tyskerne, hvorved to soldater var blevet dræbt.

Herefter var de flygtet ind over markerne, og var endt hos en læge i Karlslunde. Herfra blev de hentet til Roskilde, og senere skjult hos inspektør Alfred Jensen på Aunstrup Sanatorium.

I hvert fald den ene af de to, Preben Berg-Sørensen, blev senere taget af Gestapo, for nogle måneder senere sad han sammen med tolv andre modstandsfolk bag i en tysk lastvogn på vej til Frøslev¹⁵⁾. Det troede i det mindste de elleve af de tolv. Den tolvte derimod havde planer.

Når bilen standsede, for at man kunne forrette sin nødtørft, skulle de alle, på signal fra ham, flygte ud over markerne. Bilen standsede ved Rorup, og den tolvte gav signal til flugt.

I det samme åbnede fangevogterne ild, og alle elleve blev dræbt, »skudt under flugtforsøg«. Tolvtemanden var stikker, plantet mellem fangerne af

Mindestenen rejst for de elleve på stedet, hvor de blev skudt på hovedvej 1 mellem Roskilde og Rorup.

Ib Birkedal Hansen, som havde tilrettelagt mordene. Ligene blev læsset på lastbilen og kørt tilbage til Shellhusets kælder.

Næste morgen, den 9. august, fandt en vejmand fra Rorup blodspor på vejen og marken. Rundt omkring lå tomme patronhylstre.

Region V - Roskilde Amt

Fra England havde Flemming B. Muus medbragt de allieredes planer om opbygningen af en dansk undergrundshær.

Frihedsrådet, der anede muligheden for en allieret invasion på dansk grund, nedsatte et M-udvalg, der skulle forestå opbygningen af modstandshæren.

Landet blev inddelt i regioner; Sjælland (men ikke København) og Lolland/Falster fremstod som Region V.

Problemerne opstod i forholdet til den militære del af modstandsbevægelsen, der var i fuld gang med opbygningen af sine såkaldte O-grupper. Der blev ført forhandlinger mellem SOE og Frihedsrådet, og i juni måned afløstes M-udvalget af det såkaldte K-udvalg. Dette var en følge af en allieret operationsbefaling, der udsagde, at modstandshæren skulle stå direkte under en dansk instans; og det blev altså K-udvalget – der igen stod direkte under Frihedsrådet. Ved en direkte krigssituation skulle modstandshæren dog underlægges SHAEF, den allierede overkommando.

Hermed »smeltede« de to gruppedannelser sammen, og begyndelsen til opbygningen af en samlet dansk modstandshær var en realitet. Modstandshæren skulle opbygges af grupper, som skulle uddannes til indsats af forskellig art. Grupperne blev fra engelsk side benævnt »chairgrupper«; i Danmark gav man dem navnet ventegrupper. Heroverfor stod »tablegrupperne«, der var de aktive grupper. Disse ville naturligvis på given foranledning blive indlemmet som chairgrupper i modstandshæren.

Det er her vigtigt at understrege, at ventegruppernes vigtigste opgave var at holde sig klar til en eventuel rejsning mod Besættelsesmagten, men indtil da at holde sig i ro. En ordre flere ventegrupper, i hvert fald i Roskildeområdet, havde svært ved at forliges med.

Ledelsen af Region V, Sjællandsledelsen, valgte at inddele regionen efter amter. Amterne skulle styres af en amtsledelse, og i de større byer skulle udpeges en byleder.

I løbet af juli måned 44 udpegedes amtslederne i Region V. For Roskilde Amt blev det oberstløjnant C. F. Løkkegaard.

Løkkegaard, der var forvalter på Det adelige Jomfrukloster, indkaldte kort efter en række befalingsmænd til møde og meddelte dem, at han havde fået til opgave at opbygge og organisere en modstandsstyrke i Roskilde amt. Hertil behøvedes især instruktører, og befalingsmændene blev »fordelt« ud over amtet.

Kaptajn O. Kidde og officiant Jens K. K. Kjærgaard blev knyttet di-

rekte til Amtsledelsen; Kidde som Løkkegaards næstkommanderende.

En formelt udpeget byledelse blev ikke etableret; Løkkegaard lod dette falde under Amtsledelsen, men reelt blev dette arbejde udført af Jens Kjærgaard. I Køge by udnævntes dyrlæge Glahn til byleder¹⁶⁾.

Det var et stort arbejde, der ventede den nyetablerede amtsledelse.

På rejser rundt i amtet blev der taget kontakt til de grupper, der allerede var dannet, samtidig med at man tilskyndede til dannelse af nye grupper.

Det var begrænsede styrker, man rådede over det efterår; en opgørelse viser, at den samlede styrke i Roskilde Amt udgjordes af 320 mand fordelt med 80 i Roskilde, 180 i Køge og 60 i Tåstrup.¹⁷⁾

Det store spørgsmål var bevæbningen.

Siden Muus' nedskydning over Gyldenløveshøj i december 43, havde allieret nedkastning over Sjælland været indstillet. Samtidig havde modstandsbevægelser andre steder i Europa indtaget en større prioritet, især i forbindelse med invasionen i Normandiet, så leveringerne til Danmark havde iøvrigt været yderst beskedne. Dette billede ændrede sig i løbet af september måned 1944.

Den 19. september - politiet der ikke blev taget

»Den 19. september 1944 oprandt som enhver anden dag. Jeg begyndte min tjeneste kl. 6 og brugte morgentimerne til at skrive en del sager færdige. Klokkeren 11, medens jeg endnu sad og skrev, blæste luftværns sirenerne flyvervarsel. Jeg skyndte mig sammen med flere kolleger at køre til kriminalpolitistationen på Maglekildevej. Her var der hovedstation under luftalarm.

Straks efter ankomsten blev jeg sammen med to reservepolitibetjente sendt til Jernbanestationen for at forrette tjeneste dér under luftalarmen.

C. F. Løkkegaard og O. Kidde fotograferet ved Befrielsen.

Da vi havde opholdt os dér ca. en halv time, kom der kørende en Falck-ambulance fra København.

Ambulanceføreren standsede op, da han så mig. Jeg gik straks hen til ham, idet jeg troede, han ville spørge om vej eller lignende. Han sagde til mig: »Hvordan ser det ud her i byen, er der noget særligt galt?«. Jeg svarede ham, at vi havde luftalarm, og at der ellers ikke var noget særligt at bemærke. Han sagde så: »Er du tosset mand, tyskerne er ved at overtage politiet, de har indtaget politigården, og der kæmpes flere steder i København. Da vi kørte forbi Rødovre og Glostrup, var de ved at indtage disse stationer, nu er de på vej mod Roskilde, men er kørt i stykker med nogle biler 12 kilometer ude på Københavnsvej – farvel, vi skal videre til Ringsted!«

Væk var de, og der stod jeg -var det en billig spøg, eller var det dødelig alvor? I det samme kom vores patruljevogn forbi. Jeg standsede den og bad dem køre til stationen med den melding, jeg havde fået.«

(Regner Johannes Clausen)

Det var ingen spøg.

Arrestationen af det danske politi var i fuld gang. Da Regner Clausen ankom til politistationen herskede der virvar. Den yngre del af politistyrken ønskede, at man skulle gå under jorden og fjerne våben og køretøjer. En del af de overordnede politifolk ville vente og se, hvad situationen udviklede sig til. Regner Clausen fik tilladelse til at køre en af politiets vogne ud til Parcelgården, hvor forpagteren iøvrigt tilbød husly til betjentene fra Roskilde.

Tilbage på politistationen på Stændertorvet herskede der tilsyneladende stadig uenighed om, hvordan man skulle forholde sig. Ole Lykkebo havde formuleret løse grupper blandt betjentene, og man diskuterede nu muligheden for at fjerne våben og materiel fra politiets lagre. Enden på det blev, at de yngre betjente tog deres våben, og man aftalte, at de, der ønskede at gå ind i modstandsarbejdet skulle mødes på Palæcafeen. Her dannedes så de første politigrupper, men snart efter måtte man fortrække, da de tyske køretøjer rullede ind på Stændertorvet. Klokken var cirka 19.

Næste dag var det største problem for de mange betjente at skaffe sig sikre opholdssteder, men tilsyneladende lykkedes det for alle. Det strakte sig fra herregårde på Kalundborgkanten til en træhytte på Askehoved i Bognæsskovene. En række adresser blev faste mødesteder for de illegale politifolk: Lous på Skovly, Laurids Andersen i Vindinge Lillevang, pelshandler Olsen i Svogerslev, hos familien Bryning i Himmelev og adskillige andre steder i og omkring Roskilde.

I løbet af dagen kontaktede den tyske kommandant på Roskilde ka-

Træbytten i Bognæsskoven står endnu (Foto 1985).

serne, Reich, politimester Aage Sørensen, og forlangte, at politifolkene afleverede deres våben. Det var et beskedent krav, for Reich var et særdeles fremkommeligt menneske.

Den overvejende del af våbnene blev afleveret, men i Veddelev lå 25 karabiner, som var blevet fjernet fra politistationen dagen før.

De kommende dage søgte man at få greb om organiseringen af de illegale politigrupper. Regner Clausen fik samlet reservebetjentene, og grupper blev dannet.

På et møde hos Laurids Andersen, hvori Magnus Nielsen, kriminalassistenterne Bernskov og Berthelsen, Jens Hansen, Ole Lykkebo og Regner Clausen deltog, blev det besluttet, at Sigurd Bernskov skulle være leder for politiets illegale grupper; Ole Lykkebo blev næstkommanderende.

Samtidig etableredes kontakt til København, hvor der var blevet dannet en central politiledelse. En del af politifolkene gik herefter direkte ind i illegalt arbejde, de øvrige formeredes i ventegrupper.

Ved Befrielsen kunne politiet i Roskilde mønstre otte modstandsgrupper.

Seks betjente fra Roskilde var den 19. september i København i forskellige gøremål. De blev alle arresteret, heriblandt Gustav Leopold Reimar, og sendt til KZ-lejr i Tyskland. Alle vendte tilbage efter krigen.

Ingen politifolk blev arresteret i Roskilde¹⁸⁾.

Knud Lauritsen, fra Folkeregisteret i Roskilde, støttede sine gamle na-

boer på forskellig vis. Alle politifolk blev udstyret med illegale legitimationskort, og en lille »avis« blev udgivet med de vigtigste nyheder til den illegale politistyrke.¹⁹⁾

Herigennem erfarede man, at Gestapo agtede at flytte ind på kriminalpolitiets kontorer på Maglekilde. Berthelsen, Bernskov, Lykkebo og Regner Clausen tog derfor derved en aften og tømte kontorerne for, hvad man kunne forestille sig, en modstandsbevægelse kunne have brug for.

Borttransporten foregik i en af Falckstationens vogne.²⁰⁾

Kontorerne på Maglekildebakken blev kort efter »hovedkvarter« for Gestapo i Roskilde .

Her residerede bl.a. tre lokale håndlangere, der hurtigt gjorde sig særdeles uheldigt bemærkede i Roskilde by.

Som følge af arrestationen af det danske politi, udbrød der strejker over hele landet, således også i Roskilde.

På Rutebilstationen i Jernbanegade arbejdede Otto Hansen, der var tilknyttet den kommunistiske modstandsgruppe, ledet af Jens Erik Clausen. I en af garagerne lå maskinpistoler i kasser, og Erik Clausen og Otto Hansen havde aftalt, at de skulle flyttes til Eriks adresse i Andelsbygningen ved Røde port den 19. september.

Sprængstoffet på lacyklen på Poppelallé inden turen til Andelsbygningen ved Røde Port. Det er Emil Hansens datter, der kom med på billedet, (se næste side).

Mens godset blev læsset lød sirenerne, men transporten, der forgik med trehullet budcykel over tre gange, forløb uden vanskeligheder.

Mere vanskeligt blev det næste dag. En maler i byen, som opbevarede sprængstof for gruppen, var blevet nervøs på grund af den megen uro, og det blev besluttet at flytte det til Otto Hansens bror på Poppelalle.

Dagen efter hentede Clausen og Otto Hansen det igen, og kørte det til Clausens adresse ved Røde Port. Undervejs gennem hovedgaden, med ladcyklen læsset med sprængstof, blev der råbt efter de to, som tilsyneladende arbejdede, mens resten af byen strejkede.²¹⁾

Frihedsrådets lokalkomite

Danmarks Frihedsråd blev dannet den 16. september 1943, som en naturlig følge af den danske regerings tilbagetræden. Rådet, der var bredt sammensat af de forskellige grupperinger inden for modstandsbevægelsen, skulle snart vise sig at blive en magtfuld faktor i kampen mod den tyske besættelsesmagt.

I september måned begyndte rådet etableringer af lokalkomiteer over hele landet. Det skete delvis efter opfordring fra SHAEF, der ønskede at få

OPRAAB TIL BORGERNE I ROSKILDE

2 MINUTTERS STILHED DEN 9. APRIL KL. 12

DANMARKS FRIHEDSRAAD opfordrer hele det danske Folk til at iagttage 2 Minutters Stilhed den 9. April Kl. 12 Middag. Vi vil paa denne Maade mindes de mange, som er blevet Ofre for den tyske Terror i Kampen for Danmarks Befrielse. Enhver Dansker bør medvirke til, at Parolen om de 2 Minutters Stilhed den 9. April Kl. 12 overalt gennemføres som en værdig og enig dansk Demonstration.

~~===== 2 MINUTTERS STILHED OVERALT MANDAG DEN 9. APRIL KL. 12 =====~~

LAD TYSKERNE PASSE SIG SELV

Under den senere Tids kraftige Indvandring og Gennemrejse her i Byen af tyske Tropper, saarede og Flygtninge har adskillige Roskildeborgere udvist en meget uheldig Optræden. Mange har skaffet de fremmede danske Penge ved at købe Tobaksvarer af dem, ^{og} har end ikke undset sig for at forsyne dem med Rationeringsmærker. ^{De} De har saaledes været i Stand til at købe Levnedsmidler. Hvis dette modstandsløst fortsættes, kan Følgen let blive katastrofal for Byens Borgere, rent bortset fra, at al Hjælp til de fremmede paa det skarpeste maa fordømmes som udansk Handling og som Udtryk for en i høj Grad misforstaaet Medlidenhed. De fremmede repræsenterer den Terrornation, der forfølger vore Frihedskæmpere, myrder søgesløse Borgere og udplyndrer vort Land.

DANMARKS FRIHEDSRAAD
LOKALKOMITEEN FOR ROSKILDE

udpeget lokale modstandsledere, med hvem man kunne tage kontakt i givet tilfælde; men også erfaringerne fra de store strejker og den nylige arrestation af det danske politi viste behovet for en lokal myndighed, der kunne bringe Frihedsrådets beslutninger til udførelse.

På Sjælland påtog modstandsorganisationen Ringen sig opgaven med at etablere lokalkomiteerne.

En dag i oktober blev Aage Nørfelt, der var førstelærer (skoleinspektør) på Roskilde Realskole, kontaktet af Arthur Hansen fra »Ringen«. Arthur Hansen medbragte en liste over personer, der på forhånd var udpeget til at indgå i den stedlige lokalkomite. Aage Nørfelt kontaktede de pågældende, og alle erklærede sig villige.

Hermed kom Frihedsrådets lokalkomite for Roskilde til at bestå af følgende medlemmer:

Aage Nørfelt fra Ringen, Vibeke Dahl fra »Frit Danmark«, Thorvald Ibsen fra Kommunisterne, Hagemund Hansen fra Dansk Samling, Axel Wøller som repræsentant for politiet, dommer Chr. Thygesen og forstander Hj. Gammelgaard.

Lokalkomiteens vigtigste opgave var at videregive Frihedsrådets direktiver til befolkningen.

Direktiverne modtog man typisk med kurer, hvorefter de blev redigeret og trykt. Kureren var i den sidste del af krigen en ung stud. jur. fra Valby, Erik Andersen.

Erik Andersen omkom den 5. maj ved den tragiske nedskydning ved Sorø.

Ønskede lokalkomiteen kontakt med Frihedsrådet, foregik det ved en opringning til København, det var iøvrigt RY811x, og et mødetidspunkt, med et vist antal timer indregnet forskudt, blev aftalt. Mødestedet var hovedindgangen til Tivoli.

Her ventede Aage Nørfelt en dag i april måned på at kontaktmanden skulle dukke op. Nørfelt ventede i fem timer, men måtte rejse hjem med uforrettet sag. Kontaktmanden var blevet taget af Gestapo.

*Aage Nørfelt fotograferet under det store folkemøde i Folkeparken efter krigen.
(Ove Thomsen).*

En af lokalkomiteens opgaver var desuden at opbygge et »arrestationskartotek«, hvori samledes navne og oplysninger på personer i lokalområdet, som på forskellig vis, havde samarbejdet med Besættelsesmagten. Oplysningerne herom blev videresendt til Frihedsrådets arrestationsudvalg.

Det lokale arrestationskartotek lå skjult på loftet over Roskilde Realskole. Hermed opstod et alvorligt problem, da tyskerne i marts 45 rykkede ind på skolen. Aage Nørfelt fik dog hentet kartoteket, der blev lempet over muren til haven ved inspektørboligen i Frue Kirke Stræde.

Komiteens møder blev holdt forskellige steder i byen, men overvejende i en lejlighed i Algade 24, tilhørende Gunhild Andersen, som var lærerinde ved Absalon Skole.

Frihedsrådets lokalkomite i Roskilde forblev intakt til befrielsen, hvorefter komiteen fortsatte sit arbejde til den opløstes i sommeren 45.²²⁾

Våbnene kommer

Først i september måned modtog skovrider Krarup på Valborup skovridergård besked fra Stig Jensen om at gøre modtagepladsen ved Gyldenløveshøj klar igen.

I løbet af sommeren var nye folk kommet med i det illegale arbejde på skovridergården, bl.a. forsteleverne N.O.Brørly, Georg Schlätzer og Jørgen Brændegaard. Faldskærmsmanden Ole Geisler, »Lille Aksel«, var kommet til egnen og boede på skift hos Alfred Jensen på Aunstrup Sanatorium, hos den lokale læge og på skovridergården.

Den 7. september kom så kodeordet fra London. »Grethe« var »på«.²³⁾

Folkene på skovridergården gjorde sig klar, og fra Svenstrup begav skovrider Holten Andersen sig afsted med sine folk, heriblandt forstkandidat Helmuth Barner.

På Valborup skovridergård var Stig Jensen og Ole Geisler gerådet i diskussion om tidspunktet for maskinens ankomst. Stig Jensen mente klokken 22, Geisler klokken 23. Geisler fik sin vilje og først ved 22-tiden gjorde man klar til afmarch.

I det samme hørte man motorstøj i luften, og i næste sekund gled en Halifax bombemaskine lavt hen over trætoppene. Fra skovridergården forsøgte man at blinke ladningen ned. Men selv om det var det rigtige bogstav, var pladsen forkert. På Gyldenløveshøj havde man ligeledes blinket, men her kendte man ikke det rigtige bogstav. Maskinen kredsede et par gange, så forsvandt den.

Efterhånden var alle nået frem til pladsen, hvor stemningen mildt sagt var dårlig. Man blev der til klokken fem om morgenen og blinkede til enhver maskine, der viste sig, men Halifaxen var på vej hjem. Så opgav man og gik hver til sit.

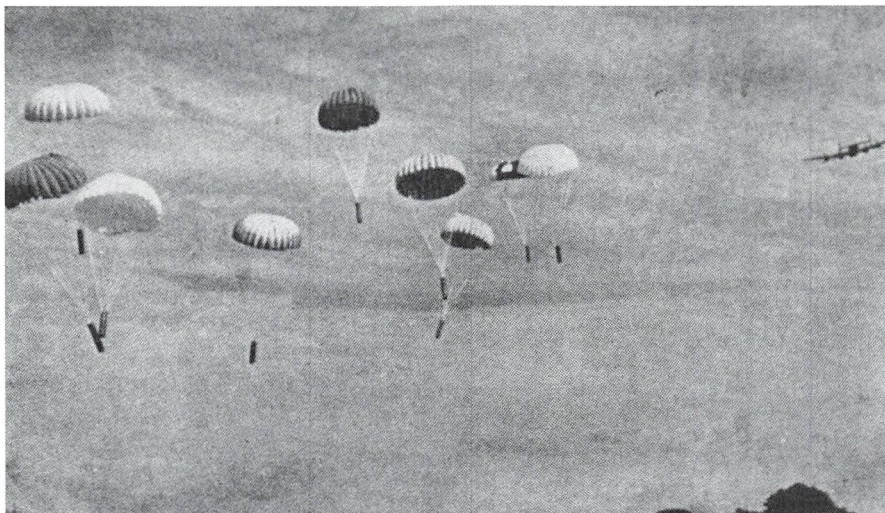
Næste dag vrimlede skoven med Schalburgfolk fra Ringsted kaserne.²⁴⁾

I mellemtiden blev det danske politi taget, og folkene på skovridergården fik nok at se til, og så den 25. september var »Grethe« på igen.

Kort før man rykkede ud, indløb der meddelelse om, at Schalburgfolk var set i området.

N.O.Brorly fortæller:

»Vi besluttede, at denne gang skulle ladningen tages ned, med eller uden Schalburgfolk. Vi startede i god tid til pladsen, alle var på mødestedet under den store ask. Lysposterne blev stillet ud, vagtposterne sat af på de kriminelle punkter, og ventetiden begyndte. Hundekoldt var det og lærken måtte frem hver gang vi kom til de forfrosne vagtposter. Månen kom over trætoppene, og den åbne plads, Sjællands højeste punkt, lå klart oplyst helt omgivet af skoven. Lidt før klokken 1 hørte vi pludselig en svag brummen fra vest. Lysene blev øjeblikkelig tændt, og få sekunder efter kom den store Halifax glidende lavt hen over trætoppene skråt hen over lyslinien. I samme øjeblik signalposten havde morset kodebogstavet, lød der et smæld fra maskinen, og 13 faldskærme i alle farver dalede ned mod jorden«. ²⁵⁾

Der findes af gode grunde ingen billeder af nedkastninger i Roskilde Amt. På dette billede kastes ni containere. Mod slutningen af krigen kastedes der ofte 24 containere + 2 pk, ialt 26 skærme, ved nedkastningerne her i amtet.

Der blev kastet 11 containere og to pakker. En del faldt i skoven, men var rimeligt let at bjærge. Godset, der bestod af maskinpistoler, de såkaldte Stenguns, blev gemt i en lav granbevoksning, og næste dag blev det kørt til Laurentiuslund, Stig Jensens »sommerhus« i skoven. Herfra blev det flyttet til en jagthytte i Ledreborg skovdistrikt. Jagthyttten, som man havde lånt af grev Holstein på Ledreborg, lå ud til en lille sø, Avnsø. Da Bidstrup skovdistrikt, hvori Gyldenløveshøj ligger, og Ledreborg skovdistrikt stødte op til hinanden, kunne våbnene således transporteres uden om offentlig vej direkte til depotet ved Avnsø²⁶⁾.

Efter denne modtagelse kom der gang i arbejdet. Med kort varsel fik folkene på skovridergården ordre til at skaffe ti nye pladser, og den 14. oktober var fem af disse pladser »på«.

De erfarne folk fra Gyldenløveshøj blev fordelt på de nye pladser som ledere.

På Gyldenløveshøj blev kastet 24 containere og to pakker, en anselig ladning, som overvejende endte i 15 meter høje graner, hvorfra de måtte skæres ned. På pladsen var Krarup og Ib Jensen m.fl., men meget tyder på, at man til denne modtagelse måtte hente forstærkning »udefra«. Således deltog formentlig flere politifolk fra Roskilde.

Samme nat rykkede folkene fra Svenstrup skovridergård ud for at modtage »Normann« ved Dyndet, et engdrag syd for Borup. Holten Andersens gruppe var blevet udvidet med folk fra Borup, blandt andet Viggo Jensen og hans kone Anna Jensen. Samtidig havde Helmuth Barner fra »Svenstrupgruppen« kontakttet Poul Rasmussen, der var skovfoged i Giesegård skovdistrikt og bedt ham samle en gruppe.

På pladsen ved Dyndet var der den nat samlet 20-30 mand. Der var tæt skydække med silende regn. Maskinen kom fint ind, men kastede fra for lav højde, hvorfor containerne faldt med alt for stor fart. En container forsvandt ned i mosegrunden, flere andre sprang op, og indholdet blev spredt ud over området. Det hele blev samlet sammen og gik fra hånd til hånd til

Helmuth Barner, 1945.

en granholm i skovkanten, hvor det blev skjult; containerne blev gravet ned i en nærliggende tørvegrav. Det var et udmattet modtagehold, der begav sig hjem den nat.

Næste dag dukkede Schalburgfolkene op og undersøgte området, hvorfor man samme nat flyttede godset til Magleskov nordvest for Borup. Det var en lang og hård tur, men allerede næste nat måtte man atter flytte sendingen, da Schalburgfolkene blev stadig mere nærgående; denne gang til Klosterskoven, der lå øst for Magleskov. Her lod man godset blive, mest fordi folkene stort set ikke havde sovet i tre døgn, indtil det blev afhentet den 25. oktober for at blive kørt til omladningspladsen på Sønderstrup Sæbefabrik.²⁷⁾

De mange modtagelser gav øjeblikkelig et transportproblem.

Hovedparten af godset blev transporteret til Sønderstrup Sæbefabrik, der lå ved Tølløse nordvest for Gyldenløveshøj. Her blev det pakket i kasser og sendt med banen til København.

På transporten den 25. oktober gik det galt. En Schalburgpatrolje standsede lastbilen på vej fra Klosterskoven til Sæbefabrikken med våbnene, og de tre mand i bilen blev arresteret og underkastet tortur.

Hermed var ulykken sket, og en oprulning af den sjællandske modtageorganisation var begyndt.²⁸⁾

Katastrofen

De næste par dage rullede arrestationerne hen over Sjælland.

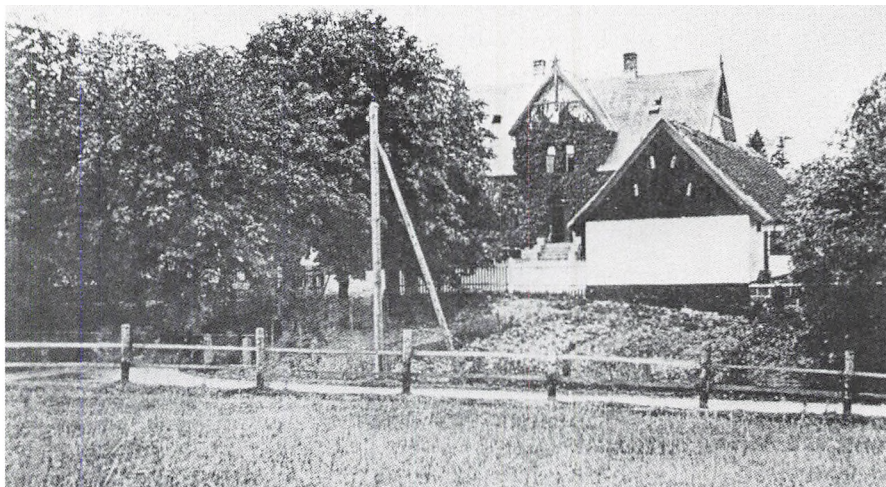
På Skjoldnæsholm blev forvalteren, Gert Blædel, og en fodermester arresteret; de havde begge været med ved Gyldenløveshøj.

På Valborup skovridergård var man foruroligede. Skovrider Krarup ringede til sin kollega i Svenstrup, men her var alle gået under jorden. Krarup og hans hjælpere besluttede at blive på skovridergården for at få rede på tabet af materiel, men vagter blev sat ud om natten. Næste morgen klokken 7 dukkede tyskerne op, og alle forsvandt ud i skoven. Det var nu åbenbart, at Gestapo vidste besked med aktiviteterne i Valborup, og Krarup beordrede alle under jorden.

I jagthytten ved Avnsø lå fem tons sprængstof, fire tons tilbehør og en større mængde våben. Nogle dage senere roede Ib Jensen, Brorly og Erik Christiansen våbnene over søen. I skoven ventede omkring 40 mand fra Roskilde, indkaldt af oberstløjtnant Løkkegaard: Terrainsportsfolk, politifolk, folk fra »Roskilde Kureren«, Jens Erik Clausen og hans folk m.fl. Våbnene, engelske Stenguns, blev slæbt gennem skoven til Aunstrup Sanatorium, hvor de blev stablet i Alfred Jensens kælder.

Sprængstoffet blev ikke flyttet, det blev i hytten, som Brorly armerede: »Det mindste pilfingeri fra udenforstående ville have bragt alle fem til at eksplodere«. ²⁹⁾

På Valborup skovridergård lå stadig enkelte våben, og Brændegaard og Brorly besluttede at hente dem. Det var den 11. november 1944.

Valborup skovridergård. (L.H.A., Hvalsø).

I løbet af eftermiddagen dukkede en rødhåret kvinde op på skovridergården. Hun fortalte, hun var kurer, og at det var tvingende nødvendigt, at hun kom i kontakt med skovrider Krarup. Da ingen tilsyneladende kendte skovriderens opholdssted, måtte hun tage afsted med uforrettet sag.

Det var Mortens aften, og de to forstelever modtog tilbuddet om at overnatte på skovridergården. Imidlertid blev Brorly urolig, og man blev enige om at sove i skoven.

Kort efter ankom Gestapo til Valborup skovridergård.

Næste morgen cyklede Brændegaard og Brorly tilbage til Valborup.

Brændegaard, der kørte forrest, blev taget på gårdspladsen; Brorly nåede at flygte. Brændegaard blev ført ind i daligstuen, hvor bl.a. Georg Schlätzer sad lænket i sofaen. Efter et kort forhør i soveværelset på første sal, blev der ringet til København med beskeden: »Vi har Brændegaard«.

En time senere ankom tyskeren Herbert Buck og de danske håndlangere Arvid Valdenstrøm og Birkedal Hansen. Med dem var den rødhårede kvinde, hun kaldte sig Marianne Lund og var tilsyneladende Birkedal

Hansens forlovede. Brændegaard blev igen taget op i soveværelset, og denne gang var metoderne ganske anderledes; slagene faldt, og da det ikke hjalp, blev en rensestok til geværer taget til hjælp: »Det var frygtelig nedværdigende og gjorde meget ondt. Jeg kunne ikke se nogen ende på det. De spurgte jo hele tiden om noget, jeg godt vidste«. Da torturen havde stået på en tid, besluttede Brændegaard, at fortælle sine plageånder noget, de måtte vide i forvejen; han fortalte dem om jagthytten. Hertil blev han kørt samme dag, men ingen gik derind.

På vej tilbage til skovridergården, så Brændegaard et ildskær. Valborup skovridergård var sprængt i luften.³⁰⁾

Samme dag arresteredes savværksejeren i Hvalsø, Poul Kristiansen. Han døde den 29. marts 1945 i Neuengamme koncentrationslejr; den dag en anden fra Valborupholdet, Erik Briand Clausen, blev henrettet i Ryvangen.

Et par dage efter Brændegaard var taget, blev våbnene flyttet fra Aunstrup Sanatorium til Brinks børnehjem i Veddelev.

Det var godt det samme; den 16. november ankom Gestapo til sanatoriet på jagt efter Alfred Jensen; de fandt ham ikke, han var rejst få minutter forinden.

Fra Brinks børnehjem blev »Aunstrupvåbnene«, fordelt til grupper i Roskilde og Køge.³¹⁾

Den 17. november sprængte tyskerne Sønderstrup sæbefabrik.

I København sad Stig Jensen, der i mellemtiden var blevet udnævnt til nedkastningschef for Sjælland, med en sønderrevet organisation. Sammen med Brorly og Erik Christiansen startede han nu forfra.

Imens fortsatte arrestationerne ud over Sjælland. I Roskilde blev der foretaget omrokeringer og kontakten til Valborupområdet blev så vidt muligt lukket.

En af de sidste dage i november 1944 fik oberstløjtnant Løkkegaard, i sit hjem i forvalterboligen til Det adelige jomfrukloster, besøg af en kvinde, som præsenterede sig som kurer. Hun var rødhåret. Efter at have talt med amtslederen, forlod kvinden forvalterboligen.³²⁾

Kort efter, fredag den 1. december, omringede Gestapo Løkkegaards hjem, men det lykkedes amtslederen at flygte gennem klosterhaven, hvor han sprang over muren til Dronning Margrethesvej. Efter at have pustet ud hos overlæge Sejersén på Sct. Maria hospitalet, begav han sig til Himmelev til pastor Kroon.

Næste morgen cyklede Kroon til Roskilde, hvor han kunne berolige en chokeret fru Løkkegaard. Samtidig hentede han Amtsledelsens penge-

kasse, som indeholdt 18.000 kr, til præstegården i Himmelev. Pengene blev gravet ned under et gammelt pæretræ i præstegårdshaven.

Løkkegaard blev i Himmelev i et par dage, hvorefter han rejste til København. I byen fortalte rygter, at han var flygtet til Sverige.

Kaptajn Kidde fortrak til Grevinge, da han som næstkommanderende sandsynligvis også var efterstræbt.³³⁾

Tilbage i Roskilde blev bylederen, Jens Kjærgaard, nu også fungerende amtsleder; og i samme december måned blev han, gennem faldskærmsmanden Erik von Holck, bedt om at indtræde som leder af våbenmodtagelserne i Roskilde amt i den organisation, Stig Jensen havde under opbygning.

Sabotagen

Sabotagemålene i Roskildeområdet var begrænsede. Her fandtes få virksomheder, som producerede til Besættelsesmagten i nævneværdigt omfang, og banelinien skuldes holdes intakt af hensyn til forsyningerne til civilbefolkningen i København. Alligevel fremviser det sene efterår 1944 en række sabotagehandlinger i og omkring Roskilde.

Bombeeksplosion, Roskilde.

13/11 1944. R. U. s. Tlgr. fra Roskilde om Bombeeksplosion paa Roskilde Halmvarefabrik maa kun anvendes af de Blade, der har Roskilde som Lokalomraade. (GENFØR).

Udenrigsministeriets meddelelse til pressen om, hvordan nyheden om sabotagen mod Roskilde Halmvarefabrik skulle bringes...

<p>af vort Folk, Udryddelse af det og dermed Afslutning af dette Tilværelse.</p> <p>Den borgerlige Verden og Bolshevismen.</p> <p>3) Foreren fortsætter: At dette ikke var og er en These i den nationalsocialistiske Propaganda, blev en Gang beviset gennem det tyske indre Forfalds Kendsgerning og bekræftes i Dag gennem vore Fjenders Proklamationer. Ingen nationalsocialistisk Propagandaminister kunde klarere skitsere vore Fjenders Maal end den jødiske Presse har gjort det i Aartier og navnlig gør det i Dag, ja, ydermere end navnlig de fjendtlige Statsmænd gennem deres Mistæreste offentligt bekendtgør det. Den af Demokraterne befordrede Bolshevisme har en Gang indadtil</p>	<h1>Bomber paa Roskilde Halmvarefabrik.</h1> <p>Roskilde.</p> <p>Natten mellem Lørdag og Søndag er der foretaget Sabotage mod Roskilde Halmvarefabrik paa Kamstrupsti, der ejes af Fabrikant V. Poulsen. Ved 1-Tiden skete der 4 Bombeeksplosioner i Fabrikkens Lokaler. Der opstod herved Skade paa Ejendommen, mens Maski-</p>	<p>nerne tilsyneladende ikke har lidt nogen Overlast.</p> <p>Mærkeligt nok opstod der ikke Brand i de antændelige Lokaler.</p> <p>En Undersøgelse har vist, at der var anbragt 2 Bomber i Fabrikken i en Laden og en i Lageret. Det menes, at Fabrikken kan genoptage Virksomheden i Løbet af et Par Uger.</p>
---	--	--

... og Roskilde Tidendes forside 13. november 1944, (se næste side).

Den 4. november sprang to bomber på et savværk i Osted. Sabotagen anrettede ingen større skade på savværket, men på nabovirkomheden, et gartneri, blev ødelagt fem drivhuse og knust henved 2000 ruder, og det var jo ikke lige det, der var meningen.

I november og december rapporteredes om mindre anslag mod Besættelsesmagten.

Et par eksempler fra nyhedsbureauernes telegrammer:

»27. november. I nat ved 0.30 tiden opdagede man på Roskilde Station, at det brændte i en pakvogn, der var læsset med træ til opførelse af barakker....., der var utvivlsomt tale om ildspåsættelse.«

Og samme dag:

»Togtrafikken mellem Roskilde og København var i går standset mellem kl 14.45 og 16.30. Årsagen var, at en portør havde opdaget en bombe, der var gravet ned under skinnelegemet ud for Præstemarksvej i Roskilde. Sprængstofekspertter blev tilkaldt og fik desarmeret bomben, inden den eksploderede.«

En lidt større sag var sabotageforsøget mod Roskilde Halmvarefabrik.

Sabotagen, der blev udført af Jens Erik Clausens gruppe, fandt sted den 11. november.

Gruppen anvendte brandbomber og plastisk sprængstof, men aktive-rede dem i den forkerte rækkefølge. Fabrikken havde ildfast loft, og brandbomberne, der udløstes først, »blæstes ud« ved sprængningen. Der skete kun ringe skade, og kort efter genoptog fabrikken sin produktion af sløringsnet til de tyske flyvepladser.³⁴⁾

Nøjagtig en måned senere møder vi igen folk fra Erik Clausens gruppe. Denne gang ved en jernbanesabotage ved Gammerød nord for Borup, hvor et tog med et par tusind tyske soldater ville passere ved midnat. Gruppen havde placeret en anelig mængde sprængstof på banelegemet. Udløseren var en såkaldt »banefælde«, som skulle udløses manuelt. Hertil brugte man fiskesnøre. Knud Hansen fortæller:

»Da sprængladningen var anbragt, og alt klar til sprængning, gik de andre tilbage til bilen. Erik og jeg blev stående tilbage på broen og ventede på toget. Da lokomotivet var kommet igennem broen, trak Erik i snøren. Der lød et brag, så guderne måtte sig forbarme, og skinner og jernbanehjul fløj gennem luften.«

Herefter ilede gruppen hjem. Hjemturen var iøvrigt nær ved at ende galt; på Sct. Jørgensbjerg drejede man ned ad Smedegade, men opdagede fejlen i tide. Længere nede stod de tyske vagtposter ved vejspærringen ved Sct. Jørgensbjerg Skole.

Næste dag erfarede man, at tyskerne, som så ofte før, havde byttet om på togene i sidste øjeblik. Toget, man havde sprængt, var et godstog med mælk³⁵⁾.

Endelig skal omtales sagen om »Drømmesøen«. »Drømmesøen« var en tysk farvefilm med Kristina Söderbaum i hovedrollen, og den spillede for fulde huse overalt, hvor den var på plakaten. I Bio biografen i Roskilde,

Spændende, underholdende
skævt Fæsteb
Næstsidste Dag

BIO
Kl. 7 og 9½ Tel. 871

KRISTINA SÖDERBAUM og VEIT HARLAN
Kæmpen i MISTENRØGET

Drømmesøen

endnu bedre end
DEN GULDNE STAD

den store Begivenhed i Sverige

Billetsale og Forudbestilling
fra Kl. 4 — Telefon 871

Bjergteatret Kl. 8
Tel. 208

Det flekake Mesterværk

„Ekstase“

Dristigt fast Emne der udelukket er Erotik, men beanduet af en Digterens Fantasi. En mere aabenbjerret Analyse af Menneskets Kærlighedssyg og Besættelse end alting, der gengives paa Film.

Forbudt for Børn

Sveriges
Eivind Thomassens 5 Mand

Kravlegaarde
udføres 3 Kv. pr. Mand og bliver isærligt blød De sender et Brevkort betom **Hansen, Østergade 3** Roskilde.

Kartoffelplager
udføres **Sterre Frandsen, Assingstien, Vibe, Tel. Uled 6**

Hørslev-Gevinge Kommune.

Befolkningskort for Østher Kvarter og Forbingskort for Hørslevet Oktober 1944—Marts 1945 udleveres Lørdag den 16. ds i Tiden fra 9—12 paa Aftenskjønt i Reetvej og fra 14—17 paa Kommunekontoret i Gevinge. Talloner og Kædetort maas medbringes.

Samtidig udleveres mod Kvittering Mærker til Indkøb af smalskåle Pudestolles.

Sogneraadet.

Roskilde Kommunes Ungdomsskole.

Roskilde Kommunes Ungdomsskole som er 2-årig og bestaaende for unge Mand og unge Pige mellem 15 og 18 Aar som ikke faar anden Skoledannelse, begynder Underholdnings Tirsdag den 3. Oktober d. A. paa **Akselens Skole** (første Skolebygning) efter følgende Tids:

Unge Mænd:
Tirsdag Kl. 19—21 Gymsal
Kl. 20—21 Dronningensvej
21—22 Arbejdsunderskab
Torsdag Kl. 19—21 Sløjf. Red-

ROSKILDE TIDENDE

Revolvermænd i „Bio“.

To unge, maskerede Mænd røvede i Aftes 1. Halvdel af „Drømmesøen“.

Roskilde.

To unge mænd er to unge revolverbevæbnede Mænd forsvundet med første Halvdel af den tyske Farvefilm „Drømmesøen“, der blev vist i Bio.

Det skete under den sidste Forestilling, omkring Kl. 21.45, men ingen af Publikum mærkede noget til de dramatiske Begivenheder, der udsplittedes i Operatørrummet.

To unge Mænd med Masker for Ansigtet og hver en Revolver i Haanden trængte ved det nævnte Tidspunkt ind i Bio's Operatørrum, hvor Operatør Källström og hans Medhjælper Oluf Jensen opholdt sig. Man var lige blevet færdig med første Halvdel og havde sat den sidste Halvdel i Maskinen, da Roverne kom ind. De forlangte Filmens sidste Halvdel udleveret, men da Operatøren forklarede dem, at den var i Maskinen, og at det vilde tage dem nogen Tid, inden den kunde tages ud, forlangte de den første Halvdel, som de fik udleveret, og derefter forsvandt de to unge Rovere ned ad Sct. Pederstræde. Der var tult Hus i Biografen, men Publikum mærkede som nævnt intet til Begivenhederne. Hr. Källström fortsatte med at køre Filmen, medens Medhjælperen underrettede Direktør Møller, som meddelte Politiet det passede. Der blev foretaget en Undersøgelse, men den gav intet Resultat.

Direktør Møller er i Dag taget til København for at fremskaffe en anden Film til i Aften.

I Formiddag har Kriminalpolitiet udsendt følgende Signalement af de to maskerede Mændspersoner:

A. yngre, ca. 175 cm, altn Bygning, lurt lys Cotton-Coat, mørk blød Hat, der var trukket ned i Panden.

B. yngre, ca. 165 cm, spinkel, lurt graa Overfrakke, mørk blød Hat, der var trukket ned i Panden. Begge Personer bar en Maske af blomstret Stoff for Underansigtet.

Det var A, der forlangte Filmen, og da han havde faaet den udleveret, stak han den i en medbragt brun Dokumentmappe.

(Særet 200 Kv. for Særet). Fremst skal i København, at Madsen kan spises

Biografreklame for »Drømmesøen« i Roskilde . . . og nyheden den 15. september. Tidende den 14. september. . .

var der udsolgt hver aften, på trods af, at »Roskilde Kureren« i sit augustnummer havde bragt en advarsel til de roskildensere, der stadig så tyske film.

Den 13. september tog man så sagen i egen hånd. Under den sidste aftenforestilling trængte man ind i operatørrummet og truede med pistol operatøren til at udlevere filmen. Det blev kun til første halvdel, den anden kørte i apparatet.

Det fortælles, at filmen blev klippet i stykker og vedlagt septembernummeret af »Roskilde Kureren«, men det har ikke kunnet bekræftes. I øvrigt indeholdt »Roskilde Kurere« septembernummeret en gentagelse af advarslen mod at se tyske film.

Registrene

Det siger sig selv, at de forskellige registre indgik som et værdifuldt redskab for Gestapo, når de skulle spore en eftersøgt person.

Derfor var det vigtigt for modstandsbevægelsen, at disse registre blev fjernet.

Natten til tirsdag den 17. oktober blev kartoteket over CB'er og andet luftværnsmandskab fjernet fra Luftværnskontoret på Rådhuset. Tilsyneladende havde man ikke fået det hele med, for næste eftermiddag mødte et par pistolbevæbnede mænd op på kontoret og fik udleveret samtlige indkaldelsesordrer.³⁶⁾

Hvem de pistolbevæbnede mænd var, vides ikke.

På Folkeregistret havde lederen Knud Lauritsen ofte haft besøg af Gestapo, som ønskede oplysninger om eftersøgte roskildensere.

Det kunne han ikke nægte dem, men udleveringen tog altid så lang tid, at besked kunne tilgå til de personer, der var på tyskernes liste.

ROSKILDE TIDENDE

n, Horney har Gule er altid spændning er lige saa ren nær er stort. Ved A. e blev han diskvalificeret i Tastrup i paa K. e. op mod Svend Aarvickholm, De to stift hinanden, og da den Domsagfører uden Tveit en Dagna Sigfred Elling fra bliver i Møllebo, Frederiksborg, e kaaber endvidere niordnarmarksmesterkussen saa skal op og Larsen vil faa en liget stille en Sæ-

erne stiger omille.

holder Roskilde paa Ting- og Arv- og Hæstetiet for e til 1. Behand- ke været muligt igning i Ordsid- og efter hvad vi paa Mødet paa refusaat, at Pro- s fra 17 til 18.

becks til alle

Folkeregistret i Roskilde fjernet.

Møblerne i Kontoret flyttet rundt, og den tunge Skranke er brækket ud af sit Leje.

Baade Hovedregisterkort og Navnekort forsvundet.

Roskilde.

Regeringspersonalet paa Rådhuset og Raadhjstjeneren opdagede omkring Kl. 7 i Morgen, at Roskilde Folkeregister i Natens Løb er fjernet. Efter Raadhjstjenerens Medling er Tyvene kommet ind ad Baggaarden, da Porten har været aflåst. Vinduet til et W. C. i Stuen er røbet, og Døren derud fra Gangen stod åben i Morgen; yderligere fandtes et andet Vindue i Sædetagen aflåst. I Folkeregistrets Kontor er Møblerne flyttet rundt, og den tunge Skranke er brækket ud af sit Leje.

Folkeregistret er helt borte, saavel Hovedregisterkort som

Navneregisterkort, og det vil betyde et meget føleligt Indgreb i Administrationsarbejdet, saameget mere som det maa antages at være umuligt for Tiden at foretage Rekonstruktion.

Skrivemaskiner, Rationeringskort og andre værdifulde Ting har i længere Tid været anbragt mindre udsatte Steder om Natten, og der savnes Intet ud over Folkeregistret.

Heldigvis har man allerede for nogen Tid siden af Registeret udtaget de fornødne Oplysninger til den kommende Skattelegning, saaledes at dette Arbejde vil kunne fortsætte uden Afbrud.

AF VOR DAGBOG

En Tyv er i Sønderby lukket gaard ind paa Skovvej 17. P. Hansen, Værker paa Høst, og P. Herlin har benn taget P. Hansens betalt. Tyveriet er anmeldt til V. Tager.

I vor Næste om Indskrivning Tiden til de kommunale Skoler for Skole ret 1945—46 var det ene Indskrivningssted faldet ud. De to Steder er Store de Skole og Allehelgens Skole Tiden Kl. 15—17.

I Løbet af Januar Mødet om Kunstforeningen af 100 Genforeningsforeningens af Programmet med Piben Waldman som Taler.

TAABSTRUP

Alvorligt Sammenstød mellem Lastbil og Hestekøret

I Gaar Eftermiddag ved Tiden skete der paa Enkeltvejen et alvorligt Sammenstød paa et kunde have faaet alvorlige Følge Fra Herstedvejens kom et Hestekøretøj, tilhørende Handelsgaard John. Olsen, Vridsløkke, i det det skøde dreje ud paa Enkeltvejen, kom en Lastbil, varende Aks. Joh. P. Hansen, Tastrup. De to Partier mistværlig hinanden og kort bage for saaledes at et Sammenstød vundgaardigt Chassisen foregik at komme Jan Hestekøretøjet men tornde først mod et Hest

Nyheden om det forsvundne folkeregister i Roskilde Tidende den 15. december 1944, (se næste side).

Mandag den 4. december blev Knud Lauritsen ringet op fra folkeregisteret i Sorø, som advarede ham om, at tyskerne agtede at beslaglægge registeret i Roskilde.

Den følgende nat, ved 1-tiden, tog Lauritsen op på sit kontor, og ad en hønsstige slæbte han ene mand Roskildes folkeregister op på Rådhusets loft.

Klokken fem var han færdig og tog hjem.

En time senere ringede rådhusbetjenten og fortalte, at Folkeregisteret var forsvundet.

Knud Lauritsen fortæller:

»Jeg tog med det samme til Rådhuset. Dernæst ringede jeg til borgmester Nørgaard, som kom øjeblikkelig, men han kunne naturligvis intet gøre, og jeg anede ikke noget. Så det gik jo glimrende. Da borgmesteren var taget afsted, satte jeg rådhusbetjenten ind i situationen, hvorefter jeg satte mig og skrev en notits til aviserne:

»Folkeregisteret i Roskilde fjernet. Møblerne i kontoret flyttet rundt, og den tunge skranke er brækket ud af sit leje!«

Jeg havde flyttet den en lille smule.«

Registeret lå på Rådhusets loft til Befrielsen.³⁷⁾

Umiddelbart efter nytår henvendte to tyske gendarmere sig på Motor-kontoret og forlangte at få en fortegnelse over, hvem der havde benzindrevne biler i politikredsen. Dette blev nægtet af damerne på kontoret, hvorefter tyskerne selv skaffede sig adgang til kartoteket. Samme aften blev der begået indbrud på Motorkontoret, og registrene blev fjernet.³⁸⁾

1945

Modstandshær og skærpet kamp

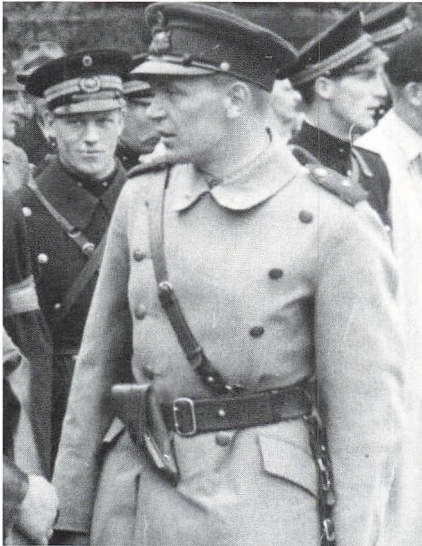
Undergrundshæren

Opbygningen

Efter oberstløjtnant Løkkegaards flugt til København fortsatte Jens Kjærgaard arbejdet med opbygningen af ventegrupperne i Roskilde Amt.

Grupper blev dannet, blev samlet til delinger og tilsyneladende kunne man allerede i slutningen af 1944 sammensætte de første kompagnier.

En styrkeliste, indsendt til K-udvalget i april 1945, angiver 800 mand for Roskilde Amt, og når en gruppe typisk bestod af 6-8 mand, var der altså tale om et ganske betydeligt antal grupper.¹⁾

Jens Kjærgaard, 1945.

Ved Befrielsen var tallet steget til 1550, altså tæt på 200 grupper.²⁾

(Til disse tal skal lægges de mange »hjælpere«, som på forskellig vis deltog i det illegale arbejde uden egentlig at tilhøre en organiseret gruppe. »Hjælperne« var typisk ansatte ved Statsbanerne, det var de mange hjælpere ved trykning og uddeling af illegale blade, det var postfunktionærer, som opsnappede og videresendte illegal post osv osv. Regnes det hele sammen, har det ikke været så få, der var involveret i modstandskampen.)

Næsten alle befalingsmænd i Roskilde af officiantgruppen, samt linie- og reserveofficerer, var indtrådt i modstandsstyrken og virkede henholdsvis som instruktører, kompagnichefer og delingsførere.

Modstandshæren var organiseret som følger:³⁾

Roskilde: 3 kompagnier:

1. kompagni under kaptajn C.E.Johansen
2. kompagni under kaptajnløjtnant E.Bassing

3. kompagni under kaptajn E.L.G.Carlsen
ialt 511 mand.

Desuden et politikompagni (82 mand)
og en signalsektion (8 mand).

Køge: 2 kompagnier (250 mand)

Voldborg Herred under Grev F.C.R. Scheel (60 mand).

Voldborg Herred omfattede grupper fra Hvalsø, Kr. Såby, Kr. Hyl-
linge, Lindenberg og Lejre.

Borup («Kompagni Barner») under Helmuth Barner (67 mand).

Ejby under sekondløjtnant B.Aa.Abel (53 mand).

Skensved under løjtnant af reserven Jørgen Branth (45 mand).

Greve under proprietær, løjtnant S.Holst Frederiksen (182 mand).

Tåstrup under kaptajn H.Muxoll (116 mand).

Styrken var tilgået Roskilde Amt efter en forhandling
med region VI.

Hedehusene under direktør Hartmann (40 mand).

Størstedelen af mandskabet begav sig til Roskilde den 5. maj,
men en del af styrken blev i Hedehusene under kommando
af Jens Bitch-Christensen.

Desuden var der dannet grupper i Jyllinge, Vindinge, St.Valby, Herring-
løse, Østrup, Gundsømagle og Gundsølille (70 mand).

Kontakten til de mange grupper blev opretholdt ved hjælp af Magnus
Nielsen og Arne Lindegaard Olsen.

*Grupper fra Hedehusene samlet ved jernbanestationen, hvor der var opslået hovedkvarter.
Jens Bitch-Christensen ses stående længst til venstre i bageste række. I marineuniform ses Gunnar
Vagtborg. (Gunnar Vagtborg).*

Opbygning og planlægning foregik på møder i København et par gange om måneden mellem Jens Kjærgaard og oberstløjtnant Løkkegaard. Desuden deltog repræsentanter fra Sjællandsledelsen i møderne, oftest Anker Olesen.

Gruppernes forholdsordre spændte fra beskyttelse af livsvigtige installationer ved et tysk sammenbrud til direkte aktioner mod Besættelsesmagten ved en allieret invasion.

I den forbindelse var der blandt andet udlagt depoter med sprængstof langs banelinierne i området.

Overalt i amtet foregik aktiviteter med disse mål for øje.

Her er et par typiske eksempler:

Nord for Roskilde var dannet grupper i Gundsømagle, Gundsølille og i Herringløse. Grupperne blev instrueret af en »løjtnant Adamsen«, som var forvalter på Gundsøgård. Bevæbningen bestod af US- karabiner, som blev rensed i et skur på en mark, hvorefter våbnene blev gravet ned til senere afhentning. (Våbnene blev i England indsmurt i et tykt lag fedt, som var særdeles vanskeligt at fjerne).

I Herringløse ankom våbnene pr. budcykel, hvorefter de blev skjult i en kælder. Opgaverne, som påhvilede grupperne i dette område, var specielt at bevogte indfaldsvejene til Roskilde.⁴⁾

Øst for Roskilde, i Hedehusene, var dannet seks ventegrupper; to af grupperne virkede aktivt med bladvirksomhed og sabotage. Våbnene til disse grupper blev hentet i Vindinge i en plantage. Transporten foregik om natten med cykel, og efter et midlertidigt ophold i nogle gartnerier, blev våbnene kørt til Hedehusene til rensning. Det besværlige fedt blev fjernet ved at »stege« våbnene i en bradepande, hvilket iøvrigt fik en nabo til at tro, at der var brand i huset. Herefter blev våbnene skjult i den lokale kirke. Kort før Befrielsen blev de flyttet til gårdejer Andreasens ejendom i Baldersbrønne, hvor ventegrupperne skulle møde i givet tilfælde.⁵⁾

Syd for Roskilde havde proprietær S. Holst Frederiksen kommandoen over grupper i Greve, Kildebrønne, Mosede og Tune. Til bevæbning af disse fik Einar Bjerre Jensen fra Grevegruppen en aften ordre til at hente våben i Tune. Turen foregik med hestevogn, og på landevejen nordvest for byen, mødte han en lastvogn, som overdrog ham et par containere med våben. Med disse skjult under et læs hø, kørte Bjerre Jensen tilbage til Greve, hvor våbnene blev skjult i Holst Frederiksens lade. Bjerre Jensen, der forestod våbenfordelingen i området, løste problemet med det genstridige fedt ved at koge våbnene i en gruekedel. Nysgerrige fik at vide, at man smeltede bivoks. Det var ikke en ringe mængde våben, der gik gennem den gruekedel. En overgang havde familien Jensen 76 US-karabiner

skjult på ejendommen, hertil kom en betydelig mængde ammunition og nogle hundrede håndgranater⁶⁾.

I Roskilde etableredes ventegrupper i Sct. Georgsgildet, Terrainsportsforeningen og andre organisationer, og grupper blev dannet på de forskellige arbejdspladser.

Her skal omtales ventegrupperne på Sct. Hans Hospital:

På et tidligt tidspunkt var der dannet tre grupper på Sct. Hans Hospital. Én, fortrinsvis kommunistisk, »plejegruppe« under ledelse af Sigersted Petersen, og to »maskinfolk-grupper« under henholdsvis Victor Brandstrup Jensen og Erik Sigurd Hansen.

I hvert fald de sidste to grupper blev af Amtsledelsen brugt til klargøring af våben.

I varmrørsgangene under hospitalet blev våbnene rensat og indskudt. Det gav naturligvis et støjproblem, men det blev løst ved, at Sigurd Hansen konstruerede en »støjdæmperkasse«, der dæmpede lyden fra de affyrede våben.

Våbnene blev hentet i Vindinge og på et lager, der var udlagt i glarmester Guhles garage på Dronning Magrethesvej.

Mod slutningen af krigen havde gruppen fået overdraget et raketstyr (en såkaldt Bazooka). Amtsledelsens våbenmester, Aage Helver, var blevet instrueret i dets brug på stuegulvet i sin lejlighed på Helligkorsvej, og nu ville man prøve det i praksis. Det skulle foregå på stranden neden for maskinstuerne på Sct. Hans Hospital. Sigurd Hansen, der var den heldige, trykkede på udløseren, og med et tordnende brag forlod raketten røret, fløj 100 meter ud over fjorden og faldt i vandet uden en lyd. Alle forlod skyndsomst stedet.⁷⁾

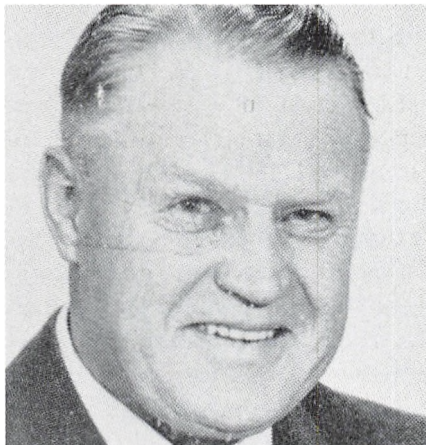
Våbnene

Som det er fremgået var våbnene naturligvis det stående spørgsmål.

Fra de nedkastninger, der nu foregik i amtet, havde Jens Kjærgaard tilladelse til at beholde 10% til sine folk; en fordeling, der blev overholdt nøje.

I foråret 45 lå i amtet våben og sprængstof fra tre nedkastninger i området, som det københavnske transportsystem ikke kunne aftage. Kjærgaard forhandlede med Sjællandsledelsen, og det blev aftalt, at de tre sendinger kunne fordeles blandt ventegrupperne i Roskilde Amt. I plantagen ved Køgevej umiddelbart syd for byen, mødte de enkelte ledere op og modtog våben til deres grupper og delinger. Fordelingen blev styret af Aage Helver. En del af beholdningen blev sendt til Køge.

Sprængstoffet blev udlagt i depoter i Roskilde, Hvalsø, Borup og Tåstrup, til sprængning af banelinien i en given situation. Depoterne i Roskilde lå bl.a. på Hammerbos maskinfabrik på Elisagårdsvej, på Mandrups maskinfabrik på Københavnsvej og på Klemmefabrikken.

*Carl Christensen (Foto fra 1965).
(Jul i Roskilde 1966).*

Transporten af de mange våben til og fra plantagen blev foretaget af Carl Christensen.

Carl Christensen, der havde en vognmandsforretning i Allehelgensgade, »Centralbilien«, var tidligt med i modstandsarbejdet. Vi møder ham ved de tidlige modtagelser på Gyldenløveshøj og ved utallige transporter af våben og sprængstof. Da undergrundshæren skal opbygges, og de store modtagelser sætter ind, bliver han fast chauffør for den fungerende amtsleder, Jens Kjærgaard, som trækker på Carl Christensens erfaring og indgående kendskab til selv de

mindste veje i amtet. Carl Christensen samarbejdede med de fleste modstandsgrupper i Roskilde, og telefoncentralen må have haft påfaldende mange opkald til 425, som ikke drejede sig om almindelig lillebilskørsel. Idag kan man undre sig over, at det gik godt. En arrestation af Carl Christensen kunne have fået uoverskuelige følger.

De mange våben, der nu befandt sig i byen, måtte uvægerligt føre til, at det i nogle tilfælde måtte gå galt.

En dag i april 1945 stod seks mand og rensede våben i Ove Thomsens bryggers i huset på Sct. Agnesvej, da det ringede på døren.

Thomsen spurgte gennem den lukkede dør, hvem det var, og der blev svaret, at det var det tyske sikkerhedspoliti. De seks i bryggerset blev advaret, og Ove Thomsen gik ud til tyskerne, mens han sørgede for at døren smækkede i lås bag ham. Imens blev våbnene i hast båret op på loftet.

Imidlertid viste det sig, at Gestapo søgte en nabo, der var gået under jorden.⁸⁾

Værre gik det for Edwin Horney, som var tilknyttet Erik Clausens gruppe.

Horney havde lejet et værelse af en enkefrue i Andelsboligen ved Røde Port. I en lukket sofa havde han en Husquarna maskinpistol skjult i en

sæk. En dag, mens Edwin Horney var på arbejde, gennemsøgte hans værtinde værelset og fandt maskinpistolen. Hun anmeldte fundet til Gestapo på Maglekildevej.

Horney blev arresteret og måtte gennem en række forhør, med hvad deraf fulgte, og et ophold i Vestre Fængsel. Ved Shellhusets bombardement i marts 45, gik hans papirer tabt, og han blev sendt til Frøslevlejren, hvor han tilbragte resten af krigen.⁹⁾

Værtinden blev arresteret den 5.maj.

Benzinen

Parallelt med det øvrige arbejde opbyggedes lagre af benzin.

En større beholdning var taget af en gruppe på Amager. Herfra var den med tog ankommet til Køge. Fra Køge blev benzinen hentet til Roskilde på lastbiler og fordelt i tankanlæg i byen. Desuden opmagasineredes en del i tromler i fabrikker, lader eller i høstakke i Roskildes omegn. Transporten blev foretaget af Regner Clausen og hans folk. En anelig mængde benzin blev taget fra et benzindepot i Holbæk, hvor modstandsfolkene fra Roskilde holdt vagten op, mens benzinen blev fyldt på tromler, og siden kørt til Roskilde¹⁰⁾.

Også fra de lokale lagre blev der taget benzin; visse steder efter aftale med den tilsynsførende. Andre gange måtte den stjæles, som en nat sidst i 1944, da Regner Clausens folk tømte et tankanlæg i Allehelgensgade for benzin. Anlægget, der lå umiddelbart bag den nuværende Kontantforretning, var blevet nedlagt, men tankene rummede stadig en større mængde brændstof. Med en lastbil parkeret i en vaskehal, pumpede gruppen benzinen op på tromler ved hjælp af en håndpumpe. Den umiddelbare nærhed til Stændertorvet voldte en del besvær, men to luftalarmer gav gruppen arbejdsro. Benzinen blev kørt til Parcelgården ved Boserup, hvorfra den senere blev fordelt til mindre depoter.¹¹⁾

Radioforbindelsen

Formodentlig sidst i 1944 bad Jens Kjærgaard Hans J. Kerckhoffs om at etablere en gruppe, der specielt skulle tage sig af amtets signaltjeneste.

Gruppen, der blev på seks mand, var sammensat af folk, der alle havde beskæftiget sig med radiosending. Senere udvidedes den med professionelle radiotelegrafister.

Da man ved egentlige kamphandlinger måtte påregne et sammenbrud af det almindelige telefonnet, etableredes i denne periode over hele landet sendestationer, således også i Roskilde. Stationen, der var en kutterradio, og iøvrigt var en større sag, blev overdraget til Kerckhoffs' gruppe, som

Hans J. Kerckhoffs' gruppe i Klostermarken den 5. maj om morgenen. Kerckhoffs i hvid frakke og ved hans højre side Poul Riis-Hansen. (L.H.A., Roskilde).

installerede den hos en af gruppens medlemmer, Erik Weitzmann. Imidlertid boede Weitzmann umiddelbart ved kasernen, hvorfor senderen ret hurtigt blev flyttet ned til et andet medlem af gruppen, Poul Riis-Hansen, som boede på Frederiksborgej 40. Her stod den indtil Befrielsen, hvor den kom i anvendelse.

Radiogruppen, som iøvrigt blev kaldt for »Katolikkerne« (de var alle katolikker), betjente desuden 3-4 mobile sendere, man havde modtaget fra England. Disse sendere, som blev skjult i krypten under den katolske kirke og senere i den katolske præstegård, blev anvendt til dækning af hjemtransporter fra våbennedtagelser i den sidste del af krigen. Desuden gjorde de god nytte efter Befrielsen, da man skulle holde styr på de mange tyskere, der marcherede gennem området¹²⁾.

Efterretningstjenesten

Efterretningstjenesten blev ledet af kriminalkommissær Jansen. Det indsamlede materiale, der dels omhandlede besættelsesmagten og dels de danske medløbere, blev sendt til Sjællandsledelsen i København.

En del efterretningsstof flød iøvrigt ad andre kanaler; eksempelvis med-

bragte Jens Kjærgaard efterretningsstof, han havde modtaget direkte fra grupperne, til sine møder i København.

Poul Riis-Hansen fra »Katolikkerne« med en af gruppens mobile sendere. (Gunnar Vagtborg).

Under jorden

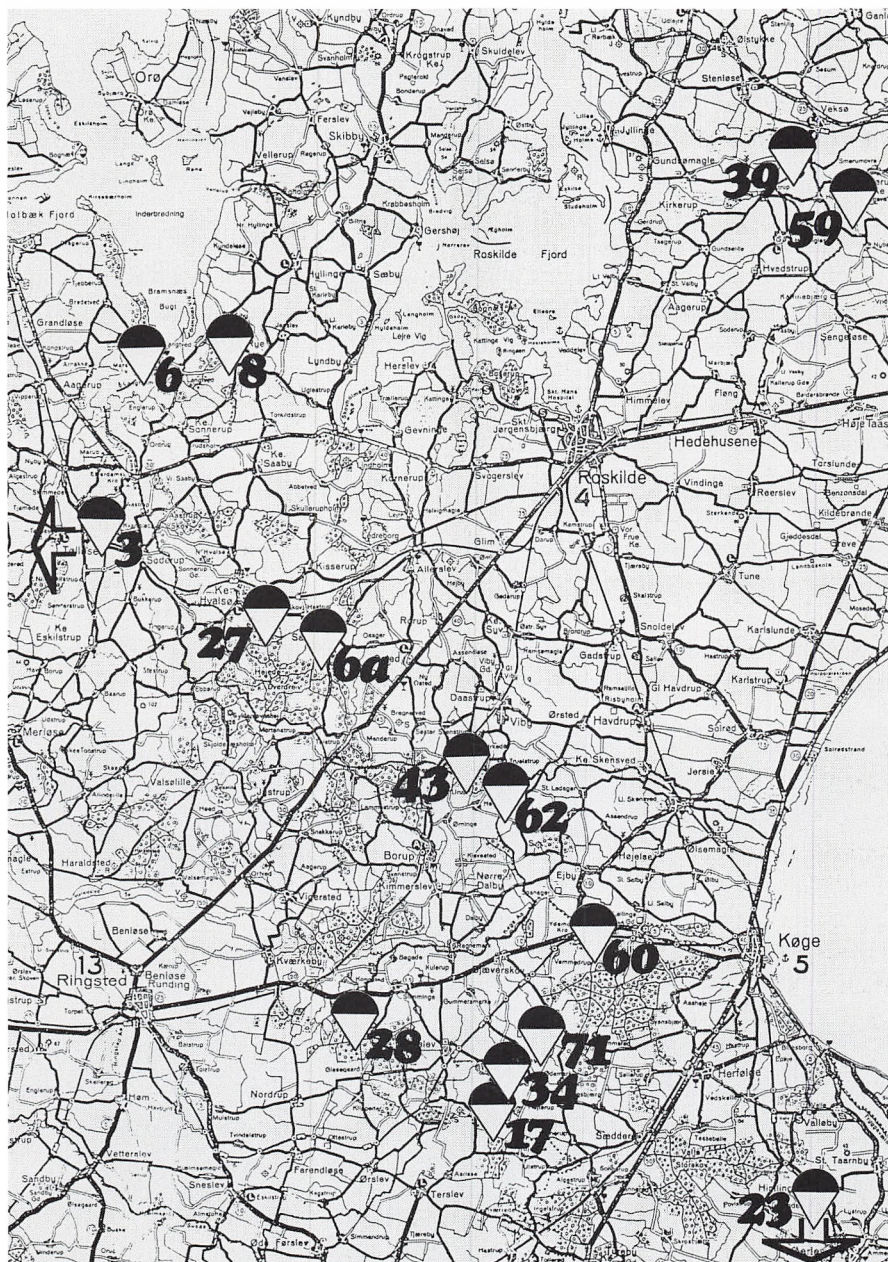
Der var travlhed i Jens Kjærgaards hjem på Gormsvej, og selv om møder og kontakter så vidt muligt foregik ude i byen, var antallet af besøgene sikkert alt for påfaldende.

Mellem jul og nytår blev Jens Kjærgaard derfor kraftigt tilrådet at gå under jorden. Den fungerende amtsleder boede herefter forskellige steder i byen, således i en lang periode hos familien Kerckhoffs på Sct.Ibsvej. De mange kontakter blev opretholdt på møder i baglokaler og på offentlige steder.

Og der var nok at se til; ved siden af amts- og byledelse, fik den nyudnævnte nedkastningschef for Roskilde Amt nu udvidet sit arbejdsområde betydeligt, for med starten af det nye år begyndte de store nedkastninger.

De store nedkastninger

Den 4. januar blev den første nedkastningsplads meldt klar fra London. Pladsen hed »Emma« og lå ved Brorfelde en snes kilometer syd for Holbæk.

Anmeldte modtagepladser under Roskilde Amt i foråret 1945. (Se skema side 78).
(Geodætisk Instituts kort, Tilladelse A404/85).

Der skulle imidlertid gå en rum tid, før der blev tid til at modtage på pladsen ved Brorfelde.

Årsagen var, at nedkastningen »Lydia« – »For special wateragent«, var meldt klar ved Tempelkrog i bunden af Isefjorden. »Speciel wateragent« var Christmas Møller, der skulle kastes over bugten ud for Ryegård. Imidlertid forhindrede den hårde vinter nedkastningen, der blev opgivet den 8. februar.

Endnu en faldskærmsagent var »på« fra januar måned; på en plads nær Osted. Det var Ole Lippmann, der skulle overtage ledelsen af SOE i Danmark efter Flemming B. Muus, der var rejst til London. Denne modtagelse blev imidlertid også aflyst, og Lippmann kom ind i landet fra Sverige.

»Emma«

Den 21. februar blev »Emma« så annonceret fra BBC. I modtagelsen deltog folk fra Ryegårdområdet, og 17 containere med sprængstof og én pakke med Walkietalkies dalede ned fra himmelen. Godset blev stuvet til side og lå på pladsen en uges tid.¹³⁾

Det har formodentlig været efter denne modtagelse, at Jens Kjærgaard besluttede, at ændre proceduren ved våbenmodtagelserne:

Regner Clausens modtagebold. Yderst til venstre står Regner Clausen, (se næste side). (Regner Clausen).

Der findes ikke et billede af hele Jens Erik Clausens gruppe. På billedet ses Knud Hansen og Otto Hansen. På billedet nederst ses fra venstre: Alfred Jessen, Helmer Clausen, Knud Bregenberg, Oluf Steffensen, Svend Sørensen og Jakob Viggo Nielsen.

Fremtidige nedkastningspladser skulle lægges på åbne arealer, og ikke i skovene, hvor der konstant opstod problemer med skærme, der landede i høje træer.

På pladsen skulle et »pladshold« gøre alt klar til modtagelsen, og et »udrykningshold« med biler skulle holde parat. Godset skulle ikke mere opbevares på nedkastningsstedet, men skulle med udrykningsholdet køres bort umiddelbart efter modtagelsen til »omladningspladser«, typisk bondgårde i solid afstand fra nedkastningspladsen. Næste dag skulle godset ompakkes i trækasser, og sendes til København.¹⁴⁾

Den nye procedure blev sat i værk øjeblikkelig. I Roskilde etableredes to »udrykningshold« bestående af Jens Erik Clausens gruppe og af Regner Clausens politihold. Desuden dannedes en modtagegruppe i Køge.

Pladsholdet bad Jens Kjærgaard Helmuth Barner om at danne.

Helmuth Barner var gået under jorden, da den store optrevling var rullet hen over Svenstrup, men var i slutningen af 1944 flyttet til Giesegaard, hvorfra han begyndte en genopbygning af modtagegruppen i Borup. I Borup havde vognmand Viggo Jensen og hans hustru Anna Jensen været ledende i modstandsarbejdet, og de indvilgede øjeblikkelig i at indgå i Barnerns gruppe, der kom til at bestå af folk fra Borup og Osted.

De vanskeligheder, der mødte disse folk i de sidste måneder af året 1944 kan illustreres af en enkelt tildragelse.

Helmuth Barner fortæller:

»Jeg vidste, at Holten Andersen havde nedgravet nogle våben i sin garage på Svenstrup. En aften i november cyklede jeg ned til skovridergården, der lå mørk og forladt, og ærligt talt virkede noget uhyggelig. Jeg fik gravet våbnene op; det var altid lidt til at starte med. Med våbnene i en

Borupholdet samlet foran Roskilde Domkirke i maj 1945. I forreste række nr 1 fra højre, Viggo Jensen og ved hans side Anna Jensen. Desuden bagest helt til venstre Poul Rasmussen. (Helmuth Barner).

sæk på bagagebæreren kørte jeg tilbage mod Borup. Ved en jernbaneoverskæring syd for byen blev jeg standset med et »Hände hoch« af en tysk vagtpost, men i det samme lød der skud længere oppe ad banelinien. Tyskeren råbte »Partisanen« og forsvandt; det samme gjorde jeg.«

Pladsholdet fra Borup deltog i de fleste modtagelser under Roskilde Amt.

Skovfoged Poul Rasmussen fra Giesegaard samlede kort efter, på opfordring af Helmuth Barner, yderligere et »pladshold«. Dette hold deltog i amtets »sydlige« modtagelser.¹⁵⁾

»Elisabeth«

Både Helmuth Barner og Poul Rasmussen var med på pladsen i Munke-skoven sydvest for Køge den 21. 2. 45, samme nat, som Kjærgaard modtog en sending på Holbækegnen. Fra Roskilde var Jens Erik Clausens folk transporthold. Modtagelsen hed »Elisabeth«.

Alle var i god tid. Bilerne fra Roskilde holdt parat, vagterne var på plads og lyskæden var sat ud. Det var bidende koldt og maskinen lod vente på sig. Da man havde ventet i et par timer dukkede en maskine op over pladsen, og Barner morsede det aftalte »B«. For sent opdagede man, at maskinen var tysk. Poul Rasmussen fortæller:

»I samme øjeblik vi gav lys, begyndte tyskeren at skyde mod folkene på jorden. Lysprojektiler og kugler fløj over hovederne på os, men skuddene gik for højt og fældede i stedet 10-15 fire meter høje bøge i skoven...Den stående ordre ved en sådan situation var, at alle skulle søge hjem enkeltvis uden om stier og veje.«

Alle forsvandt i en fart, og transportholdet kørte mod Roskilde. Otto Hansen beretter:

»Forrest Erik Clausen, Knud Andersen, Viggo Nielsen og Oluf Steffensen i en Ford V8, og bag dem, de øvrige fra gruppen i to lastbiler.

Vi kørte med lysene slukket gennem skoven, og pludselig slog vejen et skarpt sving. De to lastbiler røg i grøften.

Det var sket umiddelbart over for herregården Juellund, og Erik beordrede tre af os til at hente hjælp på gården... Man var imidlertid meget modvillige og langsomme. Først da jeg fortalte dem, at vi havde brug for hjælp, fordi tyskerne kunne komme, hvad øjeblik det skulle være, gik det op for dem, at vi var modstandsfolk, og der kom fart over feltet. Forkarlen hersede med sine folk, og i løbet af kort tid havde de spændt heste for vognene og trukket dem op på vejen...Da vi skulle køre videre, spurgte Erik forkarlen, om der var en telefon på gården. Det var der i forvalterens værelse. Erik og jeg gik derhen, og med en forstyrret forvalter stirrende på os fra sengen, forklarede Erik ham, at vi tog hans telefon, men at han nok skulle få den igen.«

Erik Clausens hold slap sikkert hjem til Roskilde, og forvalteren fik sin telefon nogle dage senere.

En uge senere, den 28. februar ventede Jens Erik Clausens gruppe, sammen med Helmuth Barners og Poul Rasmussens pladshold, forgæves på »Finn« ved Giesegaard.

Den travle nat

Den 4. marts modtog Jens Kjærgaard i BBC's aftenudsendelse besked om fire nedkastninger i sit område.

Kjærgaard, der jo kun havde tre hold, samlede i hast et hold bestående af tre mand, heriblandt vognmand Carl Christensen. Med dette lille hold begav han sig afsted til Tempelkrog.

To faldskærmsagenter skulle kastes i nærheden af Ryegaard; modtagelsen havde koden »Lars-U«.

Kjærgaard havde ordnet flere opholdssteder til de to agenter i nærheden af nedkastningsstedet. Man måtte vente længe, og da maskinen endelig kom, kastede den fra alt for stor højde. De to agenter drev bort fra pladsen og landede i træerne. Ingen kom dog noget til, men skærmene havde været så længe i luften, at risikoen ved at blive i området var for stor.

Faldskærmsfolkene blev stuvet ind i Carl Christensens bil, og i rasende fart jog man mod Roskilde. Da bilen drejede ned ad Sønderlundsvej, svingede to tyske lastbiler med soldater om hjørnet på vej mod Ryegård. Faldskærmsfolkene, det var Johan Malling og Poul Hammerich, blev indlogeret hos Aage Helver på Helligkorsvej.

Næste morgen tog de til København.¹⁶⁾

Dato	Nr./Lokalitet	Kode	Modtaget	Hold
8.2	6/Tempelkrog	Lydia	Agent/aflyst	Kjærgaard m.fl.
15.2	6A/Orup gård	Orla-N	Agent/aflyst	Kjærgaard m.fl.
21.2	3/Brorfelde	Emma-U	17 cont. + 1 pk.	Kjærgaard/Ryegaard
21.2	17/Munkekov	Elisabeth-B	0/anskudt	Jens Erik Clausen
28.2	28/Giesegård?	Finn-F	0	Jens Erik Clausen
4.3	8/Tempelkrog	Lars-U	2 agenter	Kjærgaard/spec. hold
4.3	27/Valborup	Bruno-B	0	Regner Clausen
4.3	28/Giesegård	Finn-F	0	Jens Erik Clausen
4.3	23/Sønderlerv?	Ida-K	24 cont. + 1 pk.	Køge
5.3	28/Giesegård	Finn-F	0	Jens Erik Clausen
5.3	27/Valborup	Bruno-B	12 cont. + 2 pk.	Regner Clausen
20.3	27/Valborup	Christoffer-K	24 cont. + 1 pk.	Regner Clausen
20.3	34/Overdrevsgården	Palle-P	24 cont. + 1 pk.	Jens Erik Clausen
30.3	43/Hegnede	Bruno-B	13 cont. + 3 pk.	Regner Clausen
30.3	39/Hove Mølle	Sofus-C	24 cont. + 1 pk.	Jens Erik Clausen
4.4	39/Hove Mølle	Robert-C	24 cont. + 1 pk.	J.E.Clausen/Riis Nielsen
12.4	39/Hove Mølle	Adolf-X	22 cont. + 2 pk.	Riis Nielsen
12.4	34/Overdrevsgården	Lené-L	22 cont. + 2 pk.	J.E.Clausen/Køge
12.4	43/Hegnede	Elise-F	0	Regner Clausen
20.4	62/Valora	Marna-L/Lissy-L	13 cont. + 2 pk.	Regner Clausen m/Eurica
21.4	60/Lellingegård	Astrid-G	15 cont. + 2 pk.	J.E.Clausen/Køge
22.4	59/Hove Overdrev	Juliane-J	24 cont. + 2 pk.	Jens Erik Clausen
26.4	71/Drustrup	Robert-G	0	Jens Erik Clausen?

Våbenmodtagelse under
Roskilde Amt i foråret
1945,
(se kort side 73).

Forklaring til tabellen:
43/Hegnede = Pladsnummer-/
Lokalitet.

Elise-F = Kodnavn i BBC-
morsetegn til flyveren.

? = Usikker oplysning.

Pladsfolkene er ikke opført på
denne oversigt.

Kilde: 1. Den sjællandske bog
over modtagepladser.

N.O. Brorlyvs arkiv,
Rigsarkivet.

2. Diverse beretninger.

Regner Clausens hold begav sig til Valborup for at modtage »Bruno B«. Pladsen, der hed »27, Ruins of Valborup skovridergård«, var N. O. Brorlys idé. Han kaldte den selv »vores frækkeste plads«, hvilket der vel kan være noget om; nedkastningerne foregik bogstaveligt talt oven på den sprængte skovridergård. Pladsen var et større ryddet areal, helt omgivet af skov. »Bruno B« viste sig imidlertid ikke, og modtagerholdet måtte køre hjem med uforrettet sag.

Ved ankomsten til Roskilde skulle holdet igennem det kritiske punkt, opløsningen. Bilerne skulle sættes tilbage, og modtagerfolkene skulle slippe sikkert hjem. Netop denne nat viste det sig vanskeligt. Formodentlig på grund af modtagelsen ved Tempelkrog vrimlede Roskilde med tyske patruljer, og flere af folkene kom ud for faretruende situationer, således også Regner Clausen og en af hans folk, der måtte fortrække over Roskilde idrætsplads og skjule sig i nogle haver, indtil de slap ind hos nogle bekendte i Skovbogade.

Erik Clausens hold var kørt til en nedkastningsplads ved Giesegaard, hvor man sammen med Borupholdet og folkene fra Giesegaard, endnu en gang måtte vente forgæves på »Finn«.

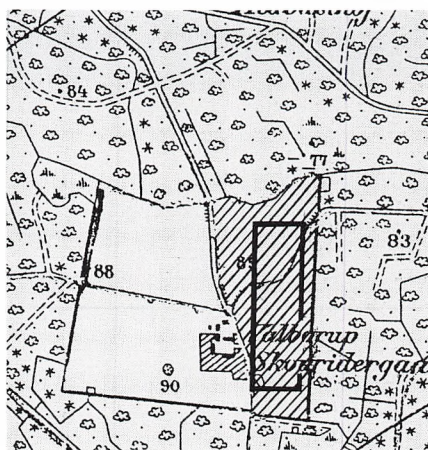
Den fjerde modtagelse, der blev nedtaget af holdet fra Køge, er svært at bestemme. Sandsynligvis har det været en plads øst for Karise. Her modtog man 24 containere og 1 pakke.

»Bruno B«.

Aftenen efter, den 5.marts, måtte Regner Clausens folk afsted til Valborup igen.

Tre mand var mødt hos Regner Clausen, og da »Bruno« var nævnt i aftenudsendelsen fra BBC, fik de besked om at alarmere resten af holdet efter det planlagte »snøbaldsprincip«. Man samledes i grusgraven ved Holbækvej, og i en personbil og tre lastbiler kørte holdet til Valborup.

Det var ruskvejr, og skærmene blev kastet dårligt. I indberetningen hed det: »En del faldt i skoven, men alt gik fint«. Bag denne korte konstatering lå en lang nats arbejde. Faldskærmene var blevet

Valborup modtageplads.

de store træer i skoven, og kunne først bjærges efter træerne var fældet. Hjælp hertil fik man fra lokale folk, som deltog i modtagelsen. En af disse, Erik Briand Clausen, som var veteran fra Gyldenløveshøjmodtagelserne, blev arresteret tre dage senere af Gestapo.

Da bilerne forlod pladsen medbragte de 12 containere med våben.

Ved Giesegaard ventede Erik Clausens folk sammen med Helmuth Barner og Poul Rasmussen for tredje gang på Finn-F«, men »Finn« viste sig stadig ikke. Pladsen blev afmeldt den 9. marts.

Regner Clausen ved Valboruppladsen »Ruins of Valborup Skovridergaard« i 1985.

»Christoffer-K«

Den 20.marts modtog Regner Clausens folk igen på Valboruppladsen; denne gang »Christoffer-K«: 24 containere med våben og én pakke. Endnu engang faldt en del af skærmene i skoven, hvor de blev hængende i nogle høje ege. Egetræerne måtte fældes med hjælp fra de lokale skovfolk, før man kunne bjærge godset.

Idag kan man på stubben af en af de træer, der måtte fældes ved modtagelserne i marts 45, se en mindeplade for våbenmodtagelserne i Valborupskovene.

»Palle-P«

Samme aften, altså den 20.marts, var Erik Clausens gruppe sydpå, for at modtage »Palle P«, sammen med Borup- og Giesegaardholdene.

Sendingen blev kastet for sent og skærmene drev mod sydøst, hvor de landede i nogle høje bøge, og Poul Rasmussens folk måtte til at fælde træer.

Forstfolkene skar træerne en meter over jorden, noget forstfolk aldrig ville gøre; til gengæld var det en farlig sag, når de halvmeter tykke stammer faldt efter en sådan fældning. En skærm var landet over et alderdomshjem, men de ældre tog det efter sigende pænt.

»Bruno-B« ved Hegnede

Modtagelsen ved Hegnede foregik på åben mark nord for Borup den 30. marts, og blev nedtaget af Regner Clausens politihold.

Man havde været lidt bekymret for de tyske vagter, der patruljerede på den nærliggende jernbanelinie, men regnede med at kunne slippe væk, inden der blev slået alarm.

Modtagelsen gik fint. Et kvarter efter sendingen var kastet, var den læsset på bilerne og pladsen ryddet. Hermed var det bekræftet, at Jens Kjærgaard, som iøvrigt ledede modtagelsen, havde haft ret i sin nye procedure.

Under læsningen blev der talt om, hvad gårdmanden mon sagde, når han så, hvordan hans mark var trampet op. »Han siger ikke noget«, lød det fra én i mørket, »det er min mark, og når I er kørt, bliver den pløjet, så ingen kan se, I har været her.« Gårdmanden hed Carl Johan Mathiesen og tilhørte Helmuth Barners hold.¹⁷⁾

Den første modtagelse ved Hove Mølle

Jens Erik Clausens folk var den samme nat nord for Roskilde ved Hove for at tage imod »Sofus-C«. Pladsen ved Hove mølle var velegnet på grund af gode landkendinger for de engelske piloter, men havde den svaghed, at den lå betænkeligt nær ved en tysk lyttepost i Herringløse. Derfor måtte modtagelsen gå stærkt, hvad den da også gjorde. »Sofus-C« gav 24 containere og en pakke. Under arbejdet begyndte en hund på møllen at gå voldsomt, og et par folk måtte ind og berolige den. Da gruppen forlod pladsen måtte man efterlade en enkelt container, der ikke var til at finde. Den var faldet i Mølleåen, og blev bjærget dagen efter under en del opmærksomhed fra de lokale beboere. Derfor, og på grund af møllerens hund, besluttede man senere at flytte pladsen til Hove Overdrev i sydøstlig retning.

Godset blev kørt direkte til Roskilde til glarmester Guhles garage på Dronning Margrethesvej.

»Robert-C«.

Den 4. april finder vi atter Erik Clausens hold ved Hove Mølle. Man modtager igen 24 containere og én pakke.

Ved denne modtagelse deltog Ove Riis Niensens hold fra Nordre birk. Hove mølle-pladsen lå kun en snes kilometer fra hovedstaden, hvorfor Jens Kjærgaard havde foreslået Sjællandsledelsen, at et modtagehold fra Københavns Amt deltog i nedtagningen og kørte våbnene direkte til København.

»Adolf-X«

Den 12. april er Riis Nielsen igen på pladsen ved Hove, hvor han modtager 22 containere og to pakker. Riis Nielsen har øjensynlig fået hjælp af ventegrupper fra Gundsømrådet; Roskildegrupperne var travlt beskæftiget andetsteds.¹⁸⁾

»Lene-L«

Jens Erik Clausens hold var på plads 34 »400 m north of v in Overdrevs-gaarden«, ¹⁹⁾ og modtog sammen med Barners pladsfolk 22 containere og 2 pakker. Containerne var spredt over et større område, men alt blev bjærget. En del tyder på, at folkene fra Køge var med her.

Sendingen skulle køres til Køge, en tur, der blev ganske nervepirrende, da man kom til at køre mellem to tyske militærkøretøjer. Transporten forløb iøvrigt uden vanskeligheder²⁰⁾.

»Elise-F«

Samme nat var Regner Clausens hold rykket ud til pladsen ved Hegnede. Meget længe kunne man høre maskinen kredse, men tilsyneladende kunne den ikke finde frem til pladsen. Da holdet var vendt hjem, erfarede Regner Clausen fra Jens Kjærgaard, at sendingen var kastet. Clausen lånte en ambulance og to fra holdet en CBU-vogn, og området i nærheden af pladsen blev gennemløbet, men man fandt intet²¹⁾.

»Marna-L«

Ved modtagelsen ved Valora den 20. april blev anvendt Eurica.

En Eurica var en radiosender, som ved et konstant signal kunne lede flyvemaskinen til nedkastningspladsen. Senderen, der morskede koden »Lissy-L«, blev betjent af Hans Kerckhoffs.

Valorapladsen havde afløst pladsen ved Hegnede, der havde ligget for tæt ved jernbanelinien. Regner Clausens hold modtog her, sammen med Helmuth Barners folk, 13 containere og to pakker.

Modtagelsen forløb perfekt; straks efter kastningen kørte tre lastbiler ud på marken, og kort efter var godset på vej til omladningspladsen. Et par sene nattevandrere blev holdt op, til det hele var overstået.

»Astrid-G«

»Astrid-G« blev kastet den 21.april ved Ny Lellingegaard.

Her modtog Jens Erik Clausen og Helmuth Barners hold, sammen med holdet fra Køge, 13 containere og 2 pakker. På trods af at sendingen var dårligt kastet, blev det hele bjærget.

En container gik gennem taget hos en ældre husmand og landede på hans loft. Da han kom ud af sit hus for at se, hvad der var på færde, fandt han sin gårdsplads dækket af en faldskærm. Han tog det pænt og fik iøvrigt erstattet sit ødelagte tag. Ladningen blev kørt til en gård i Tune.

90/28	Afg:14/4-12,15	14-4
New point 59 page 10-B-3 at over in Hove Overdr.rpt over in Hove Overdr. name Juliane letter j for juice ready Monday STOP MY 90 of 14'. 135		
Crack: 5735		14-4
91/55	Afg:14/4-16,30	14-4
MY 91 of 14' STOP New points 60 page 15-G-3 beneath first l for lady in My Lellinge Gd.rpt My Lellinge Gd.name Astrid letter g for George STOP 61 page 13-B-2 at 400 m south rpt south of k for kitten in Kildebroende rpt Kildebrønde name Frida letter f for Freddy. 240		
92/88	Afg: 14/4-16,30	14-4

Radiokorrespondance med London om modtagelpladserne ved Hove Overdrev og Ny Lellingegård. (Stig Jensens arkiv. Rigsarkivet).

»Grisen går på ruller«

Særmeldingen »Grisen går på ruller« blev sendt over BBC den 30. april, som tegn på, at SOE havde accepteret den største samlede nedkastning i Danmark under Besættelsen.

Langs jernbanelinien syd for Karise skulle ti maskiner med ti minutters mellemrum kaste ialt 250 containere. På banelinien skulle holde et godstog, og umiddelbart efter lastningen skulle toget via Ringsted afgå til Carlsbergs private ladespor i København. Nedkastningen, hvis særmel-

»Juliane-J«.

Aftenen efter, den 22.april, måtte Erik Clausens hold afsted igen. Denne gang gik turen til Hove Overdrev. Pladsen, som afløste Hove Mølle-pladsen, lå mellem Hove by og Ledøje, og altså ganske tæt på København. Her modtog man 24 containere og to pakker.

Fire dage senere, den 26. april, ventede Helmuth Barner forgæves på »Robert-G« ved Drustrup sydvest for Køge. Det var sidste gang et modtagehold under Roskilde Amt rykkede ud.

ding var »Kanariefuglen har pip«, skulle forsyne 3000 mand med våben. I aktionen skulle deltage over 300 mand under ledelse af skovrider Pederesen fra Gjorslev. I hvertfald dele af modtagegrupperne fra Roskilde Amt skulle have deltaget i denne aktion, der iøvrigt var delte meninger om.

Modtagelsen ved Karise blev umiddelbart inden Befrielsen aflyst med særmeldingen »Hilsen til Asmussen«, som aflyste samtlige nedkastninger over Danmark²²⁾.

Omladningspladserne

Fra modtagepladsen kørte transportholdet sendingen til en af omladningspladserne.

Disse var gårde, der lå placeret i området syd for Roskilde:

I Vindinge to gårde (den ene var Laurids Andersens). I Ramsø to gårde (Ramsøgård og Ramsøsøgård). I Karlslunde én gård. I Tune én gård (i Tune Vestermark). I enkelte tilfælde blev glarmester Guhles garage på Dronning Margrethesvej anvendt.

På omladningspladserne blev containerne læsset af, og udrykningsholdet kørte hjem.

Næste dag kørte Aage Helver, der var amtets våbenmester, til den pågældende omladningsplads, sammen med folk fra Erik Clausens gruppe, og pakkede våbnene i trækasser. Containerne blev sænket i den nærmeste mergelgrav.

Aage Helver (i hvid jakke) efterser våben i Klostermarken den 5. maj.

Når holdet kørte tilbage til Roskilde, havde de lastbilen læsset med trækasser.

Helt uden vanskeligheder forløb denne transport ikke, Aage Helver beretter:

»Ved en omladning en af de sidste gange et sted syd for Roskilde kom vi kørende gennem Vor Frue by. Ud for Vor Frue Skole stod tyskerne, hvad de ikke plejede, og det udløste en del nervøsitet på vognen. Vi havde jo et stort læs trækasser med fyldt med våben. Jeg besluttede, at vi skulle køre videre, og vi kørte forbi tyskerne uden at blive standset. Da vi kørte ind i Roskilde blev der blæst luftalarm. Chaufføren turde derfor ikke fortsætte gennem viadukten, hvor der var tyske vagtposter, så vi besluttede i stedet at køre gennem grusgraven. Da vi nåede derned, så vi, til vores overraskelse, at et tog var standset på banelinien oven for grusgraven, og passageerne, fortrinsvis flygtninge, stod nede i grusgraven omgivet af tyske soldater. Vi holdt vejret og kørte lige igennem. Ingen prøvede at standse os.«

Kasserne blev afleveret på Roskilde station, hvor banefolk sørgede for den videre transport til København, ofte til Nørrebro station.

Transportkasserne blev fremstillet hos en emballagefabrikant, Andersen, på Københavnsvej. Træ hertil blev hentet hos Poul Kristiansen i Hvalsø og hos Mogens Scheel på Frederiksborgvej.

Bilerne

Køretøjer til transporten skaffede man sig bl.a. fra de kommunale beredsskabslagre over for Kemps garveri. Før en modtagelse brød man ind og hentede bilerne; om morgenen blev de stillet tilbage. Desuden »lånte« man biler fra Guhles garage. »Margarinebilen«, som altid var med på Erik Clausens modtagelser, blev lånt hos en købmand på Køgevej.

Benzin havde man i de illegale depoter.

Ved den første modtagelse ved Brorfelde viste det sig, at biler, der havde stået stille så længe, strejkede efter nogen tids kørsel. Dette problem blev løst ved, at køretøjerne blev efterset af Børge Meyer, der havde et autoværksted på Køgevej 34. Her afleverede modstandsfolkene bilerne efter aktionerne, og Meyer sørgede for, at de var køreklare til næste gang, de skulle i brug. Det kunne til tider være en kompliceret affære at reparere modstandsgruppernes biler; der skete tit uheld under kørslen uden lys på de mørke landeveje.

Modtageholdene i Roskilde Amt var i aktion omkring 25 gange, sidste gang en halv snes dage inden Befrielsen. Samtlige nedkastninger, om-

kring 250 containere plus pakker, blev bjærget og fordelt; et resultat, som nok er værd at bemærke.

Optrevlingen af »Roskilde Kureren«

I januar måned blev gruppen omkring »Roskilde Kureren« revet op.

En af gruppens medlemmer Torben Wulff havde stukket sine kammerater til Gestapo. I retten forklarede Wulff, at Jørgen Arboe-Rasmussen i spøg havde nævnt, at en let måde at tjene penge på, var at angive sine kammerater til Gestapo. Denne tanke havde Wulff ikke kunnet slippe (han havde planer om at starte sit eget blad efter krigen), og i januar måned havde han henvendt sig til Gestapo på Maglekildevej. Mødestedet skulle være Røde Port. Her mødte Wulff op den 26. januar.

Han blev taget med til Maglekildevej, hvor han den næste halve time angav en række af gruppens medlemmer, samt dens møde- og trykkesteder. Nogle dage senere modtog Wulff sin betaling på Politigården i København. Den var på 100 kroner.²³⁾ Næste morgen, i en forrygende snestorm, indledtes jagten på »Roskilde Kurerens« medlemmer. Det var den 27. januar 1945.

Jørgen Arboe-Rasmussen blev overrasket på sit værelse i Bondeetinget. Han nåede at få en frakke over sin pyjamas og forsvandt ud af et vindue på 1. sal, hvorfra han sprang ned i Katedralskolens gård. Her landede han ved siden af en Gestapomand. Arboe slog ham ned med sin revolver og forsvandt over til farbroderen på Falckstationen i Bredgade. Herfra tog han til Laurids Andersen i Vindinge Lillevang, og samme aften var han i København.

Et andet medlem af gruppen, Ernst Traugott Olsen, var indlagt på Amtssygehuset, delvis blindet efter en mindre eksplosion.

Tidligt om morgenen var Gestapo mødt op hos Traugotts forældre i Hersegade, hvor de altså ikke fandt ham hjemme. Mens fru Traugott

Jørgen Arboe-Rasmussen. (Roskilde Kureren).

holdt tyskerne hen med snak, smuttede den unge pige ud af bagdøren og ringede til Amtssygehuset.

Ernst Traugott forlod øjeblikkelig hospitalet og begav sig til Jens Kjærgaard på Gormsvej. Imidlertid var Kjærgaard ikke hjemme, og Traugott søgte skjul på et loftsværelse på Fællesgarveriet. Her opsøgte Jens Kjærgaard ham, og efter en kort orientering gik turen til Sct Hans Hospital, hvor Traugott fik behandlet sine øjne. Nogle dage senere kom han til Himmelev, og herfra travede han og Fritz Petersen, der også var eftersøgt, til Lejre station.

Turen gik til blindeinstituttet på Refnæs, hvor de to opholdt sig, indtil de, sidst i marts, rejste til København.²⁴⁾

Johannes Kristiansen arbejdede på dette tidspunkt i København, og her opsøgte Gestapo ham.

Han blev anholdt og ført ind på et lager, hvor det øvrige personale allerede var blevet samlet. Her lykkedes det Kristiansen at aflede tyskernes opmærksomhed, og i et spring forsvandt han ned af trappen, idet en uskyldig vaskekone rullede med i flugten.²⁵⁾

I Roskilde blev Ole Gregersen, Mogens Borlund og Erik Arendt arresteret.

Som en følge af den storstilede razzia blev desuden Volmer Nielsen og bogbinder H.F.Rasmussen taget af Gestapo.²⁶⁾

Hermed var gruppen revet op.

I København samledes Børge Lindgaard Olsen, Johannes Kristiansen, Jørgen Arboe-Rasmussen og Wulff. Man blev enige om, at prøve at samle stumperne, og besluttede at udgive et »nyhedsbrev« indtil en ny gruppe kunne dannes i Roskilde.

Hvorvidt gruppen på dette tidspunkt har haft mistanke til Wulff står uklart, men sikkert er det, at Wulff, der var meget åbenmundet, blev betragtet som en sikkerhedsrisiko af de øvrige. Man besluttede derfor, at han i fremtiden kun skulle skrive stencils og iøvrigt holdes ude af »aktivt« arbejde. Hertil skulle bruges en skrivemaskine, og der blev aftalt et møde mellem Jørgen Arboe-Rasmussen, Johannes Kristiansen og Wulff den 5. februar på café Brønnum på Kgs.Nytorv, hvor Wulff så skulle have sin skrivemaskine.

Gestapo var misfornøjet med resultatet af den første razzia, og havde forlangt større resultater. Nu fortalte Wulff dem om mødet på café Brønnum.

Jørgen Arboe og Johannes Kristiansen var i god tid, da de, klokken 18, ankom til cafeen. De bestilte mad, og lidt før klokken 19 gik Arboe ud for at kigge efter Wulff.

Wulff var der, og sammen med ham fem Hipofolk, heriblandt to fra Maglekildevej i Roskilde.

Hipofolkene løb skydende frem mod Arboe, som blev ramt og vaklede ind i cafeen, hvor han faldt om. Her tømte en ophidset hipomand sin pistol mod den liggende mand. Han var en af de to fra Roskilde. Udenfor forsvandt Wulff ned ad Tordenskjoldsgade. I cafeen var det lykkedes Johannes Kristiansen at flygte gennem køkkenet, og ad omveje nåede han til Refnæs, hvor Ernst Traugott og Fritz Petersen opholdt sig.

Kort efter blev Wulff arresteret af tyskerne, og sendt til Frøslevlejren, hvor han opholdt sig indtil Befrielsen. Arboe blev hårdt såret ført til det tyske lazaret på Nyelandsvej, hvor han døde, tilsyneladende uden at have fået nogen form for hjælp. Han blev 19 år gammel²⁷⁾.

Iblandt de tilbageværende var det stående spørgsmål »hvem er stikkeren«, og gruppen gennemlevede indtil Befrielsen en grim tid, hvor mistanken ramte flere af medlemmerne.

Torben Wulff afhøres ved Byretten i København umiddelbart efter sin tilståelse. Bag forbørslederen ses medlemmer af »Roskilde Kureren«. (Børge Lindegaard Olsen).

Først efter Befrielsen blev det opklaret at det var Torben Wulff, der havde angivet gruppen. Han blev henrettet den 8. maj 1947, samme dag, som hipomanden, der havde skudt Jørgen Arboe-Rasmussen, blev dømt til døden.²⁸⁾

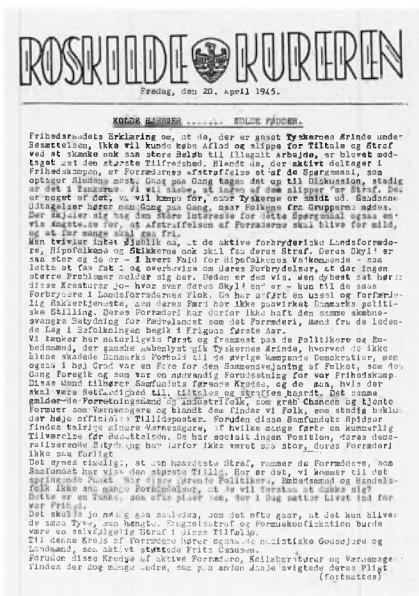
Genopbygningen

Svend Müller havde ikke været på Torben Wulff's liste (Wulff fortalte siden, at han simpelthen havde glemt Müller i den anspændte situation), og han gik med det samme igang med opbygningen af en ny gruppe.

Møderne blev holdt hos Svend Müller på Dronning Margrethesvej 12; trykningen foregik på loftet over lejligheden. Den nye gruppe var på tolv medlemmer, men hertil skal regnes et større antal hjælpere, der deltog i trykning og distribuering.

I marts var »Roskilde Kureren« på gaden igen.

Indtil Befrielsen udsendte Svend Müllers gruppe fem numre i oplag på 1000-2000 eksemplarer af »Roskilde Kureren«. ²⁹⁾

»Roskilde Kureren« fra 1945.

Den »nye« gruppe omkring »Roskilde Kureren«. Nummer to fra højre er Svend Müller.

De sidste flygtninge

I foråret 1945 blev de sidste allierede flyvere hjulpet gennem Roskildeområdet.

H. L. Mills, der var bombeskytte, var sprunget ud ved Vipperød, hvorfra han blev hjulpet til Roskilde. Efter et kort ophold hos Aage Nørfelt, gik turen videre til København, hvor Nørfelt afleverede Mills på en kontaktadresse på Nørrebro.

Den 17. februar var Mills sikkert i Sverige.

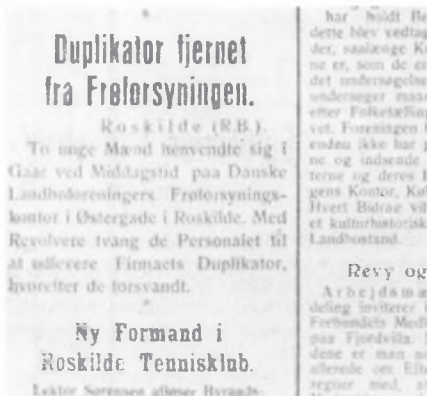
Den 12. marts var den amerikanske jagerpilot Dean C. Johnson styrtet ned sydøst for Skælskør. Fra Slagelse kom han til Arboe-Rasmussen i Roskilde, som kørte piloten i ambulance til Tietgensgade i København. Herfra kom han til Sverige den 23. marts.³⁰⁾

Sabotagen

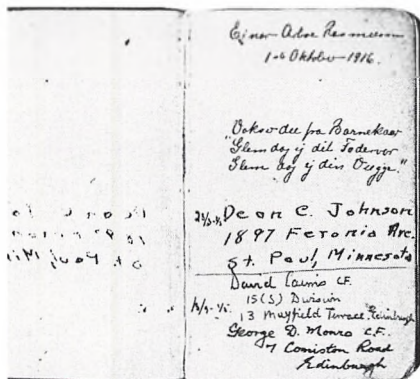
På trods af de begrænsninger, der var givet for sabotagehandlinger i Roskildeområdet, udviser det sidste halvår af Besættelsestiden en række anslag mod såvel togtransporter som virksomheder, der arbejdede for Besættelsesmagten.

Den 24. januar sprængtes en maskinfabrik i Borup. Tre mænd afvæbnede sabotagevagterne, og udlagde tre bomber. Ved eksplosionen skete en del skade på en ældre del af fabrikken, mens en nyere stort set slap uskadt³¹⁾.

Større skade skete der på Roskilde Halmvarefabrik, som blev saboteret for anden gang den 7. februar. Det var igen Erik Clausens folk, som foretog sprængningen, og denne gang var man blevet klog af skade. Rækkefølgen mellem brandbomber og sprængstof var byttet om; loftet sprængtes først, derefter udløstes brandbomberne.

Duplikatoren til trykning af det nye »Roskilde Kurieren« blev lånt ude i byen, (se foregående side). (Roskilde Tidende 24. marts 1945).

Dean Johnsons navn og adresse gemt i Arboe-Rasmussens salmebog (E. Arboe-Rasmussen).

Ritzaus Bureau kunne næste morgen meddele, at »I nat kl 0.30 hørtes et vældigt eksplosionsbrag over store dele af Roskilde, og kort efter flammede et kæmpebål op i den sydlige del af byen. Det var Roskilde Halmvarefabrik på Kamstrupsti, der stod i lys lue. Ilden havde næring i det letfængelige materiale, og fabrikken blev fuldstændig lagt i aske.«

Skaden blev anslået til 200.000 kroner, og fabrikken kom ikke mere igang.³²⁾

Erik Clausens gruppe møder vi igen, eller et par mand derfra, da et tog mod København afspores ved Røde Port den 16. februar. Sabotørerne forsvandt ned over Østre kirkegård. Elleve vogne afsporede og en del af lasten, tyske biler, beskadigedes.³³⁾

Den saboterede togstamme ved Røde Port i februar 1945. (L.H.A., Roskilde).

Den 28. februar sker en sprængning af et persontog ved Darupbroen umiddelbart syd for Roskilde. Tilsyneladende havde der været en mislykket sabotage her dagen før, men denne sidste dag i februar lykkedes det.

Målet var 120 Hitler Jugend, men sprængningen ramte en vogn med danske passagerer, og en halv snes mennesker blev kvæstet, fem ganske alvorligt. Et modkørende tog standsede og bragte de sårede tilbage til Roskilde station. Sporet var spærret i et stykke tid, men ingen tyskere kom noget til.

Biograferne gik heller ikke ram forbi. I april fjernedes to tyske spillefilm og et par UFA-ugerevyer fra Kinobiografen.

Formodentlig er det i foråret 45, at »Fedtsagen« løber af stabelen.

På Roskilde slagteri lå et større parti fedt, som dagen efter skulle sendes til Tyskland.

Modstandsfolk, tilsyneladende fra flere forskellige grupper, deltog, da man om natten brækkede ind og kørte fedtet bort. Aktionen forløb uden vanskeligheder på trods af de tyske vagter, der patruljerede på banelinien bag Slagteriet. Fedtet blev anbragt på loftet af Mandrups maskinfabrik, men da varmen fik det til at smelte, blev det kørt til slagter Viggo Hansen i Sct.Olsgade. Herfra blev det fordelt blandt andet til hospitaler og institutioner. Det må have rakt en tid; der var ca. tre tons fedt.

Himmelevmordene

Schalburgkorpset blev dannet i 1943 af hjemvendte fra Frikorps Danmark.

Korpset så det som en af sine vigtigste opgaver at bekæmpe modstandsbevægelsen, og deltog i vid udstrækning i terror, clearingsmord og stikkervirksomhed. Særlig berygtet var det civilklædte »E.T.« (Efterretningstjenesten). Herfra udgik en række terrorgrupper; bl.a. Jørgen Chr. Sørensens gruppe, kaldet »Lille Jørgens gruppe«.

Jørgen Sørensen havde på politigården i København fået oplyst, at der på en gård i Himmelev stod en »illegal« bil, der havde tilhørt politiet i Roskilde, og da gruppen manglede en bil, tog syv mand til Himmelev for at hente den.

Det var om aftenen den 23. februar.

Tilsyneladende var gården svær at finde. Gruppen tog først til Ibsgården, hvor den lavede en del ravage, bl.a. klippede man telefonledningerne over, herefter gik turen til Poul Tholstrup på Frederiksborgvej, hvor man udgav sig for at være frihedskæmpere; men heller ikke her var nogen bil. Efter et besøg på Egegården, kørte de syv til villaen Masterhøj.

På Masterhøj boede Elise og Knud Bryning, desuden opholdt lederen af politiets illegale grupper, kriminalbetjent Sigurd Bernskov, sig i huset. Formodentlig havde Jørgen Sørensen hørt om Brynings illegale aktiviteter.³⁴⁾

På Masterhøj, hvor politibilen stod i garagen, udgav gruppen sig stadig for frihedskæmpere. De fik bilen udleveret og kørte tilbage til København. Her erfarede de, at tre nationalsocialister var blevet likvideret, og Jørgen Sørensen gav ordre til at køre tilbage til Himmelev.

Klokken var 3 om natten.

Tilbage i Himmelev blev der holdt »standret« på gårdspladsen, hvor gruppen »dømte« de tre i villaen til døden. Knud Bryning og

Masterhøj.

opholdt sig imens i køkkenet. Elise Bryning havde taget sovemedicin og sov tungt på førstesalen. »Dommen« var hurtigt afsagt, og kort efter blev Bryning og Bernskov skudt. Om de prøvede at flygte står hen i det uvisse; Bernskov blev fundet i vaskehuset, Bryning ved garagen.

På første sal sov fru Bryning; Jørgen Sørensen gik derop, og dræbte den sovende kvinde med sin maskinpistol.

Efter mordet forsynede gruppen sig med sølvtøj og andre værdigenstande fra villaen, og hen under morgenen forlod de huset. Kort efter blev ligene fundet.³⁵⁾

Gruppens medlemmer blev fanget efter krigen, ikke mindst i kraft af kriminalbetjent Jens Hansens efterforskning. Jagten på morderne strakte sig ud i det befriede Europa; den sidste blev hentet hjem fra Tyskland.³⁶⁾

Mordet på Brynings og Bernskov natten til den 24. februar var kun en af »Lille Jørgens gruppe«s mange terrorhandlinger. Fire medlemmer af gruppen blev dømt til døden og henrettet den 4. marts 1950.

På Himmelev kirkegård blev en mindeplade sat i muren for de tre, der mistede livet den nat i februar.

De andre

I en fremstilling om modstandsbevægelsen vil det være rimeligt kort at se på »de andre«.

Tyskerne

På Roskilde kaserne var der under hele krigen indkvarteret ca. 1000 soldater; hertil kom ca. 100 mand ved et ammunitionsdepot i Boserup skov. Desuden var Sct. Jørgensbjerg Skole beslaglagt af Besættelsesmagten.

Samtaler med modstandsfolk efterlader det indtryk, at soldaterne på Roskilde kaserne, og de øvrige forlægninger, ikke ansås for noget større problem, og at de skiftende kommandanter stort set var indstillet på at leve i fordragelighed med den lokale befolkning. (Det skal dog understreges, at der fra Roskilde kaserne udgik eftersøgningshold med hunde, som var en konstant trussel for våbenmodtageholdene. En større trussel ansås Schalburgfolkene fra Ringsted kaserne dog for at være).

Den 16. februar 1945 ankom det første større hold af sårede tyske soldater til Roskilde, og strømmen øgedes i takt med sammenbruddet på Østfronten. Mod slutningen af krigen ankom desuden et stort antal civile flygtninge, og skoler, offentlige bygninger og friarealer blev beslaglagt. Op mod Befrielsen fungerede således kun Hedegårdene skole, Katedral-skolen og de private skoler i byen³⁷).

Værnemagerne

På den danske side finder vi værnemagerne, en række virksomheder og handlende i Roskilde, som på forskellig vis drev forretning med Besættelsesmagten.

Nogle af disse virksomheder blev saboteret (et udpluk af disse sabotager er beskrevet ovenfor) og med mellemrum blev en sten kastet gennem en rude. Frihedsrådets lokalkomite foretog iøvrigt henvendelser til de butikker, som handlede med tyskerne, med en kraftig opfordring om at standse den trafik.

De prominente

Et par af de mere »prominente« nazister boede i Roskilde by.

En sagfører, der allerede under oberst Bennikes afmarch til Sverige, havde vist sit nationalsocialistiske sindelag (se ovenfor), drev virksomhed fra et mindre kontor i byen. Han optrådte i uniform (var kaptajn i Schalburgkorpset), og var velkendt af byens borgere. Sammen med blandt andet K.B. Martinsen repræsenterede han den fløj inden for Det nationalsocialistiske parti, som var i opposition til den danske nazifører Fritz Clausen.

I januar 1944 udførte den pågældende sagfører, efter ordre fra K. B. Martinsen, et clearingsmord på en læge i Slagelse. Sagføreren blev efter krigen dømt for sine handlinger og henrettet.

ROSKILDE TIDENDE
11. Oktober.
ROSKI

PORT

de gode Kampe
ndagens Boksestævne

Ogsaa DU

melder dig frivilligt
til Kampen mod
BOLCHEVISMEN i
Vaaben ff's Rækker

Nærmere Oplysninger og Tilmelding
ff-Ersatzkommando, Danmark
Jernbanegade 7 - København V

En Gaardejer dræbt ved Løbskørsel.

Han sprang af Vognen, men styrtede.

Etteraarsterien paa de højere Læreanstalter.

(Forts.)

D Ans nye Fremgang.

Kristendommen og det seksuelle.

De Danske Husbojningforeningers Hærsmøde i Roskilde.

Et Aar med stor Fremskridt inden næst alle Aarsreiser.

Rjemeskuespil.

Hverveannonce i Roskilde Tidende i oktober 1943.

På Frederiksborgvej boede obersturmbannführer, chef for Schalburgkorpset, K.B.Martinsen.

Martinsen, der var opvokset i Roskilde, hvor han blandt andet havde været en vellidt spejderfører for en del af de senere modstandsfolk, havde en tilsyneladende lovende karriere for sig i det danske forsvar, da han i august 1941 trådte uden for nummer og tilsluttede sig det nydannede »Frikorps Danmark«³⁸⁾.

Frikorpset blev indsat i de hårde kampe ved Ilmensøen syd for Novgorod, hvor korpsets chef von Schalburg faldt den 2. juni, og K.B.Martinsen blev udnævnt til hans efterfølger.

Tilbage i Danmark påbegyndte Martinsen i september opstillingen af et korps, der blandt andet skulle være et slags fødekorpset til de nordiske SS-enheder på Østfronten. Korpset fik navn efter hans faldne chef; det blev kaldt Schalburgkorpset. Hvad korpset udviklede sig til, er kendt af de fleste. Herfra udgik Hipo, terrorgrupperne m.m.

I efteråret 1944 nedskød Martinsen under et opgør Baron von Eggerts og blev herefter beordret til Berlin, på grund af den megen uro omkring mordet. I Berlin arresteredes han af Gestapo (selv angav han grunden til at være i samarbejde med modstandsbevægelsen, hvilket vist aldrig er bekræftet). Senere dukkede han op i Roskilde, hvor han uantastet af Værne-

magten begav sig rundt i byen. Formodentlig i foråret 1945, blev der udstedt likvideringsordre på ham, som, trods flere forsøg, ikke blev bragt til udførelse, før krigen sluttede i maj.

K. B. Martinsen blev arresteret i sit hjem på Frederiksborgvej den 5. maj. Han blev dømt til døden, blandt andet for mordet på von Eggers.

Stikkerne.

Stikkerne ansås i allerhøjeste grad for at være en trussel mod modstandsbevægelsen.

Hvor mange tilfælde af angiveri til det tyske sikkerhedspoliti, der indgik fra Roskilde, vil næppe kunne konstateres. Angiveri kan følges i enkelte tilfælde, hvor det førte til direkte arrestation eller det der var værre, som Himmelevmordene og optrevlingen af »Roskilde Kureren«. Forskellige grader af angiveri kan ligeledes kortlægges ud fra retsopgøret efter Befrielsen; retsopgøret vil ikke blive behandlet i denne artikel.

Endelig kan en undersøgelse af likvideringerne i Roskildeområdet give et fingerpeg om, hvem der i den givne situation ansås for så farlig for modstandsbevægelsen, at man skred til likvidering af den pågældende.

Det er uklart, hvor mange likvideringsordrer, der blev udstedt for Roskildeområdet i besættelsesårene, og dermed er det vanskeligt at afgøre, hvor mange personer modstandsbevægelsen anså for en direkte trussel mod sin sikkerhed. I foråret 45 kan vi konstatere, at i hvertfald fem personer blev anset for at være så farlige, at man skred til en likvidering af dem. Fire af disse likvideringer blev udført af lokale folk, én af en modstandsmand hentet fra København.

En likvidering var så ubetinget den værste opgave en modstandsmand kunne blive sat til at udføre. Beretningerne om likvideringerne her i området indeholder da også flere tilfælde, hvor man opgav i sidste øjeblik, fordi modet svigtede.

I denne sammenhæng vil der kun blive foretaget en kort omtale af de enkelte likvideringer.

Den 7. januar blev en 25-årig arbejdsmand forsøgt likvideret i Absalonsgade. Skuddet gik dog gennem hans kinder, og han blev indlagt på Amtssygehuset. Her blev han igen opsøgt af modstandsfolk, og likvideringen blev fuldført.

To dage senere blev en fiskerimedhjælper ramt i benene, da han luftede sine hunde i Hersegade. Likvideringsforsøget, der blev udført af en enkelt person, lykkedes således ikke. Muligvis blev den pågældende senere likvideret under sin indlæggelse på hospital i København.

Den 10. januar blev en mand skudt ned for sit hjem på Helligkorsvej.

Den pågældende, der var taget på fersk gerning i forsøg på at efterstræbe modstandsfolk, blev skudt efter en telefonsamtale, han havde ført i det nærliggende brødudsalg. Aktionen, der var særdeles veltilrettelagt, var iøvrigt tæt ved at mislykkes, da situationen udviklede sig ganske uventet.

En 30-årig snedkersvend blev likvideret i cigarforretningen på hjørnet af Hestetorvet den 5. februar. I dette tilfælde blev selve likvideringen udført af en modstandsmand fra København. Det var markedsdag, og da frihedskæmperen løb ud af butikken efter skuddet, troede folkene på torvet, at han havde forsøgt røveri i forretningen. Forfulgt af en rasende flok styrtede han op mod stationen og ned ad Jernbanegade, hvor det lykkedes ham at skjule sig i en opgang.

Den sidste likvidering foregik i Borgerdiget, hvor en 48-årig repræsentant blev skudt fra en forbigående bil. Det var den 2. maj 1945.

De sidste dage

I løbet af april måned stod det klart for enhver, at Befrielsen var nært forestående.

De hvide busser kører gennem Roskilde.

Den 22. april standsede et transporttog med befriede politifolk på Roskilde station, hvor de fik en begejstret modtagelse af flere hundrede mennesker. Flere så her deres pårørende for første gang siden den 19. september 1944.³⁹⁾

De hvide busser kørte gennem Roskilde sidst i april. I en af disse busser sad Gustav Leopold Reimar, hentet hjem fra KZ-lejr i Tyskland. Da busserne holdt uden for Osted, for at fangerne kunne forrette deres nødtørft, så Reimar sit snit til at forsvinde. I Osted by blev han samlet op af en lastbil, der overhalede kolonnen, og da busserne kørte gennem Roskilde, stod Reimar i menneskemængden og så på. Herefter begav han sig til Regner Clausens adresse på Holbækvej. De sidste dage af krigen tilbragte han på Laurids Andersens gård i Vindinge Lillevang, fortrinsvis med at spise og sove.⁴⁰⁾

Og det var de sidste dage.

De illegale blade skrev om tiden efter krigen, og i en række opråb og indrykkede artikler i den illegale presse forberedte Frihedsrådets lokalkomite befolkningen på den kommende afslutning på krigen. I disse opråb tager lokalkomiteen kraftig afstand fra de tiltag til selvtægt, som forekom i form af trusselbreve m.m. til byens tyskvenlige handlende, men ellers er det gennemgående tema opfordringen til at møde freden med ro og værdighed.

Og så en fredag aften først i maj blev der fred. I den første aftenudsendelse fra BBC lød det længe ventede budskab: De tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og i Danmark havde overgivet sig.

Befrielsen

Aftenen

I Roskilde by strømmede folk ud på gaderne.

På Strændertorvet, hvor der var samlet adskillige hundrede, blev der holdt taler, sunget og festet.

På Holbækvej på »Trekanten« var Regner Clausens våbenmodtagefolk travlt beskæftiget med at montere et rekylgevær, da de hørte et nærliggende cirkus spille nationalsangen.

I Hedehusene var Gunnar Vagtborg hjemme på et illegalt besøg og på vej for at se en fodboldkamp, da en dame kom løbende og råbte, at krigen var slut. Egentlig burde han være taget tilbage til København, men i stedet opsøgte han sin gamle gruppe.

Hos Poul Rasmussen ved Giesegård var der selskabelighed. Sammen med venner fra våbenmodtageholdet fejrede han sin fødselsdag, da meddelelsen om kapitulationen kom.

I Gundsø holdt Eivind Knudsen skydeøvelse med sin ventegruppe i Nymølle mose uden at vide at freden var kommet.

Og hos Einar Bjerre Jensen i Greve havde familien Bjerre Jensens far på besøg. Han blev lidt overrasket, da man trak et rekylgevær ud under sofaen. Til gengæld blev familien lige så overraskede, da de erfarede, at han også var tilsluttet modstandsbevægelsen.

Lige så overrasket blev Svend Rasmussen i Hedehusene, da han begav sig afsted til samlingsstedet på Andreasens gård i Baldersbrønne og stødte sammen med sin far i døren. Han skulle også til Baldersbrønne.

Og på Arne Jacobsens gård i Ramsømagle, Ramsøsgård, hvor flere frihedskæmpere under jorden boede, fejrede man i stilhed befrielsesbudskabet.

I Himmelev gik Pastor Kroon hen til soldaten, der stod vagt ved den sydlige ende af byen, og fortalte ham, at Tyskland havde kapitulert.

Vagten så på ham, og sagde stille: »Gott sei dank.«

Frihedsrådets lokalkomite havde om eftermiddagen holdt møde i Algade. Her mødtes man atter, og i løbet af natten blev de direktiver og opråb, situationen krævede, trykt og fordelt.

Den militære modstandsledelse samledes på præstegården i Gadstrup, hvorfra man omkring midnat flyttede til en lejlighed i Landbobankens bygning på hjørnet af Stændertorvet. Til stede var blandt andet

oberstløjtnant Løkkegaard, Jens Kjærgaard, O. Kidde, Aage Helver m.fl.

Meget skulle ordnes, og i løbet af natten udgik en strøm af ordre til de ventende grupper og kompagnier i amtet.

På gaderne patruljerede de tyske soldater.

Dagen

Næste morgen trådte den tyske kapitulation i kraft. Løkkegaard og Kjærgaard begav sig til Roskilde kaserne, hvor det blev aftalt med kommandanten, at han trak sine soldater tilbage til kasernens område.

Klokken otte samledes modstandsfolkene i Klostermarken neden for Dronning Margrethesvej. Oberstløjtnant Løkkegaard mønstrede sine folk; de talte omkring 1200 mand.¹⁾

Fribedskæmpere i Klostermarken, helt til venstre ses C. F. Løkkegaard og O. Kidde. (L.H.A., Roskilde).

Roskilde Amt som helhed kunne fremvise den højeste hvervningsgrad i regionen, nemlig 2.13%.

Bevæbningen var god, 73% af mandskabet i amtet var bevæbnet den 5.maj.²⁾

På Ting- og arresthuset opslug Amtsledelsen sit hovedkvarter, og herfra styrede man de kommende dage de opgaver, der skulle løses.

Ting- og arresthuset i Jernbanegade, maj 1945. (Børge Lindegaard Olsen).

To hovedopgaver påhvilede modstandsbevægelsen: Arrestationerne af de, der på forskellig vis havde samarbejdet med Besættelsesmagten og en lang række bevogtningsopgaver.

I løbet af dagen rullede bilerne med arrestanterne ind i Jernbanegade. De arresterede blev indkvarteret på Ting- og arresthuset, på Tabor overfor, på Brandstationen og på Roskilde Private Realskole. Fra den 4. juni samlede alle internerede på Sct. Jørgensbjerg Skole i Smedegade.

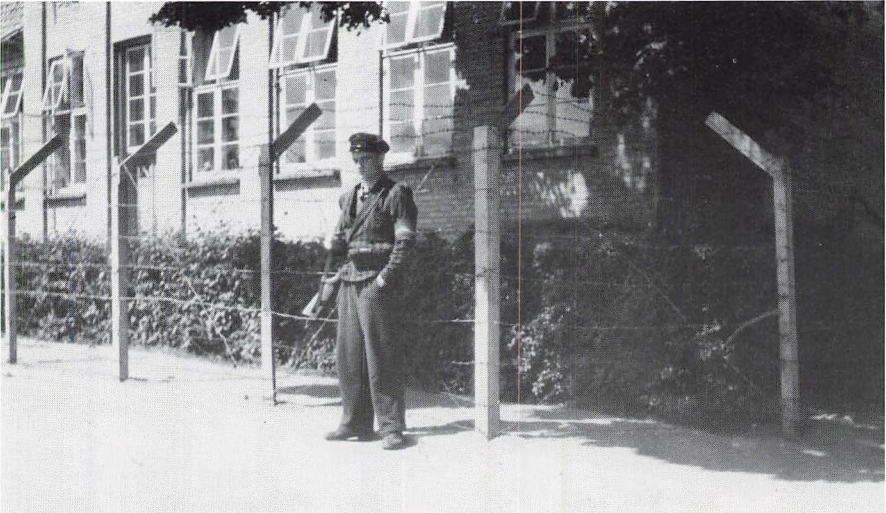
Helt uden episoder forløb dagen ikke.

Tre af byens prominente borgere blev arresteret og kørt til Ting- og arresthuset, hvor de øjeblikkelig blev frigivet af Amtslederen, som ikke havde givet ordre til arrestationen.

De tre havde, som medlemmer af Roskilde Domsogns Menighedsråd, afvist, at regimentets faner kunne opbevares i Domkirken, da militæret blev interneret i august 1943.

Mange var blevet arresteret.

De første par dage blev 250 anholdt i Roskilde og omegn. De anholdtes

Vagt ved Sct. Jørgensbjerg Skole i sommeren 1945. (L.H.A., Roskilde).

navne og adresser blev bragt i lokalaviserne. Endnu den 12. maj kan man læse navnene på et halvt hundrede arresterede, men så klinger det af.

Bevogtningsopgaverne var mange.

Udover en række vigtige installationer holdt frihedskæmpere vagt ved alle vigtige ind- og udfaldsveje. Her var opgaverne at dirigere de kolonner af tyskere, der passerede gennem området i dagene efter Befrielsen, men også at finde de danskere, som prøvede at undrage sig retsforfølgelse ved at skjule sig blandt de bortdragende tyskere.

Dette forsøgte en lokal nazist, men da han et sted på vej til grænsen ringede hjem for at klage over at hans familie var blevet arresteret, blev samtalen sporet og manden hentet hjem.

I Roskilde by skulle et større antal frihedskæmpere indkvarteres og forplejes.

Indkvarteringen skete på Fjordvilla og siden på Duebrødre Skole. Forplejningen tog Aksel Kruse sig af i sin egenskab af forplejningschef for modstandsbevægelsen; fra Roarslund og Højskolehjemmet blev der skaffet mad til de mange modstandsfolk. På Fjordvilla gik seks tyske drenge til hånde i køkkenet. De var flygtet fra Avderødlejren sidst på krigen og var kommet til Himmelev, hvor de var blevet skjult på en gård.

Til Himmelev ankom i løbet af Befrielsesdagen Ove Thomsen, der havde ansvaret for Amtsledelsens økonomi. Han skulle hente de penge, der var gravet ned i præstegårdshaven.

Pastor Kroon tog en spade og gravede ned ved pæretræet, men pengene var der ikke. Efter en del forgæves graven og nogen nervøsitet, kom præstefruen ud i haven og udpegede stedet. Pengene blev fundet, og det var en lettet pastor Kroon, der stillede spaden på plads.

Sorøtragedien

Den 5. maj om formiddagen dukkede en glad og lettet Erik Andersen op hos Aage Nørfelt, og kunne fortælle, at han skulle på endnu en kuréropgave for Frihedsrådet. Tre frihedskæmpere fra Roskilde skulle ledsage ham, det var Børge Olesen, Knud Andersen og Jens Erik Clausen.

De fire begav sig af sted mod Korsør i den sorte Ford V8, der havde gjort gavn ved de mange våbenmodtagelser, Jens Erik Clausens gruppe havde deltaget i.

Den formiddag havde modstandsbevægelsen mange biler på vejene på Sjælland; ind imellem dukkede en bil med Hipofolk op. Hipoerne var trukket i civil og havde taget frihedskæmperarmbind på, så det kunne være ganske svært at kende ven fra fjende.

Tilsyneladende kørte bilen med stor fart mod Korsør og passerede Ringsted uden at standse ved en vejkontrol. Fra Ringsted blev der ringet til Sorø, hvor man i hast samlede omkring 40 mand i »Albertikrydset« ved hovedvej 1, for at standse den formodede »hipobil«.

Ved 13-tiden kørte »Roskildebilen« med stor fart ind i krydset.

Hvad der herefter skete, står meget uklart, men tilsyneladende blev bilen standset af de udlagte punktersøm, og umiddelbart herefter blev der

De dræbte fra Sorøtragedien bentes hjem til Roskilde. (Otto Hansen).

åbnet en voldsom ild mod de fire i vognen. Skydningen varede i ca. 10 minutter. De tre blev dræbt på stedet; Børge Olesen døde af sine kvæstelser ved ankomsten til Ringsted sygehus. Formodentlig troede man på dette tidspunkt stadig, at man havde skudt fire Hipofolk.

De dræbtes rette identitet må være blevet konstateret i løbet af natten, for allerede næste morgen ankom to unge mænd fra Roskilde til sygehuset.

Den ene præsenterede sig som broder til en af de dræbte, og over middag ankom grev Mogens Scheel, som repræsentant for modstandsbevægelsen i Roskilde og foranledigede de fire ført hjem.

I Roskilde havde en stor menneskemængde taget opstilling, da de to lastbiler med kisterne kørte ind i byen, og efter en højtidelighed ved Ting- og Arresthuset førtes tre kister til Østre kirkegård. Knud Andersen blev ført til kirken i sit fødesogn Himmelev.³⁾

Imens tragedien udspillede sig i Sorø opholdt folkene fra Jens Erik Clausens gruppe sig i Ringsted.

Ringsted kaserne

På Ringsted kaserne befandt sig den 5. maj 129 Schalburgfolk; desuden omkring 200 tyske soldater og et større antal tyske flygtninge.

Det siger sig selv, at modstandsbevægelsen i allerhøjeste grad ønskede de 129 Schalburgfolk udleveret, men det modsatte den tyske kommandant sig, da han betragtede Schalburgfolkene som »Wehrmachtsangehörige«.

Sjællandsledelsen kom til stede, og man anså situationen for så alvorlig, at forstærkning blev indkaldt udefra; herunder fra Roskilde. Ved 17-tiden afgik derfor, under ledelse af kaptajn Johansen, omkring 80 modstandsfolk fra Roskilde til Ringsted i busser. I Ringsted blev man indkvarteret på Ringsted Dampmølle, hvor der nu i alt befandt sig 4-500 mand. I løbet af natten gik der rygter blandt modstandsfolkene om, at Schalburgfolkene ville forsøge et udfald, men natten forløb roligt, og det samme gjorde hele næste dag.

Om aftenen, den 6. maj dukkede de første englændere op, og en engelsk oberst førte forhandlinger med den tyske kommandant. Senere på natten indløb besked fra SHAEF om, at ingen danske statsborgere måtte forlade landet i forbindelse med den tyske udmarch. Det blev herefter meddelt den tyske kommandant, at det ville komme til ildkamp, hvis Schalburgfolkene forlod kaserne sammen med de tyske soldater. Kommandanten accepterede herefter at efterlade Schalburgfolkene, og da de tyske soldater

forlod kasernen, den 7. maj om eftermiddagen, kunne modstandsfolkene rykke ind og arrestere de tilbageblevne Schalburgfolk.

Ringsted kaserne. Frihedskæmpere opmarcheret over for Schalburgkorpset. (L.H.A., Roskilde).

Således endte »Ringstedsagen« uden voldsomheder, men på Dampmøllen blandt frihedskæmperne var det til gengæld nær kommet dértil.

Stort set alle fra Jens Erik Clausens gruppe var taget med til Ringsted. Gruppen var blandt andet bevæbnet med Husquarna maskinpistoler.

En modstandsmand, der var ankommet fra Sorø, spurgte Otto Hansen, om han måtte låne hans pudsegrej, da han også havde en »Husquarna«. Den var taget fra en hipomand, man havde skudt i Sorø. Da han kom tilbage med sit våben, opdagede Otto Hansen, at der var indridset et pigenavn i skæftet, og han genkendte våbenet som Erik Clausens.⁴⁾

Tilsyneladende var situationen herefter ved at komme ud af kontrol. Roskildefolkene var naturligt voldsomt ophidsede, og det var tæt ved en konfrontation mellem de to grupper af modstandsfolk. Befalingsmændene på stedet fik dog alle til at falde til ro, og kaptajn Johansen forklarede sine folk, hvad der var sket i Sorø.

Den 8. maj ved 17-tiden var holdet fra Ringsted tilbage i Roskilde.⁵⁾

Dagene efter

Søndag eftermiddag den 6. maj dukkede de første englændere op i Ros-

kilde. Fire små vogne kørte gennem byen, og blev tiljublet af flere tusinde mennesker. Ved 21-tiden dukkede så 6-8 amerikanske køretøjer op, de fik samme modtagelse.

Et par dage efter kørte en større kolonne af engelske køretøjer gennem byen, og modtagelsen blev den samme. Da en kampvogn satte farten ned,

Englænderne kommer. (L.H.A., Roskilde).

blev den øjeblikkelig omringet af menneskemængden, der klatrede op på den og begejstret overfaldt den stakkels englænder; han fik dog køretøjet igang igen og slap, så vidt vides, helskindet videre til København.

Undervejs mødte de engelske køretøjer de endeløse rækker af tyskere på vej mod syd.

Arbejdet med at styre de mange tyskere gennem amtet viste sig at være en vanskelig opgave. Fra Amtsledelsen påhvilede dette arbejde Jens Kjærgaard og O. Kidde. Det kom til adskillige episoder, når tyske soldater slog lejr, tændte bål eller indkvarterede sig på private ejendomme. I arbejdet med at dirigere de mange kolonner gennem området indgik Kerckhoffs' radiofolk. Placeret på højtliggende punkter kunne de rapportere om tyskernes bevægelser til Amtsledelsen.

Tyskerne på Roskilde kaserne begav sig afsted natten til den 7. maj, og tilsyneladende forlod de resterende soldater Roskilde relativt hurtigt i dagene efter Befrielsen.

Et halvt hundrede minører blev på Kattinge værk og i Boserup skov, hvor de skulle afmontere 6000 landminer, der var udlagt om de tyske våben- og ammunitionsdepoter.

De sårede soldater på Allehelgens Skole og på Sct. Jørgensbjerg Skole blev flyttet til kasernen. Tilbage i byen var desuden et betydeligt antal civile flygtninge.⁶⁾

Tyske soldater på vej mod grænsen. Hotellet flagede med engelsk flag i dagens anledning. Indebaveren var engelskfødt. (L.H.A., Roskilde).

Enkelte morsomme og hyggelige oplevelser blev der dog også plads til, som da barberen i Herringløse holdt en tysk kolonne, på mange hundrede mand med køretøjer og fuld udrustning, op med et jagtgevær.

Og ved Himmelev lå ungarske soldater i bivuak på en mark nord for byen. Her henvendte en befalingsmand, Julius Horowarth, sig til Knud Lauritsen, der stod for forplejningen på stedet, og spurgte, om han kunne komme til et hospital syd for Helsingør. Her var hans kone netop nedkommet.

Lauritsen indhentede tilladelse fra Jens Kjærgaard, og kørte ungarenen til Helsingør. Horowarth havde 20 minutter hos sin kone. Da der var et

Den store frihedskæmperparade på Stændertorvet. (se side 110). (L.H.A., Roskilde).

Væbenmodtageholdene møder de allierede nedkastningschefer. Forrest Lt. Commander R. Hollingworth, leder af SOE's danske sektion. Dernæst Stig Jensen og, midt i billedet, Jens Kjærgaard. Til højre folk fra Jens Erik Clausens gruppe. Kvinden i uniform er en af de engelske kodepiger, (se side 110). (L.H.A., Roskilde).

par minutter tilbage kom Horowarth og hentede Lauritsen, så han kunne se hans fire timer gamle datter.⁷⁾

En enkelt ulykke i disse første befrielsesdage indtraf, da en 26-årig frihedskæmper omkom ved et vådeskud ved Fjordvilla. Ulykken skete den 8. maj

4. regiment på vej til Roskilde kaserne, (se næste side). (L.H.A., Roskilde).

Afviklingen

Afviklingen af modstandsbevægelsen i Roskilde begyndte allerede en uge efter Befrielsen.

Lørdag den 12. maj blev 2/3 af Roskildes frihedskæmpere hjemsendt, og om søndagen trådte politiet atter i funktion, hvormed politistyrken formelt var udtrådt af modstandsbevægelsen. Den 17. maj rykkede Amtsledelsen fra Ting- og arresthuset til Duebrødre Skole, hvorfra man senere flyttede til kontorer ude i byen.

Dagen efter politiet var tiltrådt, afholdtes det første grundlovsforhør af en tiltalt for landskadelig virksomhed, og i månederne herefter fulgte en lang række sager ved Kriminalretten i Roskilde. En del af de arresterede var blevet løsladt, resten var interneret på Sct. Jørgensbjerg Skole.

Befrielsen blev fejret på behørig vis. Den 27. maj afholdtes en stor parade på Stændertorvet arrangeret af Frihedsrådets lokalkomite og den militære modstandsledelse. General Gørtz var til stede og mønstrede den samlede modstandshær i Roskilde Amt. Efter paraden marcherede man til Folkeparken til en stor folkefest.

Tre dage senere samledes våbenmodtageholdene på Stændertorvet til et møde med de allierede nedkastningsofficerer.

Den 1. juni vendte 4. regiment tilbage til Roskilde, hvor de genindkaldte soldater foreløbig blev indkvarteret på Allehelgens Skole og den 28. august marcherede soldaterne gennem hovedgaden for igen at rykke ind på Roskilde kaserne.

Omtrent samtidig hjemsendtes de sidste modstandsfolk, og kort tid efter fratrådte modstandsledelsen for Roskilde Amt.

Hermed var arbejdet fuldført.

HENVISNINGER OG NOTER:

1940-43:

- 1) Foruden soldater og befalingsmænd fra 4. regiment, tog enkelte kornetelever fra skolen på Kronborg også til Sverige. Erik Bennike, oberstens søn, var deserteret fra sin bataillon i Sydsjælland for at komme med til Sverige.
- 2) Helge Bennike: Soldaterære, Nordisk forlag 1949.
- 3) Højskolehjemmet, det senere Hotel Roar, lå Algade 12.
- 4) Roskilde Tidende 1.7.1940
- 5) Poul Sørensen: »Nogle oplysninger vedr. Nazimødet i Roskilde den 30. juni – fortroligt.« Lokalhistorisk arkiv, Roskilde.
- 6) Dansk Ungdoms Samvirkes mål var at styrke danskheden. Dets formand var Hal Koch, som langt ind i krigen var modstander af en væbnet konfrontation med Besættelsesmagten.
- 7) »Ungdom og Idræt«, 11.9.1942 og 25.9.1942.
- 8) W.F.Hellner: »I anden række«, Gyldendal, s. 150.
- 9) Roskilde Tidende 14.8, 20.8, 22.8, 27.8, 1.9.1940 og 25.6, 27.6, 1.7.1941.
- 10) Otto Hansen beretning, Magda Rasmussens beretning og Johannes Kristiansens beretning.
- 11) Emil Hansens beretning.

1943, JANUAR TIL AUGUST:

- 1) N.B.Schous beretning.
- 2) Helge Bennike: Soldaterære, Gyldendal, s.91 f.f.
- 3) Leo Jensens beretning.
- 4) Johannes Hansens beretning.
- 5) D.A.K., som producerede medicin og konserver, blev flere gange i krigens løb overvejet saboteret, men hver gang blev en sprængning af fabrikken opgivet af samme årsag som den nævnte.
- 6) Einar Arboe-Rasmussens beretning.
- 7) Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen: Faldskærmsfolk, Årsskrift for Frihedsmuseets venner 1986, s. 65 og s.72-73.
- 8) Otto Hansens beretning, Magda Rasmussens beretning og Det Kgl. bibliotek: Besættelsestidens illegale bøger og blade, s.112.

1943, AUGUST TIL DECEMBER:

- 1) Georg Quistgaard, som var elev fra Roskilde Katedralskole, havde sammen med sin kone Ellen, deltaget i de første vellykkede nedkastninger ved Hvidsten kro. Herefter havde Quistgaard leder talrige våbenmodtagelser i Jylland. Desuden havde han virket som kurer, bl.a. ved de risikable transporter af våben og sprængstof fra Jylland til Sjælland. Da faldskærmsorganisationen blev rullet op i januar 44, blev ægteparret arresteret i deres lejlighed i København. Georg Quistgaard blev henrettet d. 20. 5. 44.
- 2) Ib Jensens beretning.
- 3) Knud Hansens beretning.
- 4) Grev N.H.R. Scheels beretning.
- 5) Illegale legitimationskort blev desuden fremstillet af politiet og af en række modstandsfolk.
- 6) Knud Lauritsens beretning og telefonsamtale med Carl Larsen.
- 7) C.C.Hinchelys beretning.
- 8) Børge Lindegaard Olsen oplyser, at man på Fordelingscentralen i Roskilde aftog mere end halvdelen af Frit Nordisk forlags produktion.
- 9) Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45, Gyldendal, s.119.
- 10) Børge Lindegaard Olsens beretning og oplysninger fra Det kongelige bibliotek.
- 11) Aage Nørfelts beretning. Nørfelt havde haft Bent A.Koch som elev, da han var lærer i Gentofte.
- 12) Einar Arboe-Rasmussens beretning.
- 13) Gerhard Löbs beretning og Walter Londons beretning.
- 14) Magnus Nielsens beretning, Einar Arboe-Rasmussens beretning, Poul Tholstrups beretning og Gerhard Löbs beretning.
- 15) De seks var: John Hinchely, Poul Frederiksen, Mogens Nath, Mogens Volmer Nielsen, Gerrit Wolfhagen og Herluf Andersen.
- 16) Poul Frederiksens beretning.
- 17) Mogens Nath's beretning og Mogens Volmer Nielsens beretning.
- 18) C. C.Hinchelys beretning.

- 19) SOE, Special Operations Executive, var en hemmelig britisk militærorganisation, der som formål havde at yde bistand til modstandsbevægelser i de lande, der var besat af Aksemagterne. Blandt SOE's mange opgaver kan nævnes våbennedkastningerne og træningen af faldskærmsfolk.
- 20) »Jørgen« var Flemming B. Muus' danske dæknavn. En af de nævnte grave er siden blevet kaldt »Jørgens grav«, idet der opstod en historie om, at Muus skulle begraves i den, hvis udspringet mislykkedes. Graven var dog blot beregnet til Muus' faldskærm og overtræksdragt. (Ib Jensens beretning).
- 21) Stig Jensen: Sandfærdige løgnehistorier fra Besættelsen, Samleren.
- 22) Erik Christiansens beretning.
- 23) Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s.117.
- 24) Duus Hansens arkiv, Rigsarkivet. A.Duus Hansen var fra sommeren 1943 leder af den illegale danske radiosending.
- 25) Tage Fisher Holsts beretning. Rigsarkivet.
- 26) Reimers opgave på Politigården var at sende til Berlin. Tyskerne ønskede imidlertid en kontrollant til disse sendinger, og det blev kaptajn Langtved. Langtved var tilknyttet Fischer Holsts gruppe, og gennem ham kom Reimar således til at arbejde sammen med »Joseph«. Gustav Leopold Reimars beretning.
- 27) Det står uklart, hvorledes kontakten til Magnus Nielsen kom igang. Magnus Nielsen angiver, at det skete gennem inspektør Hansen på Amtssygehuset, men ivotrigt var Reimar og Magnus Nielsen jo gamle kolleger.
- 28) Magnus Nielsens beretning, Gustav Leopold Reimars beretning og Tage Fischer Holsts beretning.

1944:

- 1) Oplysninger fra Det kongelige Bibliotek.
- 2) Vibeke Dahls beretning og Gregers Jensens beretning.
- 3) »Roskilde Kurerens« særnummer, august 1945, Johannes Kristiansens beretning og Knud Lauritsens beretning.
- 4) Lauritz Møller fra »Monopol«, som jo ydede støtte til modstandsbevægelsen, var en af de, der blev udråbt til værnemager i et falsk nummer af »Budstikken«. Da man må gå ud fra, at de falske numre af »Budstikken« blev trykt af danske håndlangere, kan man konstatere, at disse har haft et foruroligende godt kendskab til nogle interne forhold i den lokale modstandsbevægelse, hvis der altså ikke er tale om et tilfældigt sammentræf.
- 5) Gunnar Vagtborgs beretning og Martin Hansen: Hedehusene, Kallerup og Baldersbrønde gennem tiderne, Hedehusene bogtrykkeri.
- 6) Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s. 120.
- 7) Sjællandske Tidende den 20.10.1967, artikel af Anders Bjørnvad.
- 8) Einar Arboe-Rasmussens beretning.
- 9) Magnus Nielsens beretning og Poul Tholstrups beretning.
- 10) Dennis Budd's beretning.
- 11) Flere illegale flygtninge passerede gennem præstegården i Himmelev, således også tre drenge fra Flensborg, der var flygtet fra en indkaldelse til den tyske hær.
- 12) Kay Kroons beretning og Einar Arboe-Rasmussens beretning.
- 13) Fyrværkeriet var iværksat af medlemmer af »Roskilde Kureren«.
- 14) Aksel Bitch-Christiansens beretning og Gunnar Vagtborgs beretning.
- 15) Berg-Sørensen blev arresteret den 25.5.1944.
- 16) Jens Kjærgaards beretning.
- 17) Stig Jensens arkiv, Rigsarkivet.
- 18) Regner Clausens beretning, A. Berthelsens beretning og Magnus Nielsens beretning.
- 19) Knud Lauritsens beretning.
- 20) Regner Clausens beretning.
- 21) Otto Hansens beretning.
- 22) Aage Nørfelts beretning.
- 23) Meddelelsen i BBC om nedkastninger blev nu givet ved hjælp af »navne«. En lang række navne og kodeord blev oplæst, heraf ganske få »ægte«, som fortalte modtagefolkene, at deres modtagelse var »på« den samme nat. Kodeordet skulle gentages i den sene udsendelse fra BBC; blev det ikke det, var nedkastningen aflyst.
- 24) N.O. Brorly's beretning, Helmut Barners beretning, L.Krarpus beretning og Ib Jensens beretning.
- 25) N.O. Brorly's arkiv, Rigsarkivet.
- 26) Ib Jensens beretning.

- 27) Helmuth Barners beretning og Poul Rasmussens beretning.
 28) Der er en vis usikkerhed om det var transporten fra Klosterskoven, der blev taget, men det må indtil videre anses for det mest sandsynlige.
 29) N.O.Brørlys beretning, Erik Christiansens beretning og Otto Hansens beretning.
 30) Jørgen Brændegaards beretning.
 Jørgen Brændegaard fortæller, at han, da han gik op mod jagtthyten, sprang fra den ene side af stien til den anden på grund af vandpytterne. Da han så sig tilbage, sprang tyskerne omhyggeligt i hans fodspor.
 31) Alfred Jensens beretning og Otto Hansens beretning. Transporten til Veddelev blev foretaget af vognmand Carl Christensen, som måtte køre flere gange med en tungt læsset bil.
 32) Fra Sjællandsledelsen blev det senere oplyst, at kvinden havde været Jane Horney. Imidlertid kan der også være tale om den »Marianne Lund«, der optrådte på Valborup skovridergård. Marianne Lund havde også været på spil i Frederikssund, hvor hun blev forsøgt likvideret.
 33) Kay Kroons beretning.
 34) Otto Hansens beretning.
 35) Knud Hansens beretning.
 36) »Daglige beretninger om Besættelsen«, s.331 og Roskilde Tidende d.18.10.1944.
 37) Knud Lauritsens beretning.
 38) »Daglige beretninger om Besættelsen«, s.555 og Roskilde Tidende d.6.1.1945.

1945

- 1) Svend Wagners arkiv, Rigsarkivet.
 2) Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s.265.
 3) Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s 327 f.f., Jens Kjærgaards beretning og Gunnar Vagtborgs beretning.
 4) Andreas Baks beretning og Eivind Knudsens beretning.
 5) Gunnar Vagtborgs beretning.
 6) Einar Bjerre Jensens beretning.
 7) Aage Helvers beretning, Erik Sigurd Hansens beretning og Ove Thomsens beretning.
 8) Ove Thomsens beretning.
 9) Edwin Horneys beretning.
 10) I »Holbæktransporten« deltog Gustav Leopold Reimar, Assentorp og K.V.Petersen; i Roskilde stødte Svend Petersen og Regner Clausen til.
 11) Regner Clausens beretning.
 12) Hans J. Kerckhoffs« beretning.
 13) I denne modtagelse deltog desuden fra Roskilde Holger Pedersen, Ib Christensen og Regner Clausen.
 14) Jens Kjærgaards beretning.
 15) Helmuth Barners beretning og Poul Rasmussens beretning.
 16) Tyskerne på Roskilde kaserne havde et hold med hunde, som rykkede ud, når man havde konstateret en nedkastning i området.
 Et tilsvarende hold var etableret af Schalburgkorpsset på Ringsted kaserne.
 17) Helmuth Barners beretning.
 18) Jens Kjærgaards beretning og Andreas Baks beretning.

- 19) Modtagepladserne blev angivet på Geodætisk Institut's generalstabskort 1:100.000 med f.eks. »15:F:3 - 400 m north of v in Oredrevsgd.« »15« angav kortsiden, »F:3« feltet på kortsiden og »400 m ....« den nøjagtige placering inden for det givne felt. Disse oplysninger blev sendt til SOE, der vurderede pladsen. Blev den godkendt fik den et nummer og et kodenavn og et bogstav, der skulle morses til flyveren. Pladsen blev så meldt klar fra et givet tidsrum, hvor modtagelederen kunne forvente kodenavnet sendt over BBC som »Hilsen til...«, når en nedkastning var undervejs.

- 20) Helmuth Barners beretning.
- 21) Regner Clausens beretning. Muligvis blev denne sending kastet ved Hove mølle.
- 22) »Den sjællandske pladsbog over modtagepladser«, N.O. Brorlys arkiv, Rigsarkivet.
- 23) Det er usikkert, hvor mange navne Wulff udleverede til Gestapo. Kilderne angiver mellem otte og ti.
- 24) Ernst Traugott Olsens beretning.
- 25) Johannes Kristiansens beretning.
- 26) Muligvis blev flere end de her nævnte arresteret.
- 27) Johannes Kristiansens beretning, Børge Lindegaard Olsens beretning og Roskilde Tidende d. 15.5, 18.6, 19.6.1945, d.6.2, 1.7.1946 og d.8.5.1947.
- 28) Diclev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen, Jurist- og økonomforbundets forlag, s.344-45.
- 29) Svend Müllers beretning og »Roskilde Kurere« særnummer, august 1945.
- 30) Aage Nørfelts beretning, Einar Arboe-Rasmussens beretning og Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s.120.
- 31) Oplyst af Frihedsmuseet.
- 32) Otto Hansens beretning.
- 33) Knud Hansens beretning.
- 34) Fra Masterhøj var der blevet sendt til England, og villaen indgik i rækken af politiets illegale opholdssteder. Politifolkene »cirkulerede« mellem disse steder, og Sigurd Bernskov skulle egentlig være flyttet fra Masterhøj aftenen før d. 23. februar.
- 35) Kay Kroons beretning.
- 36) Jens Hansens beretning.
- 37) Ole Jørgensen: Tyske flygtninge og sårede soldater i Roskilde under og efter anden verdenskrig, Roskilde museum.
- 38) Da K.B. Martinsen afsluttede generalstabsklassen, hed det dog i generalkommandoens indstilling: »For kaptajnløjnant K.B.Martinsens vedkommende vil generalstaben dog mene, at han - henset til den udprægede interesse for deltagelse i det politiske liv, han har lagt for dagen - ikke foreløbig bør komme til tjeneste i højere stabe«. (Palle Roslyng-Jensen: Værenes politik - politikernes værn, s.110.)
- 39) »Roskilde Kurere« 27.4.1945.
- 40) Gustav Leopold Reimars beretning.

Befrielsen

- 1) Antallet af frihedskæmpere, der var samlet i Klostermarken om morgenen d.5.maj, angives typisk til omkring 1200, men tallet svinger fra 1000 til 1500.
- 2) Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, Odense Universitetsforlag, s.340.
- 3) Rigspolitiets rapport af 6.5.45, Lokalhistorisk arkiv, Ringsted, og Roskilde Tidende d.7.5.1945.
- 4) Jens Erik Clausen havde en nat, da man ventede på Ramsøsgård efter en våbenmodtagelse, indridset »Lille Maren« i skæftet på sin maskinpistol.
- 5) Otto Hansens beretning, Knud Hansens beretning, Roskilde Tidende d.9.5.1945 og Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, s.458-60.
- 6) Ole Jørgensen: Tyske flygtninge og sårede soldater i Roskilde under og efter anden verdenskrig, Roskilde museum.
- 7) Knud Lauritsens beretning.

Litteratur og kilder

Arkiver:
 Einar Arboe-Rasmussens arkiv, privat
 Helmuth Barners arkiv, Borup lokalhistoriske arkiv
 N.O. Brorlys arkiv, Rigsarkivet
 Erik Christiansens arkiv, Rigsarkivet
 L.A.Duus-Hansens arkiv, Rigsarkivet
 C.C. Hinchelys arkiv, privat
 Svend Holst Frederiksens arkiv, privat

Alfred Jensens arkiv, privat
 Stig Jensens arkiv, Rigsarkivet
 Svend Müllers arkiv, privat
 Magnus Nielsens arkiv, privat
 Aage Nørfelts arkiv, privat
 Ove Thomsens arkiv, privat
 Gunnar Vagtborgs arkiv, privat
 Svend Wagners arkiv, Rigsarkivet

Beretninger:

Einar Arboe-Rasmussen	Erik Flemming von Holck, Rigsarkivet	Aksel Nielsen
Andreas Bak	Axel Holm, Roskilde lokalhist.arkiv	Magnus Nielsen
Helmuth Barner	Tage Fischer Holst, Rigsarkivet	Mogens Volmer Nielsen
Arnold Berthelsen	Edwin Horney	Aage Nørfelt
Axel Bitch-Christensen, Tåstrup lokalhist.arkiv	Alfred Jensen	Anker Olesen, Rigsarkivet
N.O. Brorly, Rigsarkivet	Einar Bjerre Jensen	Børge Lindegaard Olsen
Jørgen Brændegaard	Gregers Jensen	Magda Rasmussen
Dennis Budd	Ib Jensen	Poul Rasmussen
Carl Christensen, Roskilde lokalhist.arkiv	Leo Jensen	Gustav Leopold Reimar
Erik Christiansen, Rigsarkivet	Stig Jensen, Rigsarkivet	Poul Riis-Hansen
Regner Clausen	Hans J. Kerckhoffs	Grevinde Ninia Scheel
Vibeke Dahl	Jens K.K. Kjærgaard	Grev N.H.R. Scheel
Poul Frederiksen	Eivind Knudsen	N.B. Schou
P.E. Glahn, Køge lokalhist.arkiv	Jens Kongskov	Poul Tholstrup
Emil Hansen	L. Krarup, Rigsarkivet	Ove Thomsen
Erik Sigurd Hansen	Johannes Kristiansen	Ernst Traugott-Olsen
Jens Hansen, Roskilde lokalhist.arkiv	Kay R. Kroon	Gunnar Vagtborg
Johannes Hansen	Evald Larsen, Greve lokalhist.arkiv	Mary Ørts
Knud Hansen	Knud Lauritsen	<i>Desuden kortere samtaler med</i>
Otto Hansen	Walter London	Curt Binneballé
Vagn Hansen	Gehard Löb	Axel Christiansen
Aage Helver	Børge Meyer	Bach Jensen
C.C. Hinchely	Svend Müller	Carl Larsen
John Hinchely	Mogens Nath	Knud Larsen
	Svend Å. Naursted	Ole Lykkebo
		Arne Lindegaard Olsen
		Edel Raffenberg

Litteratur

2.verdenskrigs Hvornår skete det, 1985
 Helge Bennike: Soldaterære, 1949
 Besættelsens 1940-45, Politikens forlag, 1979
 Besættelsestidens fakta, 1946
 Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940-45, Der Kgl.Bibliotek 1954
 Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen: Faldskærmsfolk, Årsskrift for Frihedsmuseets venner 1986
 Anders Bjørnvad: De fandt en vej 1970
 Anders Bjørnvad: Hjemmehæren, 1988
 Danmark besat og befriet, 1948
 Danmarks frihedskamp, skrevet af danske journalister, 1949
 Faldne i Danmarks frihedskamp, 1970
 Kjeld Feilberg: De flygtede til kamp, Årsskrift for Frihedsmuseets venner, 1981
 Frit Danmarks hvidbog, 1946
 Martin Hansen: Hedehusene, Kallerup og Baldersbrønde gennem tiderne, 1974
 Tage Fischer Holst: Gør hvad du ikke tør, 1965
 Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance, 1959
 Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1967
 Industrisabotagen, v/Vang Hansen, Esben Kjeldbæk og Bjarne Maurer, Frihedsmuseets venner 1984
 Stig Jensen: Sandfærdige løgnehistorier fra besættelsen, 1970
 Hans Kerckhoffs: Augustoprøret 1943, 1979
 K.B.Martinsen: Frikorps Danmarks kampe, 1944
 Flemming B.Muus: Ingen tænder et lys, 1950
 Børge Outze: Danmark under den anden verdenskrig, 1968
 Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik-politikernes værn, 1980
 Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen, 1984

Tyskerpiger

Af *Anette Warring*

Den succesfulde TV-serie »Matador« påstås som bekendt at have Roskilde som forlæg. »Matador« har sine tyskerpiger, ligesom Roskilde havde det under besættelsen. Familien Varnæs's barnepige, frk. Hollenberg er som type beskrevet som en ubegavet, enfoldig, doven, lidt vulgær og ikke særlig attraktiv pige af god, småborgerlig familie uden særlige politiske principper¹⁾.

Hendes konversationsevne indskrænker sig til et »ja, ja«, »nej, nej« og »arv min arm«. Hun bliver ustandselig forlovet om og om igen, har altid kærestesorg men drømmer permanent om at finde en kæreste, der holder ved. Da alt andet er glippet, falder hun for Siegmund, den tyske soldat der står vagt ved herskabets havemur. Det koster hende pladsen i Varnæs's hjem, og ved afrejsen er hun endog så fræk at stjæle 2 lagener. Varnæs's replik hertil er: »Nå, det er vel til at sprede ud over feltmadrassen.« Det var nemlig betegnelsen for sådanne kvinder. Frk. Hollenbergs første kæreste var iøvrigt en dansk soldat fra garnisonen i Roskilde, og efter krigen ses hun med en engelsk soldat. Under retsopgøret hytter frk. Hollenberg sig, byen når ikke at blive opmærksom på hendes affære med tyskeren.

Vi præsenteres også ganske kort for en anden type tyskerpige, den prostituerede.²⁾ På Jernbanerestauranten har tjener Boldt lejet et værelse ud til en tysk soldat og en kvinde, man må formode er prostitueret. Vi ser dem forlade restauranten, mens kvinden retter på sit tøj. De tyskerpiger »Matador« viser, er et godt udtryk for efterkrigstidens udbredte billede af disse kvinder. De var ubegavede, lette på tråden eller halvprostituerede. Artiklen her vil vise, at dette stærkt forenklede billede ikke holder.

Ikke alle tyskerpiger slap så let gennem befrielsesdagenes oppiskede stemning som frk. Hollenberg. Mange af de såkaldte »feltmadrasser« blev udsat for overfald og afstraffelser. Kvinderne fik klippet håret, tøjet hevet af og ofte påmalet hagekors på ryg, balder og bryst. Det var også almindeligt efter klipningen at genne pigen gennem byen, hvor den ophidsede folkemængde gav deres mishag tilkende ved at råbe, spytte og flå. Der var tale om en massebetonet lynchjustits. Afstraffelsen kunne imidlertid også foregå mere afsides og have mere privat karakter. Hvor mange tyskerpiger, der i befrielsesdagene blev afstraffet, lader sig ikke præcist bestemme. Men hver by havde sine episoder – også Roskilde.

Af de ca. 40.000, der landet over interneredes i maj og juni måned, var en del tyskerpiger.³⁾ Nogle interneredes på foranledning af de arrestationslister, der var udgået fra det register, Centralkartoteket, som modstandsbevægelsen havde opbygget under besættelsen, andre på spontane anmeldelser. Interneringerne var begrundet i enten beskyttelsehensyn eller i ønsket om at foretage afhøringer for at finde ud af, om kvinderne havde andet på samvittigheden. Det gjorde sig også gældende for Roskilde.

Nogle tyskerpiger blev både klippet og interneret, andre »kun« klippet, andre »kun« interneret og andre igen slap helt ligesom Matadors frk. Hollenberg. Sådan var det også i Roskilde. Tyskerpigerne har ikke haft nogen plads i efterkrigstidens friserede historiebillede af besættelsen. Emnet har stort set været fortrængt fra såvel den almindelige offentlighed som den historiske forskning. Tyskerpigernes historie er således et tydeligt eksempel på en spændingsfyldt og ubearbejdet arv fra besættelsesårene.

Kulturinstitut vil ikke forveksles med højreorienteret dæk-organisation

Bestillingen, da en stærkt højreorienteret organisation, som anklages for nazistiske sympatier, fik lokaler i Roskildes Kulturhus onsdag aften, var en fejl, oplyser lederen Al Damlund.

Som bekendt blev de smidt ud, da personalet på Kulturhuset nægtede at arbejde på alle arrangementer stoppede. Ved mødet, som kun havde samlet 20 deltagere, blev der, ifølge ledelsen for Kulturhuset, fremsat stærkt modsættende og racistiske udtalelser, bla imod jøderne - helt i de »gamle kammeraters ånd«, som for 50 år siden.

»Vi havde modtaget en bestilling fra en mand i Århus, som lovede at en lokal forenings-formand senere ville bekræfte bestillingen. Imidlertid skete det ikke, og vi begik en fejl ved ikke allerede på forhånd at aflyse bestillingen, når denne betingelse ikke var opfyldt.

Forvekslet som dæk-organisation

Lokalerne var bestilt til en organisation, der kalder sig »Den danske forening«, hvilket i skyndingen blev

slags virksomhed, siger Pia Rasmussen.

Feltmadrasser i sving

Såntidig med det nazistiske møde i Kulturhuset, blev løbesedler spredt rundt om i Roskilde. Indholdet var vendt imod indvandreren, selv om organisationen hævder ikke at være nazistisk. Man bruger typiske udtryk som »befolkningstryk«, i samme stil som det gode, gamle udtryk med »Løbensraum«, osv.

Løbesedlerne blev uddelt af ældre koner, som i ly af mørket spredte deres budskab, gennem bravsprækerne i Roskilde. Deres aldersklasse passer til, at de var unge netop, da den tyske besættelses-magt var i Danmark og stod på højen af sin militære magt, hvilket også virkede tiltrækkende på nogle danskere. tk

PHILIPS

Philips køle-fryseskab 130x140 liter kol med færdig, og 40 liter 4-sprøjt Elin. 2000 pr. dag. M32: 127 x 52 cm.

Afgifts- 2590

Under overskriften »Feltmadrasser i sving« kommenterede Roskildenserne februar 1989 nogle af »Den danske Forenings« aktiviteter i byen. Artiklen viser – uanset hvad man ellers måtte mene om »Den danske Forening« – at tyskerpigerne stadig er en del af den folkelige erindring om besættelsen.

Men er det da også særlig interessant? Skulle vi ikke hellere lade denne del af vor fælles fortid og sårene forblive urørte? Der er mange grunde til at hive historien om tyskerpigerne frem i lyset. For det første eksisterer der en stor ubearbejdet folkelig erindring. De fleste af besættelsestidens unge og voksne har enten været i familie med en tyskerpige eller kendt en fra skolen, gaden eller byen. Mange har overværet eller deltaget i afstraffelser af de dengang så forhadte kvinder. For det andet kan spørgsmålet om, hvorfor tyskerpigerne blev så forhadte give os større indsigt i vigtige socialpsykologiske og samfundsmæssige mekanismer under besættelsen. Historien om tyskerpigerne handler således også om folkestemningen i befrielsesdagene, om en farlig sammenblanding af nationalisme og kønsmoral, om kvinders stilling, om syndebuksfunktion og om hvilke kræfter, der ligger i et samfund, som lige har overvundet en nazistisk besættelse.

Afdækningen af tyskerpigernes historie og deres rolle i besættelsens politiske, sociale og ideologiske brydninger er lige påbegyndt. Derfor er der stadig en masse ubesvarede spørgsmål – også hvad angår Roskildes tyskerpiger. Men vi er så heldige, at vi i denne artikel kan møde en tidligere tyskerpige fra Roskilde – her kaldet Hanne – samt en af Roskildes dengang aktive modstandsmænd, der var med til at afstraffe tyskerpiger – her kaldet Jørgen. Vi kan få deres egne beretninger⁴⁾.

Hvem var tyskerpigerne?

Hvem var tyskerpigerne, hvor mange var de, og hvad var deres motiver til at indgå forbindelse med en tysk soldat? Det er umuligt at finde ud af, hvor stor en gruppe tyskerpigerne udgjorde. Men der blev i krigsårene født mellem 5000 og 6000 børn med tyske fædre, og da ikke alle soldater vedkendte sig faderskabet, og da ikke alle fik børn med deres tyske kæreste, må tyskerpigerne regnes i titusinder⁵⁾. Om antallet i Roskilde siger Jørgen: »Der var 200-250 vil jeg tro. Jeg har aldrig hørt et tal – så det må blive et slag på tasken.« Der var altså tale om et udbredt fænomen.

Hanne var midt i 20'erne, da hun mødte sin tyske kæreste. Hendes far havde en lille selvstændig forretning, der i 30'ernes krise måtte bukke under, hvorfor hun måtte forlade gymnasiet og arbejde i en forretning. Om sit møde med sin tyske kæreste fortæller hun: »I Roskilde var der vist en mængde tyske soldater. Såvidt jeg husker, var de indkvarterede på kaserne og et par skoler. Der kom mange tyskere i forretningen, og vi havde den aftale med hinanden, at vi tog en højere pris for varerne af tyskere end af danskere. I de fleste tilfælde betalte de uden vrøvl, og så morede vi os over dem, når de var gået. Var der en enkelt, som gjorde vrøvl, kunne vi

altid klare os med et »nicht verstehen.« Trods det at der var mange tyske soldater i byen, er jeg kun en gang blevet tiltalt, da jeg en aften var på vej hjem fra arbejde (jeg havde værelse i byen), og der skete ikke andet end, at jeg sagde : »Skrub af!« og løb væk.« Hanne fortæller om, hvordan hun en sommeraften i Byparken i 1942 blev generet af to tyske soldater, men blev hjulpet af en tredje tysk soldat. »Han talte udmærket dansk næsten uden accent. Han bad om lov til at sætte sig, og vi snakkede om alt muligt en halv times tid. Nu vil jeg ikke påstå noget romantisk sludder om »kærlighed ved første blik«, men jeg syntes om ham, og vi aftalte at mødes næste gang, jeg havde fri. Sådant begyndte det og endte ca. 3 år senere en månedstid før kapitulationen, da han blev meldt savnet i ...

Fra den dag var vi sammen så ofte, det kunne lade sig gøre. Han havde lejet et værelse i byen, hvor vi kunne mødes, og han var altid i civilt tøj, når vi var sammen, selv om det var strengt forbudt. Han kom heller aldrig i forretningen, hvor jeg var ansat, og jeg er aldrig blevet præsenteret for nogen af hans kammerater. Efterhånden var vi blevet klar over, at det ikke for nogen af os var en sommerflirt. Vi ville gerne, som man siger, »leve livet sammen«, og vi snakkede meget om, hvordan vi ville leve efter krigen. Hen på efteråret blev vi klar over, at jeg var blevet gravid, og NN begyndte at undersøge, hvordan vi kunne gifte os.« NN bliver imidlertid stationeret i Tyskland, hvortil Hanne rejser i begyndelsen af 1943 og begynder at arbejde. »Vi ventede stadig på tilladelse til at blive gift. NN rykkede flere gange gennem sine foresatte om svar, men da svaret endelig kom, var det afslag. Begrundelsen var, at jeg var en ikke arisk type. Jeg har mange gange senere ærgret mig over, at jeg i arrigskab rev papiret i stykker. Det kunne da have været meget sjovt at have papir på ikke at være arisk.« Sommeren 1943 fødte hun sin søn, og NN blev sendt til fronten i Sydeuropa. »Imidlertid skrev mine forældre, at jeg skulle komme hjem med min søn. Det var meget, meget kærligt og tolerant af mine forældre. Dengang i 40'erne var det en skandale at få et barn udenfor ægteskab og når faderen så var tysker, var det dobbelt galt.« Hanne rejste nu med et ganske lille spædbarn igennem det krigshærgede Tyskland og hjem. »Hvordan det kunne lade sig gøre med et spædbarn og to kufferter, forstår jeg ikke i dag. Men vi kom hjem, og den 4. maj var min eneste tanke: krigen er forbi. NN kommer hjem. Dengang vidste jeg ikke, at han havde været savnet i over 2 måneder. Jeg blev hverken omkring befrielsen eller senere på nogen måde forulempet, måske havde man glemt mig. Senere blev jeg opfordret til at træde ind i Danske Kvinders Beredskab. Jeg var med i bevægelsen i flere år. Jeg har aldrig lagt skjul på, at min søns far var

tysker, hverken over for min søn eller andre, og det har aldrig voldt mig de store problemer, måske fordi jeg ikke løb fra det?»

Hanne hørte til den gruppe af kvinder, der ikke havde politiske eller økonomiske motiver til deres forhold til en tysk soldat. Hun blev alvorligt forelsket.

Men hvad erindrer Jørgen om tyskerpigerne i Roskilde? »Umiddelbart tror jeg, jeg skal dele dem i et par grupper. Den ene, det var de professionelle. Det var dem, man forstår som 100% prostituerede. Vi vidste, at der var et sted på et par af byens værtshuse, på et af byens billardsaloner, der husker jeg, vi havde en flot mørkhåret pige, som betjente både danske og tyske kunder. Det generede hende ikke. Det var penge, der talte. Men dem havde man ikke ret mange af. Det følte i hver tilfælde ikke sådan i Roskilde. Det var noget man mere foretog i den store by, i København. Det var mere domineret af de halvprofessionelle. Det skal forstås sådan, at det var dem, der syntes, det var morsomt at komme ud og få en glad aften. Og så den sidste gruppe, det var de absolutte amatører, som af følelsesmæssige grunde faldt for en eller anden måske pga. uniformen, eller det var måske af ensomhedsgrunde, var glad for at en tog sig af en. Jeg har kun set som undtagelser, det man vil kalde de bedre stillede. Det var givet, der var det, man vil kalde social slagside. Jeg vil gætte på, at det var dem, man ville karakterisere som middelstanden, hvis du deler på den led. Jeg kan da godt huske undtagelserne, men det var bestemt noget, man så talte rigtigt voldsomt om. På samme måde som med de kønneste piger. Det var meget sjældent, det var en rigtig køn pige, og så var man jo virkelig lamslået.«

Tyskerpigerne var altså en særdeles sammensat gruppe. Fra de hel- og halvprostituerede, over en gruppe der måske i løbet af krigen havde et par tyske kærester, altid en ad gangen, og som havde lyst til lidt eventyr, den lettere adgang til cigaretter, strømper osv., som synes de tyske soldater var meget mere galante end de danske mænd eller som havde svært ved at få en dansk kæreste, til den gruppe kvinder for hvem det var en alvorlig forelskelse, der enten endte med ægtskab og bosættelse i Tyskland efter krigen eller blev afbrudt af, at manden faldt ved fronten. Eller også kunne forholdet ikke realiseres i krigsafslutningens ragnarok. Politiske sympatier for nazismen havde de færreste.⁶⁾ Men hvorfor har billedet af tyskerpigerne som enten luderen, den dumme eller den grimme været så stærkt forenklet grænsende til det ukorrekte?

Historiebøgernes tyskerpiger

Fælles for efterkrigstidens sparsomme fremstillinger af tyskerpigernes historie er, at de stort set alle bygger på de to samme kilder. Den ene er en

sociologisk undersøgelse af tyskerpiger foretaget af lægen Grethe Hartmann i årene fra 1944-46.⁷⁾ Den anden er en historie om en tyskerpige, som teologen og samfundsrevseren Hal Koch fremførte i en berømt artikel i 1947, hvor han kritiserede retsopgørets manglende humanisme og rettede et kritisk blik mod det samfund, der havde fostret de »grimme danskere« – dem der havde valgt den forkerte side.⁸⁾

Grethe Hartmanns grundige undersøgelse, »The Girls they left behind«, bygger på interviews af ca. 200 tyskerpiger. Hendes konklusioner er i store træk, at pigerne generelt havde meget lav egen social status (hvilket ikke behøvede at afspejle den familiemæssige baggrund), mange var ubegavede og en stor del levede et hel-eller halvprostitueret liv. Kun en lille gruppe havde politiske sympatier for nazismen. Den gruppe af tyskerpiger, som blev undersøgt, var imidlertid overhovedet ikke repræsentativ. De tyske soldater blev jævnlige undersøgt for kønssygdomme og skulle opgive mulig smittekilde, hvis de var syge. Hartmanns undersøgelse bygger alene på sådanne kvinder, der var blevet opgivet som mulig smittekilde og derfor måtte møde op på en kønssygdomsklinik. Andelen af letlevende og prostituerede kvinder, og således også socialt ringe stillede, måtte selvsagt blive stor. Og havde en tysk soldat en forlovet dansk kvinde, ville han gøre sit for at opgive en af de prostituerede for ikke at skade sin kæreste. Konklusionerne må nødvendigvis blive særdeles skæve.

Det stort set samme billede tegner Hal Koch. I artiklen omtaler han en tyskerpige, der efter en hård medfart i majdagene får besøg af en læge i fængslet. Han konstaterede, at hendes intelligensudvikling var som et 4-5 års barn, hendes sociale baggrund helt igennem elendig, og at hun levede af prostitution. Denne historie er genganger i mange af besættelseshistoriebøgenes sparsomme omtale af tyskerpigerne.

Det er selvfølgelig sympatisk, at man på denne måde sikkert har ønsket at kritisere behandlingen af disse kvinder. Men denne karakteristik af tyskerpigerne er samtidig også bekvemmere og nemmere at leve med, end hvis det drejer sig om en stor gruppe og nogenlunde gennemsnitligt udsnit af den danske kvindelige befolkning. Og det er der meget, der tyder på de var.

Holdningen til tyskerpigerne.

Tyskerpigerne blev under besættelsen mødt med accept i visse miljøer, med overfald og afstraffelser men mest med isolation – den kolde skulder. Der var stor forskel på, om det var i krigens første år, hvor samarbejdspolitikken og værnemageriet blomstrede, og hvor modstanden i befolkningen var særdeles svag, eller om det var i afslutningen af krigen. Da har det

været klart for de fleste, at flertallet af den danske befolkning på en eller anden måde støttede modstanden mod værnemagten. Lokalmiljøets syn på pigerne var også forskelligt alt efter, om det f.eks. var i en vestjysk by, hvor store dele af lokalbefolkningen arbejdede på befæstningsanlæg for tyskerne, eller det var i en af de store byer, hvor værnemagten mest manifesterede sig som magtopbud i gaderne. Holdningerne til pigerne kan aflæses i de personlige beretninger, i overfaldene samt i den legale og illegale presse.

Jørgen fra Roskilde fortæller : »Jeg synes nok, der skete en kraftig opblusning i takt med, at krigen lakkede mod enden. Især fra 43. Fra den tid er det helt sikkert, at der kom en meget skrappere holdning også til feltmadrasserne. Jeg tror nok, at ubestridt på etteren, der kom stikkerne. Stikkerne var jo det mest forkastelige, vi havde. Så rangerede de (tyskerpigerne) umiddelbart efter. De var medløbere. Vi beskyldte dem for meget mere, end der nu var baggrund for. Vi var ikke i tvivl om, at de jo var sådan nogle seksuelt afsporede, nogen som havde tilfredsstillelse specielt ved at omgås tyskerne. Men jeg er 99% sikker på, at vi var helt sikre på, at var de ludere, så var de også stikkere. Det var en holdning. Jeg tror, det var meget overdrevent. Jeg tror, det var mere undtagelsen, hvis de også var stikkere. Nogle har selvfølgelig været det, men alle kunne jo ikke omgås SS-folk. Men dengang var vi sikre på de udgjorde en sikkerhedsrisiko. De var så blåstemplede, forkerte, så det var dem, man skulle passe på. Men alle mellemtonerne tror jeg, man tog meget lidt hensyn til. Og der behøver jo ikke meget fantasi til for at forestille sig, hvor hurtigt det kunne kommunikeres videre, hvis man ville.«

Overfald og afstraffelser af pigerne forekom under hele besættelsen, især i de tilspidsede situationer under Augustoprøret i 1943 og Folkestrejken i 1944, men mest i befrielsesdagene. Jørgen fortæller, at han flere gange blev opfordret til at deltage i en afstraffelse. »Og jeg har endda, skal jeg sige, været indbudt til sådan nogle afstraffelser. Dengang havde jeg ikke spor lyst til det. Jeg ved ikke, om det var en slags fejhed, eller hvad der var mine bevæggrunde. Måske har det også været en smule mental modvilje mod at deltage i sådan noget. Altså ungdommen har vel altid haft sådan en klikedannelsesstendens. Vi havde det mere under krigen. Det gjorde jo meget mere indtryk, end man forestiller sig i dag. Dette, at man har en fælles fjende, giver et meget bedre sammenhold. Ingen tvivl om det. Vi havde langt færre muligheder for at få brugt vores eventyrtrang. Vi kunne gå i Bjergteatret på Skt. Jørgensbjerg for 35 øre på plydssæder om søndagen og se Robin Hood, eller hvad det nu var. Men det var jo ikke det samme, som hvis man kunne planlægge, at nu skulle tyskerluderen

Gerda, eller hvem det nu var, nu skulle hun altså også klippes på lørdag. Der har jeg altså selv veget udenom. Det var noget man aftalte. Og så blev det jo tit hjulpet af, at hvis der havde været en kontrabølge, og tyskerne havde fanget en sabotør, så var det ligesom, at så skulle der også ske noget for de andre til gengæld. Jeg tror, at flertallet fandt, det var helt naturligt, at man lavede den der afstraffelsesform. Og især som jeg siger i den senere tid, hvor holdningen blev tegnet væsentligt mere op. Til at begynde ry-stede man bare lidt på hovedet og konstaterede, at sådan var det nu engang. For det var jo ikke så kriminelt på det tidspunkt.«

ROSKILDE TIDENDE

af Udenrigs- og Høilandsret
taget til at afvise Meddelelsen
i den anden 100 kg. Kiste af
sædte Tige.

**adt med Undskyldning
seklagelig Forveksling.**

af de anholdte Lørdag Ef-
dning, Proprietær Jørgen
Vedeholm, Sødelæge, der
sædte af Frihedskæmper og
til Althovning paa Ting- og
Bæret, blev efter endt Af-
g og senere Undersøgelse
beskadt med Undskyldning
og halslængelig Forveksling,
for sket. Anholdelsen og
i Dag, at man havde In-
dover af en sædvanlig Art fra
flige Mennesker, at man
i Søsteds, Jørgensen var
sager og nærliggende. For-
nigen er imidlertid sket med
man, der tidligere har væ-
st Gaarden.

I et Tilfælde som her bør
den Vedkommende seklagelig
sket sine Hæder, udtaler
kommandør Vagn Mourid-

Selvtægt overfor tysksindede vil ikke blive taalt.

**Opraab fra Modstandsbevægelsen gennem
Højttalervognen i Eftermiddag.**

Roskilde.

Politiet Højttalervogn vil i Ef-
termiddag i Roskilde rundkaste
en Meddelelse fra Modstandsbe-
vægelsen med følgende Ordlyd:

„Befolkningen advares mod
Overgreb paa de Personer, der
mistænkes for landsfjendtlige
Handlinger. Saaledes Overgreb
vil ikke blive taalt, og de skyldige
vil blive draget til Ansvar.“

— — —

Baggrunden for denne Medde-
lelse maa antages at være et
voksede Antal Tilfælde af Sele-
justits overfor naar Tyskerpiger,
der er blevet malet med rød Ma-

Kapitu- 10 Millioner

Tyskland kapitulerede
er endt. Overgivelsen led
der er General Eisenhower
Radio gav Størdreadmiral D
Ca. 10 Millioner Tyskere
lejre som Krigsfanger.

Dönitz holdt en Tale
Situationen lige i Øjnene
heden. Man pointerede, at
høieste Lov, at Respekten
hellig som Nationens Ma-
Vendes til Forsoning.

Nazipartiet

Admiral Dönitz udtaler
er bevundet. Der findes ikke
Parti. Det afslutter af Sæd
Rigsretting jeg har udtalt,
Fæderlandets Churchill

GREVE

paa Geddesdal.
for Aage Nielsen og Hustru
endag den 10. ds. lejrte 30 Aars

Bomberegner over

Denne artikel bragtes i Roskilde Tidende 9. maj 1945.

Tyskerpigerne i befrielsesdagene.

I befrielsesdagene arresteredes ca. 300 mennesker i Roskilde. De fleste var HIPO-folk, stikkere, værnemagere, feltmadrasser og personer, hvis politiske overbevisning gav anledning til nærmere undersøgelse. Kartoteket over landsforræderne havde politiet, mens det var under jorden, udarbejdet sammen med Frihedsrådet. Det rummede ca. 150 mennesker i Roskildeområdet. Om divergensen mellem kartotekets og de arresteredes antal skrev Roskilde Tidende 12. 5. 45 : »Når der er anholdt omtrent dobbelt så mange, skyldes det en række anmeldelser i opgørets time, hvoraf mange

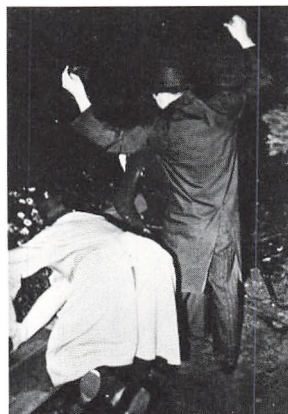
har vist sig svage, enkelte vel nok også fremkommet af privat hævnthørst, men der vil nu – også fra vor side – blive gjort skridt til den pålideligst mulige sondring mellem virkelig skyldige og personer, der alene af politiske eller private grunde er blevet interneret uden tilstrækkeligt grundlag. Af de oprindelige 150 personer mangler endnu anholdelse af nogle. Af de øvrige er de fleste tyskerpiger, løsladt igen, ligesom folk, der alene er nazister, er løsladt.« De arresterede blev interneret på Roskilde Private Realskole, Ting- og Arresthuset og en stor gruppe kvinder på Brandstationen.

Jørgens gruppe havde bevogtnings- og arrestationsopgaver i befrielsesdagene. Han fortæller : »Befolkningen var med til at piske stemningen op. Enten var man pro eller contra. Og så skulle der altså ske noget afløb fra de her 5 års frustrationer. Og så var der jo næsten ikke et mere taknemmeligt emne (end tyskerpigerne, min anmærkning). Jeg kan da huske forskellen, og det må jeg da nok lige nævne, forskellen på den respekt vi trods alt udviste overfor nogle af de lidt højere rangerende HIPO-folk og Sommerfolk. Vi havde jo notabiliteter siddende på Roskilde Ting- og Arresthus. Jeg kan huske en af dem, ... Men på samme måde som jeg er sikker på, at en officer altid vil udvise en anden officer respekt, havde vi lidt af det samme over for dem, der havde stået på den anden side af plankeværket. Ham der måske kunne have skudt os 8 dage før. Derimod pigerne, det var så uværdigt, det var så menneskeligt fornedrende. Det andet det var måske en mere forståelig handling. Lad det så være mere eller mindre forståeligt, så var det i hvert fald nemmere for os. Og når man så havde denne her oppiskede stemning, typisk flokmentalitet, og havde sagt, så er der hende Yrsa, Sorte Olga eller hvem det nu var, at nu skulle hun altså også have i morgen. Og man mente, man havde set hende der. Og hun var sådan og sådan. Så fandt man hende jo og .... mange flygtede jo eller gemte sig i de dage. Arrestationerne foregik helt rutinemæssigt. Det var bare at køre ud og hente dem. De første dage efter befrielsen hentede vi dem i bundter og kørte dem gennem byen, hvor de hylede og skreg, folk. Og det var jo ikke usædvanligt, at dem der var fangevogtere, eller hvad man skal kalde dem, at de klippede dem til folkets morskab, mens de stod på ladet. Det har jeg set.«

En afstraffelse i Roskilde maj 45.

Jørgen fortæller videre : »Men en af de episoder, der stadig står mejslet, det var i – sikkert en af de første dage – hvor vi efter aftræden havde besluttet, at nu var der altså lige en bestemt pige, vi lige skulle gøre noget med. Hende havde vi åbenbart opsparet et samlet had mod. Det skulle så

være en lille privat hævnaktion. Jeg ved ikke hvorfor. Sådan var det. Hun skulle ellers ikke interneres. Jeg husker ikke navnet. Men jeg husker huset, vi hentede hende i. Det var hos ... Og vi hentede hende og kørte hende ud i en afsidesliggende grusgrav. Og så pillede vi alt tøjet af hende, eller også lod vi hende selv afføre det. Tøjet kom af og hun stod splitternøgen, og så klippede vi hende skaldet. Totalt. Hun havde ellers et flot hår. Og så skete der for mig det groteske, at pigen udviste et mod, som vi ikke engang selv kunne have vist under lignende forhold. Selvfølgelig havde vi prøvet at aftvinge hende alle de tilståelser, som hun slet ikke havde at tilstå. Vi truede hende med både at skyde hende og partere hende, og hvad vi kunne finde på. Og ville da så også fortælle hende, at vi ville pine hende voldsomt. Vi har sikkert stået med brændende cigaretter og alt muligt uden dog at gøre brug af det. Men den psykiske terror – sådan en flok vilde

Denne fotoserie af en tyskerpigens klipning dukker op over hele landet – også i Roskilde. Billederne blev under besættelsen solgt illegalt og er vel nærmest blevet betragtet som halvpornografiske. Fotografierne stammer måske fra Odense og scenen givet konstrueret.

fyre – vi har vel været en 8-10 stykker fra en deling. Vi diverterede hende med skydeunderholdning. Det var grov psykisk terror. Og da viste hun sådan et fantastisk mod. Hun sagde, vi kunne da bare skyde hende, hun var fuldkommen ligeglad. Hendes kæreste var lige stukket hjem til Tyskland, og hun ville sikkert aldrig få ham at se mere. Og det gav jo ligesom et andet billede. For jeg tror, hun var bestemt ikke en af dem, der var halv- eller helprostitueret. Hun havde fundet sig en tysk ven. Og for hende var det lige så naturligt, som hvis han havde været dansk. Hendes mod, det gjorde altså et indtryk. Fordi jeg tror, vi var nogle stykker, som blev klar over, at det var vist lige at gå over stregen. Hvad vi gjorde ved hende til sidst, det husker jeg ikke. Om vi efterlod hende derude, det har været det mest sandsynlige. Jeg tror det tog 1½ time. Det har det helt afgjort taget. Jeg tror hun senere tog til Tyskland.«

Folkestemningen

Når sådanne klipninger og afstraffelser af tyskerpigerne er blevet forklaret i efterkrigstiden, er der almindeligvis blevet henvist til »folkestemningen«. Denne folkestemnings oprindelse, dynamik, acceleration og indhold er imidlertid aldrig blevet gjort til genstand for nærmere udforskning. Et faktum er imidlertid, at en sådan folkestemning, som grupper af afstraffere kunne agere i, ikke dumper ned fra himlen. Og i den sammenhæng er det vigtigt at se på, hvordan de traditionelle opinionsdannere forholdt sig.

Den legale presse var under krigen underlagt censur, og kunne derfor ikke åbent kritisere omgang med tyskere. Afstraffelserne måtte ikke omtales, for det vidnede om modstand mod besættelsesmagten. Men umiddelbart efter befrielsen er der mange eksempler på, at pressen er med til at piske stemningen op. Radioreportager, lister og billedserier af internerede og afstraffede gav klipningerne og overfaldene et skær af en legalitet. I Roskilde trykte aviserne Roskilde Tidende og Dagbladet også lister over de ca. 300 personer, der blev interneret i befrielsesdagene. Roskildes aviser bar dog præg af besindighed, og man gjorde klart den 9. maj, at »enhver har naturligvis lov at have sympatier og overbevisninger, der vel er stridende mod dansk ånd, når blot disse anskuelser ikke har ført personen ud i virksomhed, der må betegnes som forræderisk og landsskadeligt. Derfor må det antages, at en stor del af dem, der har fraterniseret med tyskerne, efter undersøgelserne igen løslades, og altså slipper med den straf, anholdelsen og offentliggørelsen af navnet har været. De fleste »feltmadrasser«, der kun har hengivet sig til en nedværdigende omgang med besættelsesmagten, er således taget under anholdelse, hovedsagelig i beskyttende hensigt.«

I de advarsler og lister, som den illegale presse landet over trykte over folk, der var mistænkt som stikkere, værnemagere, nazister osv. var tyskerpigerne også iblandt. Det var under rubrikker som »Gabestokken«, »Damesiden«, »Den sorte bog«, og i mange af bladene opfordredes befolkningen til at afstraffe pigerne, mens enkelte dog tog direkte afstand fra sådanne handlinger. De lokalt producerede illegale blade i Roskilde trykte også sådanne oplysninger. Her er et par eksempler. I »Kampens Vej« august 1943 stod der under rubrikken »gabestokken«: »Tillige nævner vi (navn, adresse) som en af byens borgerdøtre, der er temmelig intim med tyskerne. Det samme gælder (navn, adresse). Og videre (adresse) bor der et fruentimmer ved navn (navn), enke efter (navn). Hun har det vældig sjovt med (navn)'s gode kunder, Værnemagten.« Roskilde-Kurieren skrev f.eks. i den første udgivelse april 1944 under overskriften »Forberedelse til regnskabs dag«: »(navn, adresse) har ligesom veninden (navn, adresse) lidt for intim forbindelse med værnemagtens medlemmer«. Og i et senere nummer: »(navn, adresse) tør ikke vise sig i Roskilde sammen med tyskere, men kører i stedet ud på landet med dem. Hun er set med de grønne bl.a. i Havdrup og Skensved«. Og det sidste eksempel fra Roskildekurieren juli 1944: »Et lille pikant spørgsmål. Nemlig til frk. (navn) ansat hos (navn, adresse). Hvad mon Deres kæreste ville sige, hvis han fik at vide, at De omgås tyskere?« Ingen af de lokale illegale blade opfordrede dog til at afstraffe pigerne.

Det gjorde imidlertid nogle af de store centralt producerede blade, som også blev distribueret i Roskilde og derfor var en del af den illegale offentlighed i byen. Således skrev Frit Danmark juni 1942: »Overalt træffer vi forræddere af begge køn. Såkaldte danske mænd i tyske uniformer og såkaldte danske piger i armene på tyske soldater. Vi må se sandheden i øjnene og indrømme, at tøsernes optræden er udtryk for en forfærdende moralsk råddenskab. Dersom det ikke var så oprørende ville man være mest tilbøjelig til at trække på smilebåndet ad de jammerlige hundyr, som vi nu ser trække rundt med de tyske »sheiker.« Det er derfor også forfriskende at høre hvorledes raske unge mænd har behandlet den slags tøse. Vi har egentlig kun en indvending overfor den foretagne afstraffelse: det er for billigt at lade dem slippe med tabet af håret. Hvis så endda tøsernes adfærd kun gik ud over dem selv, men følgerne af disse forhold bærer desværre frugt i uhyggelig grad. Denne yngel kommer vi andre til at forsørge, for med den mangel på moral, tøserne idag afslører, tør det ikke forventes, at de vil underholde sig selv og deres afkom.« Herefter omtales tøserne som smittebærere for kønssygdomme, fnat og lus, og artiklen afslutter med følgende opfordring: »Vi kan ikke andet end at højagte den

tegnerske, der fornylig fik fængselsstraf for at have forulempet nogle af disse individer, og vi opfordrer til at følge hendes eksempel.»

Sådanne artikler og propaganda har selvfølgelig været med til at piske stemningen op, og at modstandsfolk også deltog i afstraffelser af tyskerpigerne både under besættelsen og befrielsen er beviseligt. Omvendt er der også mange beretninger om, hvordan modstandsfolk lagde sig imellem en ophidset folkemængde og en tyskerpige, der var i færd med at blive klippet. Modstandsbevægelsens ledelse tog ligeledes kraftigt afstand fra klipningerne og afstraffelserne. I Roskilde udsendte Frihedsrådets lokalkomité den 29. april et opråb til befolkningen. Opråbet indeholdt en advarsel mod enhver form for selvtægt overfor tyskere og landsforrædere og forhånelse overfor de kapitulerede. »Vi må optræde, som det er et frit og civiliseret folk værdigt«, som der stod. Men at opfordringen ikke blev fulgt vidner både Jørgens beretning om samt det forhold, at modstandsbevægelsen i Roskilde den 9. maj fra politiets højtalervogne måtte rundkaste følgende meddelse : »Befolkningen advares mod overgreb overfor de per-

Det var de færreste afstraffelser af tyskerpiger, der blev så offentligt kendte som en gruppe frihedskæmperes kollektive aktion mod 20 formodede tyskerpiger i maj 1945 i Rønne. Kvinderne blev bragt til forhør på Hotel Dana, hvor maskerede frihedskæmpere kronragede dem. Dagen efter blev de fotograferet og ført gennem Rønnes gader. Aktionen blev kendt over hele landet, fordi et par af pigerens fædre rejste erstatningssag. Retssagen mobiliserede store dele af Bornholms befolkning til støtte for frihedskæmperne. Man samledes under mottoet: »De klippede, vi jublede.« Frihedskæmperne slap med små bøder, og dommens begrundelse herfor var, at kvinderne ved deres adfærd selv måtte bære en del af ansvaret for afstraffelserne.

soner, der mistænkes for landsfjendtlige handlinger. Sådanne overgreb vil ikke blive tålt, og de skyldige vil blive draget til ansvar.« Dagbladene omtalte denne opfordring. F.eks. skrev Dagbladet 9 maj: »Der har i det sidste par dage fundet flere tilfælde af selvtægt sted i Roskilde. Det er især gået ud over kvinder, der har stået i forbindelse med tyskerne. Der er flere eksempler på, at kvinder er blevet klippet, og et par har fået overmalet håret. Sådanne selvtægtshandlinger kan modstandsbevægelsen ikke tolerere.«

Jørgen fortæller også om, hvordan den lokale modstandsledelse tog afstand fra afstraffelserne. »Det var folk (Frihedsrådets lokalkomité og andre ledende modstandsfolk, min anmærkning), der ofte havde en høj uddannelse og moralsk habitus, og de sørgede for, at vi faktisk fik lagt låg på vores aggressioner og lyst til at vise dem. Jeg kan huske, at vi ved morgenappeller, vi havde, inden vi skulle i felten om morgenen, da kom der nogle kraftige henstillinger, at nu skulle det foregå værdigt, at man ikke lavede selvtægt. I dag fortryder jeg det. Det var uværdigt, og set med de øjne i dag, da fatter jeg ikke, at jeg har villet være med. Det er ikke sådan en dum undskyldning. Jeg kunne jo se, at der var andre, der var langt, langt mere aggressive. Det var ligesom opsparet hævnlyst, der skulle kvitteres for.«

Hvorfor var tyskerpigerne så forhadte?

Roskildes illegale blad »Budstikken«, Daglig Information, skrev i april 45 om nogle af »Vore mest slimede landsforrædere«: »Et gammelt ord siger, at når en kvinde er gemen, så vil hendes gemenhed altid gå langt ud over, hvad en mand kan præstere i den retning.« Hvorfor var tyskerpigerne så forhadte, hvordan kan man forklare og forstå, hvorfor de blev afskyet og straffet hårdere i forhold til så mange andre af dem, der i det små havde valgt »den forkerte side.« Jørgen synes også, det er svært at forklare, men nævner både, hvordan den opsparede angst og rastløshed måtte have en kulmination og »at man heller ikke skal se bort fra det mere pikante ved disse former for afstraffelser«. Om afstraffelsesmetodernes karakter siger han : »Vi havde ikke haft mere raffinerede måder at gøre det på. Og så var det jo allerede under krigen, at man visse steder foretog disse afstraffelser og gjorde så galt det, at man rullede dem i tjære og i fjer. Og det var jo Middelaldermetoder. En af de måder man fratager en kvinde hendes kvindelighed på, det er ved at klippe håret.«

Afstraffelsesformen havde en åbenlys seksuel karakter og havde samtidig den effekt, at den kom til at virke som en brændemærkning. Det tog jo sin tid før håret voksede ud.

Hvad var det kvinderne havde forbrudt sig mod? Ved at forelske sig i en

tysk soldat eller vælge at omgås tyske soldater brød kvinderne selvfølgelig med solidariteten i den del af samfundet, der enten aktivt bekæmpede besættelsesmagten eller blot gav den en kold skulder. For dem der levede i angst for at blive opdaget, fordi de var involveret i illegalt arbejde, hvis nærmeste måske var under jorden eller sendt i KZ, var det selvfølgelig en utrolig provokation og belastning at se danske piger i armene på den forhadte værnemagt. Men huskes skal, at i krigens første år var opslutningen bag samarbejdspolitikken stor, og det var småt, meget småt med modstanden. Den officielle danske politik indebar blandt meget andet et intenst økonomisk samarbejde med værnemagten. Det danske politi medvirkede som helhed aktivt i eftersøgningen af danske sabotører. Frikorps Danmark havde en de facto godkendelse. Der blev ydet økonomisk og politisk tilskyndelse til at tage arbejde i Tyskland. Så skridtet til at drive omgang med tyskere har især i krigens første år og i visse miljøer og egne af landet ikke været så stort at tage.

Hvilken fare udgjorde tyskerpigerne for modstandsbevægelsen? Ligger årsagen til holdningen til tyskerpigerne i, at de kunne være stikkere, bevidst eller ubevidst? At de afsagte domme efter krigen ved vi, at det kun har været en forsvindende lille del af kvinderne, der var egentlige stikkere. I alt blev 347 kvinder straffet for angiveri⁹⁾. Men historien må selvfølgelig ikke ses i bakspejlet. Stikkerrisikoen må vurderes efter, hvordan det måtte opfattes under krigen. Langt de fleste piger kom sammen med menige soldater, der ikke var specielt ansporet til at arbejde efterretningsmæssigt. Anderledes stiller det sig selvfølgelig for officererne. Den illegale presse omtalte stikkerne selvstændigt og omtalen af tyskerpigerne indebar oftest ikke advarsler om deres mulige angiveri. Hertil kommer, at interneringerne af tyskerpiger i befrielsesdagene af modstandsbevægelsen generelt blev opfattet som beskyttelsesinterneringer og altså ikke som arrestationer med henblik på forhør om muligt angiveri. Disse forhold danner tilsammen et billede af, at tyskerpigerne ikke almindeligvis betragtedes som egentlige stikkere.

Det var altså ikke kun den nationale modstand mod besættelsesmagten, kvinderne forbrød sig mod. Det var også den herskende kønsmoral. Der skete en sammenblanding af det kvindelige, det seksuelle, det amorske, det unationale og det fjendtlige. I krigstider er det traditionelt kvinder og børn, der først og fremmest skal beskyttes. Når disse kvinder så af fri vilje vælger at omgås fjenden, så er det nok noget af det mest provokerende. Tyskerpigerne blev med deres åbenlyst udstillede seksualitet et nemt offer for den blanding af længe undertrykt had, frustrationer, glædesrus, hævnlyst og dårlig samvittighed over en måske ringe egen ind-

sats mod besættelsen – det man tilsammen karakteriserer som folkestemningen i befrielsesdagene.

Tyskerpigerne blev en slags syndebukke. Noget af den radikalisme, der lå i dele af modstandsbevægelsen og i folket og som udløstes i befrielsesdagene, og hvis indhold var ønsker om et samfund med et anderledes og bedre demokrati og social fordeling blev i sådanne tilfælde ledt over i destruktive baner, hvorved opmærksomheden blev vendt bort fra et opgør med de store værnemagere, det politiske system og de såkaldte gamle politiske partier.

Noter:

- 1) »Matador« afsnit 15, 16, 17 og 18. Første gang sendt i DR 1980.
- 2) »Matador« afsnit 18.
- 3) Ditlev Tamm, »Retsopgøret efter besættelsen«, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udgave, bd. 1 side 162.
- 4) Beretningerne er anonymiseret.
- 5) I Norge fødtes ifølge Riksarkivet ca. 9000 norsk-tyske børn under krigen. Norske forskere har ved sandsynlighedsberegning anslået antallet af norske tyskerpiger til at være mellem 30.000 og 40.000. Sigurd Senje, »Dømte kvinder«, Pax Forlag, Oslo 1986 og »Kontrast« nr. 2/3 1986, Oslo.
- 6) Typologiseringen af tyskerpigerne vil blive mere nuancerede som forskningen i emnet skrider frem. Men allerede kan tilføjes følgende typer : kvinder der arbejdede for værnemagten eller færdedes i tyske miljøer eller havde tysk familie, kvinder med nazistiske sympatier, kvinder der var stikkere, kvinder der havde svært ved at få danske kæresten og veninder og socialt velstillede kvinder der havde omgang med tyske officerer.
- 7) Grethe Hartmann, »The Girls they left Behind«, Munksgaard 1946.
- 8) Hal Koch. »Om ansvar« i tidsskriftet »Frie Ord«, 1947. Her fra »Kulturdebat 1944-58«, Gyldendal 1958, side 26-27.
- 9) Ditlev Tamm, »Retsopgøret efter besættelsen«, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1985, 2. udgave, bd. 2 side 776.

Besættelsen set gennem Roskilde-pressen

Af Arne Jensen

Roskildes dagblade slap lettere gennem besættelsen end så mange andre, der blev bombet af tyske medløbere. Livet gik sin stille gang på redaktionerne på den konservative Roskilde Avis, Venstres Roskilde Dagblad, den radikale Roskilde Tidende og Roskilde Social-Demokrat. Men aviserne kunne jo ikke skrive det, de gerne ville, for med besættelsen var der fulgt censur. Som det hedder i forordet til bogen »Den illegale presse 1940-45«: »Det tyske krav om censur skulle tjene et dobbelt formål: Ensrettet orientering af landet gennem spærring for en fri og dermed i mulig grad sand nyhedsmeddelelse, og monopolstilling for tysk propaganda gennem strangulering af en fri debat i det besatte demokrati. Det tør fastslås, at ingen af de to formål blev opnået. Det tør yderligere fastslås, at censuren i begge henseender kom til at virke mod sin hensigt«.

Læserne var da også fuldt klar over, at de ikke skulle tage alt, hvad der stod i aviserne, for gode varer, i hvert fald ikke når det for eksempel gjaldt det udenrigspolitiske stof og efterhånden også danske forhold. Så tyede man i stedet til den illegale presse samt til den danske radio fra London.

Men dermed var behovet for en lokal avis ikke forsvundet. Tværtimod gik aviserne trods papirrestriktioner og dermed stadig dalende sideantal frem i oplag. Det var ligefrem en pligt daglig at læse en avis, så man kunne følge med i det hav af overordentlige bekendtgørelser om rationering og andre indskrænkninger, som efterhånden optrådte i stadig stigende omfang.

Men lad os se på, hvad der stod i Roskildes aviser i besættelsesårene. Avisen den 9. april 1940 er selvfølgelig på forsiden helt helliget den nye situation, men inde i bladet finder man dagligdagen. »Roskilde Tidende« har for eksempel ikke nået at tage standpunkt til besættelsen i sin leder, der handler om noget så uskyldigt som sukkerordningen. På lokalsiden meddeles, at Roskilde adelige Jomfrukloster opløsr stillingen som klosterforvalter ledig efter ritmester A. Jernfelt. Den kan søges af en regnskabskyndig mand, helst gift og i alderen 40-55 år. Under annoncer kan man se, at Bette Davis optræder i Bjergteatret på Sct. Jørgensbjerg i »Den ugifte moder«.

Det er nok helt uden relation til den nye situation, at Tidendes »Hjørnet« den 9. april bringer denne vittighed:

»— Tror du på lange forlovelser?

— Nej, min skat.

— Det gør jeg heller ikke, så her har du din ring igen! «

Allerede den 10. april begynder aviserne at fyldes med bekendtgørelser om midlertidige forbud. De to første var fra handelsministeriet, den ene om midlertidigt forbud mod prisforhøjelser og den anden om midlertidigt forbud mod salg og udsænkning af stærke drikke. Begge bekendtgørelser har tilføjelsen, at de ikke gælder for Færøerne!

Der er stadig nyt at hente på lokalsiderne, som den 14. april fortæller, at den i sin tid så berømmelige kaninavler Hildur Hansen, Roskilde, har præsenteret redaktionen for den første sparsomme høst af jordbær.

Også sommeren går smertefrit hen over Roskilde. I Byparken kan man ved tirsdagskoncerterne høre orkestret spille Sousa, Offenbach og Lumbye. Man kan selvfølgelig også stadig tage en tur i Boserup. Men på grund af benzinstriktionerne foregår transporten nu i en bus, forspændt fire heste. Der er også tid til tant og fjas, for eksempel på Den gamle Lade på Hestetorvet, hvor Leos eliteorkester spiller op til dans. Bag den lokale Leo

Det var et lyspunkt i de triste april dage 1940, da kronprinsesse Ingrid fik en datter, den nuværende dronning Margrethe.

the Lion skjuler sig såmænd Leo Andersen, der nu gennem mere end en menneskealder har passeret sin kaffevogn på Stændertorvet.

Men tiden går, og forholdene bliver hårdere og hårdere, hvilket blandt andet fremgår af annoncesiderne. I en annonce under overskriften »Vis samfundssind« hedder det således: »Børnene mangler tøj. Sælg derfor Deres kasserede tøj, jakker, benklæder, frakker, diplomater, svære nederdele, portierer, tæpper og andet tøj egnet til omsyning, da jeg opkøber for fabrik. Ryd op i Deres gemmer og sælg det nu, medens der betales gode priser for det. Westend, Ringstedgade 24, Roskilde. Kai Hansen«.

På husmodersiderne begynder det at vrimle med spareråd, og på forsiden optræder efterhånden en nyskabelse indenfor »dansk journalistik«, nemlig den tyske værnemagtsberetning, der af »Værnemagts overkommando« sendes fra »Førerhovedkvarteret«. Den er dog så stupid og letgennemskuelig, at den efterhånden nærmest regnes for morskabslæsning. Læs blot denne fra den 3. maj 1945:

»Føreren er faldet i spidsen for hovedstadens heltemodige forsvarere. Opfyldt af viljen til at redde sit folk og Europa for tilintetgørelsen ved bolshevismen har han ofret sit liv. Dette forbillede: Tro til døden, er forpligtende for alle soldater.«

Der slås i allerhøjeste grad på de sentimentale strenge i en tvangsartikel, »Krigens rædsler over Danmark«, der handler om jernbanesabotagen og allierede luftangreb. Det hedder heri:

»30 uskyldige mennesker, deraf 2 børn i alderen 1 til 3 år, er blevet dræbt, mens et halvt hundrede såredes under det allierede luftangreb på en række danske jernbanelinjer. De var alle på rejse enten til familie eller venner, som nu pludselig og på den mest smertelige måde fik gensynsglæden forvandlet til sorg og gråd. Mange familier vil i de kommende dage samles omkring en grav, hvor deres kære skal stedes til hvile, og bevæget vil de stille sig selv spørgsmålet: »Hvorfor skulle de dø?« Når vi står ved disse grave, trænger tankerne sig så ikke på, om hensigten med den nationale selvuuddannelse som for øjeblikket øves af en ganske vist ringe del af befolkningen, også bifaldes af den øvrige del? Og skal vi virkelig håbe og ønske, at det kommer til en allieret invasion i Danmark, hvorved vort land i fuldt omfang vil få krigens rædsler at mærke?«

I dag ville det være utænkeligt, at to mænd kunne gå ind på amtssygehuset og skyde en patient eller gøre det samme på åben gade, for eksempel i Borgegaden, uden at det ville medføre store reportager i den lokale presse. Men under besættelsen måtte lokalbladene i sådanne tilfælde lade sig spise af med et par officielle, af censuren godkendte, linjer fra Ritzaus Bureau. Det var, når det drejede sig om modstandsbevægelsen, likvidering af stikkere og andre medløbere eller tyske håndlangeres såkaldte clearingmord på danske modstandsfolk eller tilfældigt udvalgte.

71. Aargang
Onsdag den 5. Januar 1944
Nr. 3

Fiskehandler i Slagelse dræbt af 2 Skud paa Gaden

Han ramtes i Hovedet og døde paa Stedet.

Slagelse.

En 33-årig Fiskehandler Jens Chr. Petersen, Strømsgade 19, Slagelse, er i Morgen kl. 7,30 blevet skudt ned paa aften Gade i Slagelse.

Jens Petersen, der tilhørte Det nationalsocialistiske Parti, kom gaende fra sin Bølg i Strømsgade og blev, da han bekendt sig ud for Egenkommer, Herrensvej 22, skudt ned af en ukendt Person. Han ramtes af 2 Skud i Hovedet efter en klovengående Skudsvælgning og døde paa Stedet.

Oplysninger beretter, at der i Gæringsvejlekket passerende en Bil og en Cyklist forbi. Cyklisten forsvandt ned ad en tilstødende Gade. Ligt blev efter at være blevet fotografert af Kriminalpolitiet, i Falcks Ambulance ført til Sygehuset, og Politiet arbejder nu med Sagens Opklaring.

Sneen har lagt sig over Landskabet.

Sneen, der faldt Nattensaf, fremad tidligt i nat, tirsdag Morgen vægnede det mere af Landet paa det Søndags, der havde lagt sig over Marbo, Veje og Høe og har Søndags blot i det vestlige Land.

Pastor Kaj Munk dræbt af fire ukendte Personer.

Han blev kørt bort i Bil og fundet død i Plantage

København.

Forfatteren, Pastor Kaj Munk blev i Gaar Eftermiddag opvagt i sit Hjem i Vesterås af fire Mandpersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, og så de havde til opgave at forhøre ham. Kaj Munk blev derefter kørt bort i en Bil. — I Morgen er han fundet liggende dræbt i en Plantage ved Silkeborg. Han var blevet allivet ved Revolverkugler. Politiet har konstateret, at de fire Personer, der har afskudt Kaj Munk i hans Hjem, ikke tilhører nogen Myndighed. Der er tænkt på en stor Efterforskning efter de pågældende Personer.

Haarde Kampe ved Berditschev og Prupinsk.

Ogsaa ved Vitebsk raser voldsomme Kampe.

Værdifulde strygekræfter fra den østlige front har i det sidste uger mere, end 100000 Soldater, og har i disse dage været i kamp ved Berditschev og Prupinsk. I disse dage har de været i kamp ved Vitebsk og Prupinsk. I disse dage har de været i kamp ved Vitebsk og Prupinsk. I disse dage har de været i kamp ved Vitebsk og Prupinsk.

Lullalarn i London i Morgen.

og med andre bøger fra den nye serie, der udgives af Danmarks Bøger og Papirhandel, vil blive sendt i København, og i Morgen.

Vættet med Cyklen.

En cyklist, der har været i London i Morgen.

DAK

Den 15. januar 1945 kunne man på de fleste danske dagblades forside se denne særprægede opstilling. Den skyldtes, at censuren havde krævet, at artikler om mordene på den landskendte forfatter og præst, Kaj Munk, og en ukendt, nazistisk fiskehandler i Slagelse skulle have samme opsætning.

En sådan notits handlede således om en ung mand, der var blevet skudt på Kongens Nytorv i København ud for Cafe Brønnum. Den myrdede var den unge journalist på »Roskilde Dagblad«, Jørgen Arboe-Rasmussen. Efter besættelsen viste det sig, at han var blevet meldt til Hipo af sin kollega, Torben Wulff, som var ansat på samme blad, og som var en af de første, der blev henrettet, efter at loven om dødsstraf var gennemført. Men det er en helt anden historie, som berettes andetsteds i denne bog.

Men lad os vende tilbage til annoncerne, der ændrede karakter og kunne dreje sig om de mest forskellige måder at opnå en fordel på. Der var jo ikke mindst mangel på cigaretter, så denne annonce fra den 15. december 1944 er sikkert blevet læst:

»Dusør udloves«. 200 kr. plus 10 pk. North State cigaretter til den, der kan give oplysninger om dem, der har brudt ind i mit sommerhus, Regnemarks Bakke. Alle oplysninger sendes til grosserer Jensen, Ny Carlsbergvej 14, København V. Tlf. Vester 878. Diskretion loves«.

Ligeledes i december 1944 meddeles det, at Roskildes restauratør har besluttet, at nytårsaften lukkes ingen gæster ind efter kl. 21, og at der lukkes som på sædvanlige aftener kl. 23.

Efterhånden som tiden for krigens afslutning nærmede sig, blev det mere og mere knebent med alle slags forsyninger, ikke mindst med hensyn til brændslet. Den 7. februar 1945 fastsætter handelsministeriet, at værelser og lokaler i ejendomme, der er indrettet til beboelse eller til benyttelse til kontorer, butikker, restaurationer, hoteller, biblioteker, skoler og lignende ikke må opvarmes til en højere temperatur end 16 gr. I kirker, mødelokaler, forsamlingslokaler, offentlige museer og samlinger, biografteatres tilskuerrum og lign. ikke over 10 gr. Kapeller, ventesale, gymnastiksale, idrætshaller og svømmehaller må slet ikke opvarmes.

Med den togtrafik, der i dag er mellem Roskilde og København, virker det helt uvirkeligt, når man fra den 26. februar 1945 kan læse følgende:

»For rejseruten København – Roskilde må man efter nedskæring regne med, at det kun bliver tre tog daglig hver retning mandag, onsdag og fredag samt fire tog tirsdag, torsdag og lørdag. Det første hold dage med de tre tog er bestemt for de faste rejsende på ruten, og det vil med andre ord sige for rejsende med abonnementskort. I det andet hold dage, hvor der er et tog mere, skal dette kunne benyttes af almindelige billetrejsende«.

Men omsider kom så befrielsen og dermed også den frie presse. Herom skrev redaktør Chr. Thomsen i »Roskilde Tidende« under overskriften »Vi og vore læsere«:

»Med ophøret af pressezensuren er en meget mørk periode i pressens historie ophørt. I enhver redaktions skuffer ligger tusindvis af forbud og påbud, som antagelig vil blive samlet for at eftertiden kan få et indblik i de vilkår, pressen har måttet arbejde under. Uden tvivl vil det virke som skræk og advarsel for alle, der i fremtiden måtte omgås med planer om at binde pressen«.

Chr. Thomsen beretter i artiklen, at lige efter besættelsen tabte »Roskilde Tidende« ca. 150 abonnenter. Men så opdagede folk, at der fandtes ting i en avis, som de ikke kunne undvære, lokale nyheder, mødereferater, annoncer samt underholdende og oplysende stof udenfor de censurerede områder. Resultatet blev, at man hurtigt genvandt de 150 abonnenter og yderligere fik over 2000 i de 5 år, besættelsen varede.

Redaktør Thomsen slutter med at takke læserne for Deres trofasthed, og nogle dage efter takkede bladudgiverne Odense medarbejderne med et gratiale. De månedslønnede fik en månedsløn og de ugelønnede en ugeløn. Det vil sige, at jeg, der kun havde været journalistelev ved bladet et lille år, kunne gå hjem med en ekstra månedsløn i lommen, mens for eksempel gamle trykker Mardahl, som gennem mere end en menneskealder trofast havde passet og plejet sin presse, blev spist af med en ugeløn.

Ak ja, retfærdighed er en mærkelig ting. Det skulle jeg i de kommende måneder lære meget mere om som referent ved små og store landsforræderisager. Men det er som før nævnt en helt anden historie...

ROSKILDE DAGBLAD

No. 122

Lørdag Morgen den 4. Maj 1945

64. AARGANG

Danmark er efter f. i!

Alle tyske Styrker i Nordvesttyskland, Holland og Danmark har kapituleret.

I Londons Radio meddeltes Kl. 20,30 i Aftes:

Hovedkvarteret for den allierede Overkommando meddeler:

Alle tyske Styrker i Nordvesttyskland, Holland og Danmark har overgivet sig til Feltmarskal Montgomery. Overgivelsen træder i Kraft Kl. 8 Lørdag Morgen dansk Tid.

Overgivelsen omfatter ogsaa Helgoland og de frisiske Øer, men ikke Norge. De eneste tyske Styrker, som stadig befinder sig i Kamp, er dem, der står i Tsjekoslovakiet og i Norge.

Da Budskabet i Radioen kom.

Nyheden, der gjorde hele Radioens øvrige Staf overflødig.

Det var talen store Haab, man gik ind i Aften mellem mid og Lørdag Radio Kl. 20.30. I Løbet af De følgende 15 Minutter Lyttede alle til den tyske Radio. Den tyske Tropper var godt paa Vej og gennem Sønderjylland, ja, et haardtøkket Nygte vilde alle de Budskaber om at Frandsø og Løbet om Lillibelevs Kroen. Efterhånden viste det sig, at disse Meddelelser var ikke blot overtro, men sandheden. De allierede Tropper havde overvundet alle overvundet den danske Grense, og de færdigt fæstede Meddelelser, der var udsendt i Løbet af Dagen herom, maatte efterhånden (1945) tilbage. Det var om Eftermiddag.

Klokkerringning Kl. 8-9.

KRISTIANSEN DEL. Lørdag Morgen fra Kl. 8-9 og alle andre ting med alle andre Artikler.

VOR KONGE

Uvilkårligt gaar Tankerne i denne Nat, da dette skrives, til Kong Christian den Tredje, til hvem det danske Folk i disse Aar har følt sig knyttet som aldrig før. Taknemlighed og Glæde, men tyde Sindene ved Tanken om, at vor gamle Konge dag for Lov til at opgive den store Dag, da han igen var Konge over et frit Danmark.

Der ingen, der intetmæssigt sig det var alligevel den mest vellykkede. For saa vidt var det ganske lykkelige Udbrud, vi nogle Klodser i Fortægnede. Men Glæde har det fra London.

Uvilkårligt gaar Tankerne i denne Nat, da dette skrives, til Kong Christian den Tredje, til hvem det danske Folk i disse Aar har følt sig knyttet som aldrig før. Taknemlighed og Glæde, men tyde Sindene ved Tanken om, at vor gamle Konge dag for Lov til at opgive den store Dag, da han igen var Konge over et frit Danmark.

Der ingen, der intetmæssigt sig det var alligevel den mest vellykkede. For saa vidt var det ganske lykkelige Udbrud, vi nogle Klodser i Fortægnede. Men Glæde har det fra London.

Uvilkårligt gaar Tankerne i denne Nat, da dette skrives, til Kong Christian den Tredje, til hvem det danske Folk i disse Aar har følt sig knyttet som aldrig før. Taknemlighed og Glæde, men tyde Sindene ved Tanken om, at vor gamle Konge dag for Lov til at opgive den store Dag, da han igen var Konge over et frit Danmark.

Kongen og Statsminister Buhl taler i Radio Lørdag Middag.

Da den allierede Anordning fra Kongen til Statsminister Buhl om at danne en Regjering, som, i den afsluttede Meddelelse af det nye Kabinet sammen til en kort orienteret Drejning af den færdigt fæstede Situation, og i Dag Kl. 8 er de indledt til et nyt Meddelelse om den nye Regjering.

Buhl danner ny Regjering

KRISTIANSEN DEL. Hans Meisneri Kongen har i Dag rettet Henvisning til Det Statsminister Buhl, om at danne en ny Regjering.

Modstandsbevægelsen optræder Ro og Orden

Frandsø og Løbet om Lillibelevs Kroen. Efterhånden viste det sig, at disse Meddelelser var ikke blot overtro, men sandheden. De allierede Tropper havde overvundet alle overvundet den danske Grense, og de færdigt fæstede Meddelelser, der var udsendt i Løbet af Dagen herom, maatte efterhånden (1945) tilbage. Det var om Eftermiddag.

Quisling røde at træde tilbage.

Frandsø og Løbet om Lillibelevs Kroen. Efterhånden viste det sig, at disse Meddelelser var ikke blot overtro, men sandheden. De allierede Tropper havde overvundet alle overvundet den danske Grense, og de færdigt fæstede Meddelelser, der var udsendt i Løbet af Dagen herom, maatte efterhånden (1945) tilbage. Det var om Eftermiddag.

Quisling røde at træde tilbage.

Frandsø og Løbet om Lillibelevs Kroen. Efterhånden viste det sig, at disse Meddelelser var ikke blot overtro, men sandheden. De allierede Tropper havde overvundet alle overvundet den danske Grense, og de færdigt fæstede Meddelelser, der var udsendt i Løbet af Dagen herom, maatte efterhånden (1945) tilbage. Det var om Eftermiddag.

Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse L.A.B.

Af Jens Mørkegaard

L. A. B., Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse blev oprettet i slutningen af 30'erne. Det var en forening, der skabte arbejdspladser, som man regnede med, der ville være behov for efter krigen afslutning. Det var et fint initiativ, der her blev taget, og set med nutidens øjne nok noget man kunne tage ved lære af, ikke mindst med henblik på de miljø-arbejdsløshedsproblemer, vi har nu.

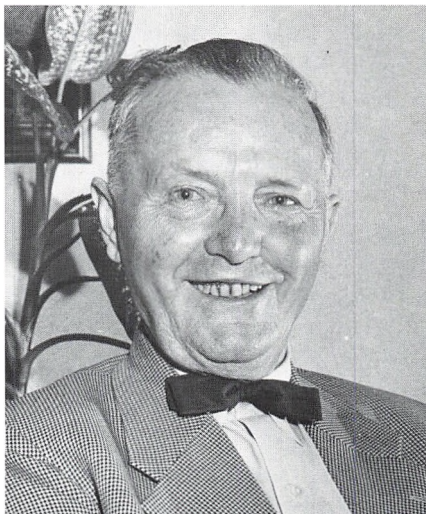
Jens Mørkegaard har i det følgende fortalt om afdelingen i Roskilde Amt.

Det var højesteretssagfører Vald. Hvidt, København, der i slutningen af 30'erne fik ideen til oprettelse af L. A. B. I Roskilde var det folketingsmedlem Wm. Villumsen, der i 1940 oprettede L. A. B.'s Lokalforening, og i 1943 fik man amtskontor i Garvergården ved Røde Port.

Da jeg havde været meget interesseret i L. A. B.'s arbejde i København, hvor det fra en fritidsinteresse blev til en stilling som rejsesekretær, blev jeg tilbudt jobbet som konsulent i Roskilde Amt.

Hvad gik L. A. B.'s arbejde ud på?

L. A. B.'s hovedformål var at samle alle Danmarks kræfter i et enigt samarbejde og skabe et stærkt og gennemgribende privat initiativ til bekæmpelse af arbejdsløsheden.

Folketingsmand Wm. Villumsen, borgmester i Roskilde 1946-1950. Manden bag oprettelsen af L.A.B.'s lokalforening i Roskilde.

Til at begynde med var det i hovedsagen spildindsamling og stødoptagning, senere blev der taget mange andre opgaver op, f.eks. det såkaldte sognearbejde, der gik ud på at skabe et snævert samarbejde mellem kommunerne, amtet og Ministeriet. Vi vejledte landmændene med hensyn til beskæftigelseslovene og søgte at fremskynde grundforbedrings- og reparationsarbejdet i landkommunerne.

Ligeledes var der tøjreparationscentraler. Her var det ikke alene den beskæftigelsesmæssige side af sagen, der var vigtig, men i lige så høj grad den sociale og moralske side. Mange af L. A. B.'s arbejdsopgaver var baseret på, at man forventede en stor arbejdsløshed efter krigen. Derfor havde man udarbejdet et reservefond af produktivt arbejde, som kunne beskæftige et stort antal arbejdere efter krigen. L. A. B.'s spildindsamling blev reorganiseret i 1943.

Konsulent Mørkegaard var ideens fader. Han smiler tilfreds over en netop modtaget dyrlægerapport, der siger efter undersøgelse, at L. A. B.-grise, der er på ¼-spild, er lige så gode og sunde i kødet som de andre.

Det var Roskilde Husmoderforening og L. A. B., der havde stået for spildindsamlingen i nogle år.

I 1943 blev man enige om at reorganisere spildindsamlingen. Den væsentligste ændring, der skete, var den, at køkkenaffald (madrester) nu blev afhentet direkte ved køkkendøren. Husmødrene skulle ikke som tidligere bringe spildet ned i gården. Det var lederen af Spildkogeriet i Grusgraven Aage Schelde-Hansen, der var behjælpelig med at inddele byen i distrikter, så »spildemændene« havde faste ruter og besøgte husstandene 3 gange om ugen, så husmødrene derfor lærte indsamlerne at kende.

Der blev siden ansat 3 mænd mere ved spildindsamlingen, da man anskaffede trækvogne i stedet for hestevogne, der var for dyre i drift.

Indsamlerne fik derfor forhøjet arbejdslønnen fra 2 øre til 4 øre pr. kg. indsamlet spild.

Køkkenaffaldet blev solgt til omlandets landmænd, som brugte spild til opfedning af svin.

Der var så stor interesse hos byens husmødre for denne spildindsamling, at det efterhånden kneb med at få afsat køkkenspildet.

Deres Køkkenaffald

giver Arbejde til 8 Mand

Maaske tænker De undertiden, at det vist ikke kan betale sig at samle den beskedne Smule Spild, De har i Deres Husholdning, men det gamle Ordsprog

**Mange Bække smaa
gør en stor Aa!**

bliver igen aktuelt. Spildmændene kommer nemlig overalt i Byen. 3 Gange om Ugen kommer de igennem den Gade, hvor De bor. Hvis De ikke

allerede samler Spild, kommer Spildmanden sikkert hos Deres Nabo eller Genbo, saa De altid nemt kan komme i Forbindelse med ham.

L. A. B.s Spildindsamling beskæftiger for Tiden 8 Mand. For hvert 2 Tons Spild der yderligere indsamles, kan der beskæftiges en Mand til.

Husk, at alle Spildfolkene er Familieforsørgere, og da de er akkordlønnede, afhænger deres Indtægt af det Spild, Husmødrene indsamler.

Det var Roskilde Husmoderforening, der begyndte Spildindsamlingen i Roskilde. Indsamlingen ledes nu af Husmoderforeningen og L. A. B.

Derfor oprettede L. A. B. sin egen svinefarm

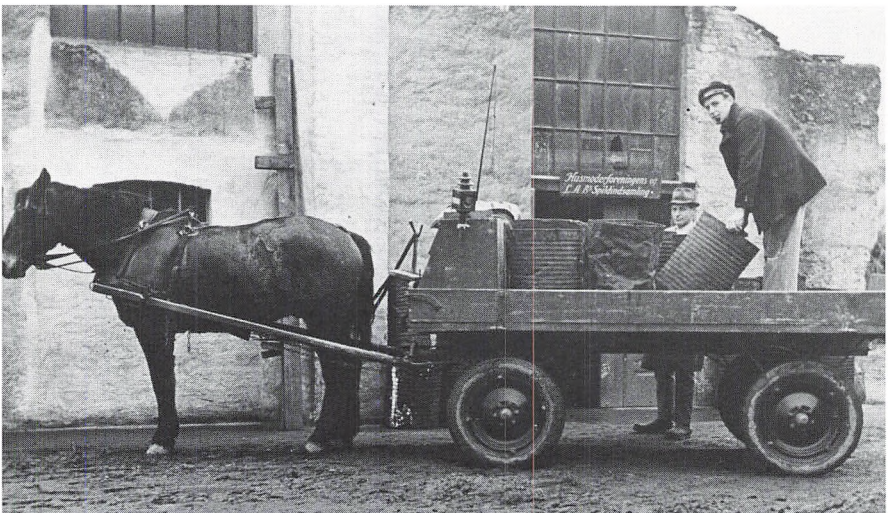
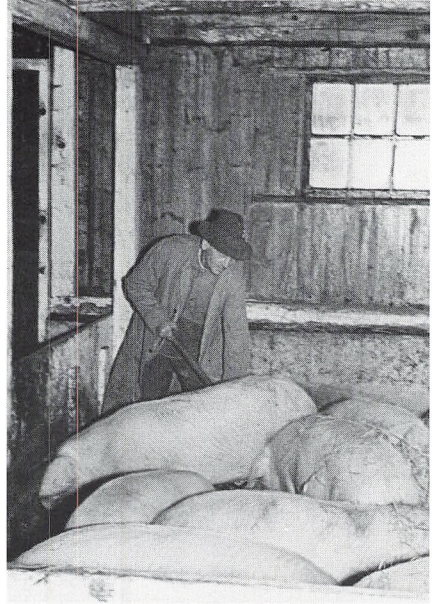
Uddrag af Roskilde Tidende den 19. november 1943. »Hvor den svedne vandgrød bliver til flæsk. Et besøg på Sjællands eneste L. A. B.-svinefarm på Køgevej i Roskilde.

L. A. B.'s initiativ fornægtede sig ikke, idet man hurtigt fandt på det eneste rigtige. L. A. B. oprettede som noget ganske nyt på Sjælland sin egen svinefarm, hvor over 100 svin i øjeblikket gør sig til gode med de rester af sovs og kartofler, sveden vandgrød m.m., som husmødre med samfundssind har sørget for kom L. A. B.'s energiske indsamlere i hænde. Efter denne svinefarms oprettelse har det vist sig, at der i stedet for overproduktion af spild er mangel på denne svineføde til stede – hvilken kendsgerning formodentlig nu vil have til følge, at husmødrene bliver endnu flittigere til at passe på spildet, der ikke er spild, og at endnu flere

mennesker, der hidtil ikke helt har fået øjnene op for L. A. B.'s samfundsnyttige indsats, vil melde sig som spildproducenter hos indsamlerne.

Forbilledlig Svinestald.

Billedet er taget ude på L. A. B.'s svinefarm på Køgevej. Farmen er delt i to afdelinger, hvoraf den ene findes tilknyttet spildkogeriet på Skærvefabrikkens grund i Roskilde, medens den anden er placeret på Køgevej hos gdr. H. P. Andersen, »Lykkens Prøve«. Svinene har her fået en stald, som ikke kan kaldes en svinestald med anden betydning end den rent bogstavelige. Træder man ind, fornemmer man selvfølgelig den særlige, krydrede atmosfære, der er forbundet med de velsmagende dyr, men der muges og pusles om de op mod hundrede dyr, så det er en fornøjelse at se. Staldens gulv er fremstillet af slaggebeton, hvorover der er lagt et lag

L.A.B.'s svinefarm på Køgevej og spildkogeriet på Skærvefabrikkens grund.

porøse sten og det obligatoriske halmlag. Desuden har gårdejereren med snilde anvendt fodernedstyrtningskakten fra loftet til aftrækskanaler, idet der i forlængelse af skakterne er bygget skorstene, der stadig sørger for en passende ventilation.

Svinene er glade for spildet

Der er i øjeblikket 70 grise under opfodring i denne afdeling af farmen. L. A. B. begyndte – som nævnt i forsommeren, da det kneb med at afsætte spildet – med et prøvehold med 22 grise. Forsøget faldt heldigt ud, og siden er farmen vokset støt og roligt med assistance af gårdejerens nabo, konsulent K. M. Andersen, Svineforsøgsstationen, der hjælper med fodringsplanen og tilser grisene af og til. Et nyligt afsluttet forsøg med spildfoder på Stationen er tilmed faldet godt ud.

Svin er almindeligvis ikke udstyret med æstetisk sans, og det sammenkogte køkkenaffalds mindre indbydende udseende påvirker derfor ikke deres appetit, der er upåklagelig. Grisene er glade for spildet. Grisene fodres ved to 2-timers ædeperioder om dagen, og de trives godt, ikke mindst efter, at der nu daglig køres varm spild ud direkte fra Kogeriet. Med spildfodringens vandholdighed må man være indforstået med et noget øget arbejde med båsenes renholdelse, men derudover har spildfoderet vist opfodringsresultater, der må tages i betragtning, når normale tider igen oprinder.

Spild og flæsk.

Lidt populær videnskab.

De videnskabelige undersøgelser, der er anstillet med spildfodringens værdi, er interessante at fordybe sig i. Hvis man vil lytte til lidt populær svinevidenskab, kan konsulent Mørkegaard, L. A. B., oplyse, at der i Roskilde by ugentlig ved 7 indsamlere fremskaffes 10.000 kg affald, der fordeles mellem de aftagere på landet, som L. A. B. nu en gang har fået som kunder, mens resten bruges på L. A. B.'s egen svinefarm. Da der skal 4 foderenheder (4 kg korn) til 1 kg flæsk eller altså til opfedning af en gris på 100 kg 400 foderenheder, erstatter man de 300 af disse enheder med spild og tilskud af mælk eller fiskemel. For at nå disse 300 foderenheder skal der bruges 1500 kg spild, hvilket vil sige, at spildets næringsværdi, når man tager tilskuddet af mælk i betragtning, er en femtedel af det samme kvantum korns værdi. Med den opfodringsstid, der nu er nødvendig for at fede svinene til den obligatoriske størrelse, vil det sige, at hvert svin får 7-8 kg spild om dagen. Med farmens 112 svin bliver det ca. 5000

kg spild ugentlig. Halvdelen af L. A. B.-indsamlingen går således til foreningens egen farm«.

Spildindsamlingen gav arbejde til 10 mand i 1945 og udbetalte kr. 56.650,00 i arbejds løn. Det var den personlige kontakt med husmoderen, der gav det gode resultat.

Husmødrene i Roskilde var efterhånden gået ind for at samle køkkenaffaldet i køkkenet i modsætning til tidligere, da man samlede i fælles bøtter i gårdene. Dette bevirkede, at der i 1945 blev indsamlet 811,000 kg køkkenaffald eller omtrent dobbelt så meget som året forud.

Her ses Ellen og Jens Mørkegaard på det sted, hvor spildkogeriet lå.

L. A. B.'s cykelvagt ved Jernbanen

L. A. B. i Roskilde åbnede den 6. juli 1944 den længe ventede cykelstald ved Roskilde Jernbanestation. Forud for denne løsning af det for mange hundrede daglige rejsende vigtige problem, var gået lange og drøje forhandlinger, og åbningen blev hilst med glæde og tilfredshed.

Cykelstalden var åben daglig fra kl. 5,30 til 0,45, i hvilket tidsrum der uafbrudt var vagt. Prisen for en cykelparkering var 10 øre for een dag. Abonnementsprisen for en måned var 3 kr., men heri var inkluderet en pudsning og almindelig service som fastskruning af løse dele, nye ventiler, påmaling af hvide bagskærme m.v., således at den reelle pris for en måneds daglig opbevaring næppe kunne sættes højere end til 2 kr., hvad alle de langvejs fra kommende kortrejsende sikkert kunne finde overordentlig rimeligt. En ophængt forsikringspolice garanterede alle, der gjorde brug af

cykelstalden, at opbevarede cykler var forsikret mod tyveri, naturligvis på de sædvanlige betingelser med krav om politianmeldelse etc., hvis dette tilfælde skulle komme til at foreligge. Hver cykel var forsikret for indtil 150 kr. Vagten ved cyklerne varetoges af 3 vagter, der skiftedes ud på tur med vagtpersonalet ved Amtssygehusets cykelstald i besøgstiderne.

I sin helhed var cykelvagten et nyt L. A. B.-initiativ, til gavn for byens borgere og ikke mindst for Roskilde politi, der hidtil havde modtaget anmeldelser om foretagne cykeltyverier ved Jernbanestationen i et sådant procenttal af samtlige politikredsens cykeltyverier, at gerningsstedet kaldtes »det sædvanlige sted«.

L. A. B.-cykelstald ved Amts og Bys sygehuset

L. A. B. i Roskilde oprettede den 4. maj 1944 en cykelstald på Roskilde Amts og Bys Sygehus i besøgstiderne således, at besøgende et kvarter før og et kvarter efter besøgstiden formedelst 10 øre fik deres cykel anbragt under bevogtning og tilmed forsikret for 150 kr.

Cykelparkeringen blev en stor succes

I den første uge var der 900 cykler parkeret, og ofte var der fuldt optaget – hvilket vil sige 175 cykler om dagen. I 1945 blev der parkeret 102.280 cykler i Jernbanegade.

Cykelparkeringen i Jernbanegade fungerede lige til 1965 og var således den sidste af de beskæftigelsesopgaver, som L. A. B. havde sat i gang.

Nogle af L. A. B.'s forskellige opgaver

Kastanieindsamling

I oktober 1943 startede L. A. B. kastanieindsamling. Kastanierne blev anvendt i marcipanfabrikationen som erstatning for mandler, der var en mangelvarer under krigen. Betalingen var 18 øre pr. kg uden den piggede skal. Der var stor interesse for indsamlingen især blandt skolebørn som herved tjente ekstra lomme penge. I flere uger indkom der ca. 2 tons daglig.

Foruden til marcipan blev kastanierne også brugt til kreaturfoder og til forskellige formål inden for industrien.

Stødoptagning

L. A. B., Roskilde, tog i vinteren 1943 stød op. I samarbejde med Svenstrup Gods sendte L. A. B. i de sidste måneder 6-10 mand fra Roskilde til Borup for at tage stød op. Da hver mand kunne slå ca. 1 rummeter stødbrende op om dagen, blev der taget adskillige rummeter brænde op i løbet af vinteren.

Kvas

5 mand var i efterårsmånederne beskæftiget med at bundte kvas i skovene ved Borup.

Kvasbundter til optænding (ildtændere) solgtes for 13 øre pr. stk. ved henvendelse til L. A. B.'s kontor.

Den vandrende vicevært

Til tæppebankning, indbæring af tørv, brændehugning og alt forefaldende arbejde skaffede L. A. B. beboerne i Roskilde arbejdskraft.

I efterårsmånederne var 3 mand beskæftiget ved den slags arbejde.

August 1943 flyttede L. A. B. til Skomagergade 22, kontor og privatlejlighed for konsulenten.

L. A. B. kortlagde arbejdsmulighederne

De betydelige arbejdsreserver i landkommunerne blev fundet frem. L. A. B.-udstilling i Roskilde, 1944.

L. A. B. havde en fiks udstilling. Det var »No Name«, der stillede vindue til rådighed i ejendommen Skomagergade 22, hvor L. A. B. havde kontor på 1. sal.

En af de opgaver, L. A. B. havde påtaget sig, var at være med til at skabe en arbejdsreserve, som kunne sættes ind, når der skulle omstilles fra krigs- til fredsproduktion, og udstillingen viste, hvordan der på landet lå mange arbejder gemt, der kunne tages op til den tid, og at det var arbejder, der både skabte megen beskæftigelse og samtidig var produktive.

I et plastisk materiale havde man fremstillet en landejendom og markeret de forskellige arbejder, der kunne udføres, f.eks. dræning, vejarbejde o.s.v. og samtidig fortalte der, hvor mange arbejdstimer, der medgik til de enkelte arbejder. Udstillingen havde særlig interesse for landmændene, og der var sikkert mange, der kiggede på den, når de kom til byen.

Sognearbejdet

var L. A. B.'s vigtigste opgave. L. A. B. havde i 1944 beskæftiget ca. 80 midlertidige medarbejdere, der besøgte alle landejendomme over 8000 kr. grundskyld i hele landet.

Opgaven var at registrere arbejdsmulighederne på landejendommene. Der var en hel række arbejder på landet, som krævede megen arbejdskraft, og hvortil der ikke behøvedes udenlandske materialer. Disse arbejder var særligt egnede til at sættes i gang i en vanskelig periode ved krigens ophør. I Roskilde og Københavns amter blev dette arbejde afsluttet i oktober måned 1944. 4 rejsesekretærer med Knud Troelsen som leder besøgte 3055 landmænd i 40 kommuner. 1616 landmænd var positivt indstillet og besvarede et spørgeskema ved sekretærens besøg, og på denne måde blev konstateret for over

en kvart million kroner arbejde
i hver af de 40 kommuner. Samtidig havde vi fået tilsagn fra en del landmænd om, at de kunne beskæftige en ekstra mand på gården i den vanskelige periode ved krigens ophør,

ialt mange hundrede mand i amtet

Man kan så spørge, hvad blev der af alle de arbejdsmuligheder, der var registreret. Hertil kan svares, at L. A. B. har været landmændene behjælpelig med at tilrettelægge det forberedende arbejde, udarbejde dræningsplaner, tegninger o.s.v.. Der var således på daværende tidspunkt udarbejdet planer over dræningsarbejde til beredskab over et areal ligeså stort som et normalt års dræningsarbejde.

Men da krigen holdt op

meldte der sig nye problemer, som man slet ikke havde regnet med, og det betød, at det var meget meget vanskeligt at få gennemført de registrerede arbejdsopgaver i landkommunerne.

Men en god ting var, at vi ikke fik den store arbejdsløshed, som vi havde frygtet.

L.A.B.'s spildkøgeri i grusgraven på Skærfabrikens grund ved Sdr. Ringvej og Stenvænget. Grusgraven blev senere fyldt op. Motorbanen »Roskilde Ring« blev anlagt her i 1955. På samme område blev i 1989 indviet Hotel Scandic.

Producentforeningen

1200 af husstandene i Roskilde var medlem af producentforeningen. Det var muligt at tildele alle medlemmerne flæsk hver 3. uge. Salget foregik fra det offentlige slagtehus på hjørnet af Vindingevej og Københavnsvej.

Der blev i 1945 solgt for 235.000 kr. flæsk. Foruden korn, mælk m.m. medgik der ca. 900 kg kogt køkkenaffald til at opfede en gris. D.v.s. at der efter den daværende indsamling kunne opfedes ca. 900 om året, men hvis alt spildet i Roskilde blev indsamlet og anvendt til svinefoder, kunne der opfedes ca. 1200 svin om året.

L. A. B. Roskilde, havde i 1945 beskæftiget 20-30 ufaglærte arbejdere og udbetalt 120.000 kr. i arbejds løn.

Foruden køkkenaffald havde L. A. B. indsamlet metaller, flasker, brugt emballage m.m., der igen fik anvendelse i industrien. I 1945 blev der f.eks. indsamlet:

10.164 kg. kødben, ca. 6.000 stk. dåser, ca. 4.000 stk. urtepotter, ca. 7.000 stk. flasker.

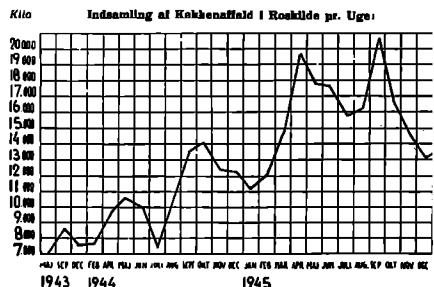
Interessant er det nu 45 år efter krigens afslutning at opleve, hvordan man igen tager nogle af L. A. B.'s opgaver op.

Indsamling af køkkenaffald fra storkøkkener i hoteller, i kantiner og lignende. Dette affald bliver også brugt til svinefoder.

Ligeledes er der nu stor interesse for papirindsamling. Dette beviser, at spild stadig er samfundsnyttigt.

I august flyttede L. A. B. til Skomagergade 22, hvor der blev indrettet kontor og privatlejlighed for konsulenten.

Erindringer fra min barndom i Roskilde

Af Børge Dahl

Tommerhandler Børge Dahl var kun 7 år gammel, da krigen begyndte. Børge Dahl har 50 år efter nedskrevet nogle af de begivenheder, han kan huske fra besættelsestidens Roskilde.

Den 9. april 1940 var jeg knap 8 år, så min daværende viden om, hvad der egentlig foregik i verden omkring mig var derfor forholdsvis beskedent.

På denne skæbnesvangre dag for Danmark blev landet vækket tidligt om morgenen af tyske flyvemaskiners motorstøj, blot ikke jeg, som sov min uskyldige barnesøvn. Men da min mor vækkede mig, blev jeg hurtigt klar over, at der var sket noget alvorligt. Tidligere på året havde der været prøvemørklægninger, d.v.s. landsdækkende øvelser med at slukke lys og blænde vinduer med mørklægningspapir. Nu blev det alvor. Gadelysterne fik skiftet pærerne ud med svagt lysende blåfarvede pærer. Bilernes lygter blev malet blå med kun en smal stribe hvidt lys, og cykellygterne fik en blå hætte på. Fodgængere skulle gå med hvide armbind for at være lettere at se. Jeg var lige begyndt i 1. klasse på Allehelgensgade Skole. Snart efter blev skoletiden ændret til toholdsdrift, fordi den tyske værnemagt okkuperede Absalons Skole, og eleverne herfra

Mørklægning blev obligatorisk allerede fra krigens start. Plakat fra 1940 udgivet af Justitsministeriets Propagandaudvalg. (Roskilde Museum).

blev overflyttet til Allehelgensgade. Det betød for 1. klasserne, at vores skoletid blev ændret til kl. 15-17.

I dagene efter den 9. april begyndte de tyske soldater at marchere ind i byen. Vi boede dengang på Ledreborg Tømmerhandel, Ringstedgade 68, altså på hovedlandevejen, hvor alting måtte passere forbi. Her oplevede lille jeg gemt bag havehækken de lange kolonner soldater med fuld oppakning marchere ind i byen med musikkorps i spidsen. Marchmusik var tyskerne gode til: »Denn wir fahren gegen Engeland.« Soldaterne sang i tusindtallige kor.

I skolen havde jeg en klasselærerinde, som meget snart blev upopulær, hun var medlem af DNSAP (Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti) og skilte sig med det i form af en halskæde med bomærket. Hun blev drillet så meget vi turde.

Der blev indrettet beskyttelsesrum i alle kældre, og det offentlige påbegyndte bygning af tusindvis af sådanne rum på pladser, i parker og hvor der ellers var plads (kuplede betonbunkers overdækket med jord). Mange blev fjernet igen efter krigen, når de lå i vejen, men en del findes endnu. Når sirenerne meldte luftalarm, skulle folk søge nærmeste beskyttelsesrum og blive der til afblæsning. I villaer med kælder kunne det gøres nogenlunde behageligt trods alvoren. Men det varede nu ikke længe, før vi tog luftalarmerne meget nonchalant og blot vendte os i sengen ved luftalarm, der skete jo aldrig noget.

Mange af de beskyttelsesrum, der blev opført under krigen, kan stadig ses i Roskildes bybillede. Her et eksempel fra Folkeparken. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

Vareknaphed begyndte at melde sig, for tyskernes pris for at »beskytte« Danmark (de påstod, det var derfor, de havde besat landet) var naturligvis, at vi skulle forsyne dem med fødevarer og andre for dem vigtige ting. Det første jeg husker er, at fars bil blev klodset op, d.v.s. da man ikke kunne få benzin til forretnings- og privatbiler, blev disse sat op på klodser i garagen, for at dækkene ikke skulle blive ødelagt. Efterhånden forsvandt naturligvis alle importerede varer: kaffe, tobak, margarine, appelsiner, bananer osv. osv. Rationeringsmærker blev udstedt på flere og flere varer – til sidst endog på erstatningsvarer. Naturligvis havde folk forsynet sig (hamstret) så godt som muligt. Især husker jeg, at vi havde ris til ris á la mande lige til den sidste krigsjul, selvom portionerne var små.

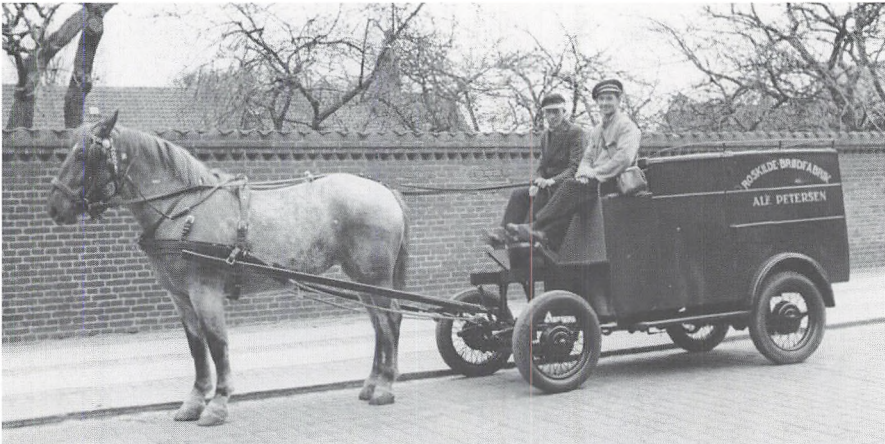
Koks til centralfyret var rationeret som alt andet. Efterhånden fik vi tørv og formbrændsel (presset tørv), men der skulle spares. Det varme vand blev der lukket for, kun lørdag aften blev der varmet op til badevand, som så til gengæld blev brugt til både min bror og mig. Vi kappedes om, hvem der skulle vaskes først. Elforbruget var stærkt nedskåret – en 25 watt lampe var en luksus. Ved krigens slutning var vores tildeling nede på 230 watt i døgnet. Strygejern blev derfor ikke brugt, man klarede sig med bedste-mors gamle massive støbejerns strygejern fra før elektricitetens tid. De blev varmet op på komfuret som i køkkenet havde måtte erstatte gasapparaterne og gasovnen.

Naturligvis opstod der efterhånden et livligt sortbørsmarked, hvor der handlede både varer og rationeringskort, og man skaffede sig mange ting ved hjælp af venner og bekendte. Således havde vi på tømmerhandlens forretningsmæssig forbindelse med mange landmænd, så det skete jo, at der smuttede en halv gris ind i køkkenet en mørk aften. Så blev der skåret ud og saltet og røget, der blev lavet blodpølse, medisterpølser, spege- og rullepølser, finker og så videre. Tømmerhandlens eneste lastbil kørte på gassen d.v.s. gassen fra bølgebrænde som blev forbrændt i en dertil indrettet kakkelovn, som var monteret på bilen. Det var noget langsommeligt, når

Med rationeringsmærker forsøgte man at fordele den sparsomme mængde af dagligvarer til alle. Rationeringsmærker var i brug helt op til begyndelsen af 1950'erne. Roskilde Museum (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

der skulle fyres op hver morgen, men til gengæld var der nu heller ikke mange varer at køre med. Vi fik noget træ hvert år fra Sverige og til dels også Finland på specielle tilladelser, og det meste var på forhånd klausuleret til bestemte formål. Tyskerne kom også fra kasernen for at købe, men »desværre« havde vi ingen varer at sælge, selvom de menige soldater da var flinke nok, i hvert fald i begyndelsen.

På grund af benzinnangelen blev der mange steder brug for virkelige bestekærter. Her er en af de første bestetruckene i Roskilde. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Smør var stærkt rationeret, piskefløde totalt forsvundet, og netop flødeskum til kage og dessert var en ting, som var i høj kurs. Ismejerier kunne med el-piskemaskiner og tilsætningsstoffer, gulddråber, lave en flødeskum af begrænset holdbarhed, men de havde stor søgning. Vi var næsten hver søndag i Blågårdstræde efter flødeskum medbringende egen emballage.

Vintrene 1941-42-43 var meget strenge. Fjorden frøs til, og der blev løbet på skøjter i stærk kulde – jeg fik engang forfrysning i øret, det gjorde meget ondt, da det tøede op. Isbådssejlad var den store sport de år, blandt andre var kong Christian X en trofast gæst på fjorden. Ski var kommet vældig på mode, og mange gik på ski over isen til Gershøj kro, og mange tog efter en frokost dér bussen hjem.

Manglen på varer fik genbrugstanken til at florere. Selv samlede jeg gammelt jern, klude, kødben, sølvpapir både fra cigaretpakninger og mælke kapsler, som begge skulle være rensed for bagsidepapir. Kastanier blev slået ned i september fra de mange kastanietræer på Langelinie (alléen på Ringstedgade – efter vejudvidelse er den ene række træer forsvun-

det). Alt dette blev solgt til produkthandlere – kastanier til svinefoder – og gav gode lommepenge.

8 af døt En dr Planer Himm

Brandende Tør ved over hem Arbejdere.

De a e

Sport

Bliver Petersen højer Fælkerskæmper.

MONDRI

Cotton Coats

eren ikling. det indraget

CottonCoat

4800

58,00

8 af døt En dr Planer Himm

Brandende Tør ved over hem Arbejdere.

De a e

Sport

Bliver Petersen højer Fælkerskæmper.

MONDRI

Cotton Coats

eren ikling. det indraget

CottonCoat

4800

58,00

Den ny Overlage i Hillered.

Hæusstellet skrev Træsejlerne til sig selv.

7 års børn drøbt af Bil.

Legionhæjdet som kommunal Foreningstilbud

Klar til Start

Køstøler er Møde

Ingen Evakuering i Danmark.

Roskilde Kontantforretning %

WALL

Den 1. Dag.

Den 2. Dag.

Den 3. Dag.

Den 4. Dag.

Den 5. Dag.

Den 6. Dag.

Den 7. Dag.

Den 8. Dag.

Den 9. Dag.

Den 10. Dag.

Den 11. Dag.

Den 12. Dag.

Den 13. Dag.

Den 14. Dag.

Den 15. Dag.

Den 16. Dag.

Den 17. Dag.

Den 18. Dag.

Den 19. Dag.

Den 20. Dag.

Den 21. Dag.

Den 22. Dag.

Den 23. Dag.

Den 24. Dag.

Den 25. Dag.

Den 26. Dag.

Den 27. Dag.

Den 28. Dag.

Den 29. Dag.

Den 30. Dag.

Den 31. Dag.

Varemangelen satte fantasien i sving. Ved indlevering af to lagner kunne Monopol i Roskilde levere en »ny« cotton coat. Annonce fra Roskilde Tidende 9. august 1944.

Under krigen kom der atter gang i dyrkningen af bær, der ellers var blevet udkonkurreret af importeret bomuld. Annonce fra Roskilde Tidende 7. juni 1944.

Mor havde gang i symaskinen: gammelt tøj blev syet om til noget andet, slidte skjorter fik ny flip af skjortens halsstykke, tyndslidte eller hullede lagner blev anvendt, dvs. klippet op på midten og derefter syet sammen yderkant mod yderkant, så det slidte kom udvendig. Det medførte desværre en søm midt på lagnet, som var ubehageligt at ligge på, men var da en løsning.

Herretøjet blev sendt til skrædderen og vendt, altså dragen udad, så var det næsten så godt som nyt. Legetøjsbolde fandtes heller ikke, så mens de endnu eksisterede, lavede vi drenge bolde af elastikker og gamle cykelslanger, og de bolde hoppede bedre end fabriksfremstillede!

Skotøj var det også småt med. Vinterfodtøj var langskaftede fedtlæderstøvler godt beslæet med specielle støvlesøm på hele sålen, på hælen var lagt en jernring i form som en hestesko. Træsko kom også vældigt i brug, også beslæet med jern. Så der var absolut ikke støjffrit på skolegangen.

I 1944 rykkede jeg over på Katedralskolen, som iøvrigt aldrig blev beslaglagt af tyskerne. De besigtigede skolen for eventuelt at bruge den til lazaret, men rektor Lauritsen »glemte« at vise dem gymnastiksalene, som ligger på den anden side af gaden (Bondetinget), så de syntes åbenbart, at den var uegnet til formålet. Næsten alle byens øvrige skoler var efterhånden beslaglagt til lazaretter og flygtningelejre. Således også »Frøken Lønholts Pigeskole.« Disse elever kom derfor til at gå på Katedralskolen – og det syntes drengene var mægtigt spændende.

Som tiden gik, mærkedes modstanden mod tyskerne mere og mere.

*Hundreder af mennesker samlet til alsang i Folkeparken i Roskilde.
(Roskilde lokalhistoriske Arkiv).*

Ikke blot ved frihedskæmpernes sabotager, men også i almindelige menneskers hverdag. Man demonstrerede på mange måder sine antipatier mod tyskerne, det begyndte med alsang (sangstævner), hvor folk samledes i hotel og sang nationalsange. Kongemærket i sølv (knaphulsmærke) blev båret af alle fra konfirmationsalderen. De engelske farver - rød, hvid, blå - sås ofte, hvor man turde bruge dem, der var jo altid en risiko. Bl.a. blev det mode at hække en »spytklad«, en lille hue, i Royal Air Force mønster. Det skete dog, at tyskerne anholdt folk i den anledning. På et tidspunkt gik vi med en hjemmelavet medalje – »9. april mærket« – af kobbermønter, der skulle symbolisere 9/4 1940.

Illegale blade og skrifter begyndte at dukke op alle vegne. Opklæbet på mure i byen og i folks lommer. De blev læst og givet videre.

Værnemagere – dvs. de, der arbejdede for tyskerne – var naturligvis særdeles upopulære. En påsat brand i et autoværksted, der reparerede tyske biler, resulterede i, at der for resten af krigen blev sat tyske vagtposter foran værkstedet. En enkelt stikker blev likvideret af frihedskæmpere i Borgegdet umiddelbart før befrielsen. Udover nævnte hændelser skete der en hel del jernbanesabotager lige uden for Roskilde station. I skolen hørte jeg om en sabotage lige før Røde Port, ved Vinkelvej. Såsnart skolen var forbi, cyklede jeg derud og så til stor fryd et tysk pansertog afsporet og et par vogne ligge halvt nede af baneskråningen. Toget bestod af kamouflerede vogne med kanoner, tanks, kommandocentraler osv. I den modsatte ende af byen, ved Darupvejsbroen, har jeg set flere afsporede tog. En gang indeholdt toget tyske tropper på vej mod syd. Det må have været på slutningen af krigen, for soldaterne var kun drenge. Jeg så dem stige ud og marchere tilbage mod stationen. Tyske vagtposter på Darupbroen pegede på os drenge, som var stimlet sammen, med deres geværer og lod forstå, at vi hellere måtte forsvinde, hvilket vi gjorde uden tøven. Tyskerne havde iøvrigt altid sørget for, at der var en personvogn som den første efter lokomotivet, fordi sprængningen udløstes af lokomotivets første hjul, og med lidt forsinkelse skete sprængningen da under den første vogn. Dermed håbede man af afskrække sabotørerne. Vi havde på tømmerhandleren en kontordame og en stuepige, som begge blev såret i benene af denne årsag, da de var på vej hjem mod Hvalsø.

Selvom Danmark var besat, havde vi det meget bedre end vore nabolande. Under Finlandskrigen, i krigens begyndelse, sendte Danmark hjælp til finnerne, og der kom mange finske børn til Danmark på »ferie.« Norge blev ligeledes hjulpet med fødevarer, da de havde meget strenge kår. På et tidspunkt i 1943 modtog danske skolebørn en bog som tak fra

»9. april-mærket« bestående af en femøre, en toøre og to enører, i alt ni ører i fire mønter, som alle skulle være fra 1940, altså betyde 9/4 1940. Roskilde Museum. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

155 finnebørn ankom til Roskilde den 18. januar 1942. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

norske skolebørn for medhjælpen. Umiddelbart efter krigen, i sommeren 1945, kom der mange børn fra Holland på rekreation i Danmark – vi havde en dreng hos os i 3 måneder, som vi holdt forbindelse med i mange år.

Vores vigtigste nyhedskilde var British Broadcasting Corporation: »BBC sender fra London.« Den blev der lyttet trofast til hver aften. Vi fulgte slagets gang, og i dertil indrettede krigskort indtegnede jeg hver aften, hvor langt invasionsstyrkerne nu var nået (ligesom oberst Hackel i Matador).

I den sidste tid før kapitulationen begyndte »de hvide busser« at køre igennem Roskilde med fanger fra de tyske koncentrationslejre. Først kom de danske politifolk, som var blevet arresterede i september 1944, derefter andre med dansk tilknytning. Denne redningsaktion skylder vi svenskerne tak for.

Endelig den 4. maj 1945 om aftenen meddelte speakeren fra BBC med gråd i stemmen, at tyskerne havde overgivet sig – dog endnu ikke i Norge – det skete først nogle dage senere. Men i Roskilde var glæden stor. Hos os fejrede vi det med en flaske champagne, der var gemt til formålet. Ude på gaden så jeg en dansker komme cyklende, stoppe op og forklare to tyske

soldater, hvad der var sket. Deres jubel var ubeskrivelig – de smed deres huer højt op i luften af glæde over, at det nu var overstået.

De allierede tropper kører gennem Roskilde. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Derefter måtte vi op i byen for at fejre denne i dobbelt betydning lyse forårsaften. Der var et mylder af mennesker i Skomagergade og Algade. Alle boghandlerne havde åbent og solgte Dannebrogflag – de havde været forudseende. Jubel og LYS alle vegne. Lys, ja, for første gang i fem år kunne vi glemme alt om mørklægning og fejre dagen med en lysfest. Men kapitulationen trådte først i kraft kl. 8 dagen efter den 5. maj. Så på et tidspunkt, jeg tror det var kl. 22, kom bistert udseende tyske vagtposter gående op gennem gaden.

Den 5. maj dukkede de danske frihedskæmpere op med stålhelm, våben og armbind, det specielle blå/hvid/røde armbind, som var deres uniform. De opslog hovedkvarter på Ting- og Arresthuset i Jernbanegade, og derfra udgik lastbilpatruljer, som anholdt stikkere, værnemagere, DNSAP folk, feltmadrasser (tyskerpiger). Det var nok også bedst for dem selv at være bag tremmer i de dage.

Og herefter fulgte triumftog af allierede soldater, først englændere derefter amerikanere, som kom først i små grupper, derefter i kolonner. De blev festligt og kærligt modtaget. Dels havde de jo befriet os – og så havde de cigaretter af rigtig tobak!

Efterpå fulgte tyskernes udtogsmarch. I klumper og kolonner kom de traskende på vej mod syd. Køremulighed havde de ikke. Nogle kom dog i lastbiler, andre i hestevogn, nogle på cykel men de fleste på gåben. Enkelte havde dog ikke mistet humøret. Jeg bemærkede een som gik nok så fornøjet trækkende en legetøjshund på hjul. Deres udrustning, som de efterhånden blev trætte af at slæbe på, blev smidt i grøfterne langs landevejen: gasmasker, stålhjelme, geværer osv. Og hvad de endelig måtte have slæbt med af madvarer blev efter sigende taget fra dem ved grænsen til Tyskland.

Krigen var forbi, men der gik mange år, før økonomi og forsyninger var genoprettet. De sidste rationeringsmærker kunne først smides væk omkring 1950.

Mine oplevelser den 9. april 1940 og min hverdag som husmor

Af Edith Jensen.

Edith Jensen, Vester Såby, har i den følgende beretning fortalt om sin hverdag som husmor under besættelsen.

Det var ikke altid lige nemt at få rationeringsmærkerne til at slå til, men man fandt hurtigt ud af, hvem man kunne bytte disse mærker med. Der var rationeringer på fødevarer, hvilket nok var det værste, men en læge har berettet, at da der kom benzinerationering, så cyklede man ud til patienterne om dagen for at spare benzinen til om natten, selv om det at cykle heller ikke var morsomt, da det kneb med at få rigtige cykeldæk.

Mit hjem var i Herringløse, nu Gundsø kommune. Jeg opholdt mig hjemme, fordi jeg skulle giftes i maj måned.

Den 9. april ved otte-tiden, ringede jeg op til vores landcentral for – efter den tids telefonsystem – at bestille et telefonnummer.

Vores af alle godt kendte centralbestyrerinde spurgte, om jeg ikke vidste, vi var besat af tyskerne. Det vidste vi på det tidspunkt intet om, men så fik vi forklaringen på de mange flyvemaskiner, vi både så og hørte. På hendes spørgsmål om jeg stadig ville have mit bestilte telefonnummer, svarede jeg nej.

Det varede ikke længe, før jeg på cykel var på vej til Vester Såby til min forlovede Harald Jensen. Da jeg nåede Stændertorvet i Roskilde, så jeg de første tyske soldater. De fyldte hele torvet, og så gik alvoren rigtig op for mig. Af små veje bag om byen nåede jeg ud på Holbækvej, og kørte nu så stærkt jeg kunne.

Jeg traf Harald ude i gården, ejendommen ligger 75 m. fra Landevejen. Jeg fortalte, vi var besat af tyskerne, han ville ikke tro det, men i det samme så vi på Landevejen den første kolonne tyskere komme kørende. De har været lige bag mig, og havde jeg skullet være ret meget længere, havde de indhentet mig.

Det var svært at stå stille og se på for en dansk soldat, som efter 2 ugers indkaldelse da krigen begyndte i september 1939 var hjemsendt med fuld uniform.

Jeg havde jo også gjort mig mine tanker på den 30 km. lange cykeltur.

Vi kunne kun gå ind til hans forældre, fortælle dem hvad der var sket, lukke op for radioen og sætte os til at lytte. Chr. den 10.s opråb til det danske folk gav en vældig støtte, allerede da følte vi, at alle måtte stå sammen.

Der blev også meddelt om de praktiske ting som f.eks. mørklægning. Købmand Nielsen, Torkilstrup var hurtig til at få store ruller sort papir hjem. Med lidt fingersnilde blev der efter vinduernes mål lavet rammer af fire trælister, hvorpå papiret blev sat fast. Vi måtte ikke have lyset tændt i et værelse uden mørklægning. Tyskerne var jo bange for engelsk overflyvning. Men de rammer med sort papir skulle vi så have stående om dagen. Efterhånden fandt vi ud af, at det var lettere at sætte sort papir på rullegardinerne, når blot de sluttede tæt inde ved siderne.

Jeg tror, det var sognefogeden, som havde ansvaret for at mørklægningen var i orden.

Efterhånden fik vi legitimationskort, som vi altid skulle bære på os, når vi var hjemme fra. Vi hentede det hos sognerådsformanden. Kortet, der var forsynet med navn, adresse, billede og egenhændig underskrift var en vigtig dokumentation for, hvem vi var.

Alsangen

Ryegaard Dyrehave

1940

5.

Danmark, i tusind Aar,
længer end Saga naar
vor Stammes Arv,
hærget og frugtbjergjort,
Hjemstavn og Verdens Port —
lær os at raade stort
saa rig en Arv.

Danmark, imod dig slaar
atter en stormfuld Vaar
med Liv og Død.
Strid eller Arbejdsdag;
her kræves haarde Tag.
Løft os, vort gamle Flag,
i Liv og Død.

Danmark, i tusind Aar
Søhavn og Bondegaard
og fri Mænds Arv.
Brug du os, hvor du kan,
tag du os, Mand for Mand!
Staa skal vort Fædreland
som fri Mænds Arv.

Valdemar Rørdam.

Gem dette Sanghæfte!

Alsang, var noget mange mennesker søgte til. Det var som en stille demonstration mod besættelsen. I Hvalsø var der alsang i den gamle grusgrav.

Tyskerne tog Kr. Såby skole, bygget i 1938. Der blev holdt skole i Missionshuset, i Kirkehavegårds havestue og i konfirmandstuen i præstegården. Lærerne måtte forlade deres tjenesteboliger og fik anvist lejligheder i byen, måske under primitive forhold, f.eks. en af de til daglig ikke anvendte stuer på en større gård.

Gennem radioen hørte vi om alsang og algang, men deltog ikke selv. Vi havde efterhånden et lille barn at tage hensyn til.

Vi deltog heller ikke meget i foreningsaktiviteter, udover hvad der foregik i Husmandsforeningen og den i 1943 oprettede Husholdningsforening, hvor det mest var faglige problemer vi hørte om. Lidt efter lidt begyndte der at komme rationeringer, mest inden for madvarer og beklædning.

Vores rationeringskort var noget meget vigtigt, og også tit samtalemne når vi var nogle stykker samlet.

Det var svært med en husholdning på kun to voksne, at få rationeringerne til at slå til.

Vores første barn blev født december 1941, og det hjalp meget. Jeg tror kun, det var kaffen, der manglede på børns rationeringskort, når de var under 6 år, og så var der knap så mange rugbrødsmærker. Over 6 års alderen var alle rationeringer som voksnes.

Vi må ikke tale om, at vi sultede, slet ikke på landet, men det var de ting, som gør et måltid spændende, som manglede eller rettere kun var lidt af. F.eks. sukker, smør, margarine, fedt, brød, kaffe, hvedemel, kartoffelmel, vaskemidler og tobak.

Beklædning er en hel afdeling for sig, som jeg vil omtale senere.

Vi lærte at bruge sakkarin i stedet for sukker, men så blev også det en mangelvare.

Husholdningskonsulenter skrev om spareopskrifter, f.eks. på mælkeopbugning eller kartoffelmos, som kunne æltes sammen med smørret, så det rakte længere.

I begyndelsen kunne vi nøjes med at drøje kaffen ved at blande mere Richs i. Dengang var det almindeligt altid at tilsætte Richs i kaffen. Sidst på krigen kunne vi slet ikke få rigtig kaffe, den blev erstattet af erstatningskaffe, som også var rationeret.

Kogte vi rødbeder, kogte vi en sukkerroe med i gryden. Sødestoffet i roen bevirkede, at vi kunne spare på sødestoffet i eddiken, vi hældte over rødbederne. Det kneb med at få brøddet – både rugbrød og franskbrød – til at slå til, mens vi kun var 2. Vi fik tit brødmærker fra ældre eller fra børnerige familier. Kartofler og grønsager havde vi nok af, så det fik vi gerne to gange daglig. På landet havde vi adgang til mere mad end i byen, navnlig når vi selv havde landbrug.

Vi kunne slagte gris og fjerkræ, når vi desuden havde æg og mælk samt en velpasset urtehave, ja så behøvede vi jo langt fra at sulte.

På kværnen, vi malede skrå til grisene på, lavede vi bygmel. Det kunne godt bruges til sauce og til at erstatte noget af hvedemelet, når vi bagte f.eks. æbleskiver. Til at sigte skallerne fra skulle bruges en fin sigte. Min sigte var for grov, hvad jeg havde af klæde var for fint, men naboens kasse-rede gardiner passede i trådstørrelse – vi kunne jo ikke bare gå i forretning og købe.

Men det var jo bedre, hvis der var glemt en »slat« af den afleverings-pligtige hvede i et hjørne af laden. Det blev jo ikke til nutidens AMO-mel, men var meget bedre end bygmel. Hveden kunne også ristes over svag ild i en jerngryde, og var det nu så heldigt, at der stod en gammel kaffemølle på loftet, blev denne bryg med lidt erfaring i ristningen, på højde med erstatningskaffen, vi fik på rationeringsmærkerne. Kartoffelmelet kunne vi lave, når vi havde en fin roerasper. Vi holdt de revne kartofler i bevægelse i meget vand. Efterhånden kom der et tyndt lag kartoffelmel på bunden af baljen. Det skulle så skilles fra vand og kartofler og tørres i solen.

Det var et stort arbejde at lave kartoffelmel. Der skulle mange kartofler til, men fik vi lavet et halvt kilo kunne det jævne mange skåle frugtgrød, og vi var tilfredse.

Sæberationerne var ikke store og sæben ikke god. – Sulfoprodukterne var ikke kommet endnu. Et stk. håndsæbe var ikke som i dag; hvad der var blandet i, ved jeg ikke, men man tænkte på blød, fed lerjord, når man brugte sådan et stykke.

Vi var meget omhyggelige med sæbevandet, når vi vaskede tøj. Det kunne bruges flere gange, til sidst til sokker og arbejdstøj.

Nogle fik oksetalg fra deres slagter og kogte selv sæbe. De fleste rationeringer blev ved efter krigens slutning. Bl.a. ophørte sukker- og kafferationeringen først i 1952 – på det tidspunkt var det vel et valutaspørgsmål.

Vi fyrede med tørv i kakkellovn og komfur. Vi hentede dem i en mose 3-4 km. væk, med hest og vogn. Jeg mindes arbejdet med at få dem båret ind i tørvehuset. Der skulle flere læs til et års forbrug – jo de gav varme mere end een gang. Om vinteren brugte vi megen tid på at bære tørv ind og aske ud. Tørv gav meget aske.

I en våd sommer var det ikke altid tørvene var helt tørre, når vi hentede dem – våde tørv gav sparsom varme, og hvor kunne de ryge.

Der foruden hentede vi brænde i skoven.

Også et par læs kvas fik vi hvert år fra skoven. Navnlig når vi om morgenen skulle tænde op, eller når ilden op af dagen var ved at gå ud, var kvaset til stor hjælp.

Uldgarn til selv at strikke sokker af blev efterhånden også en mangelvare; med held kunne vi få uldgarn iblandet hør, men det blev meget hårdt og forbavsende lidt stærkt.

Vi passede meget på slidte hjemmestrikkede ting af uld – måske var der nogle steder garnet var så godt, at vi kunne trevle det op, så det kunne genopstå som f.eks. vanter eller sokker til træsko og støvler.

Alt kunne syes om. Et mørkeblåt jakkesæt kunne blive til en skidragt (sådan hed det dengang) til en 3-års pige. Når hættten blev kantet med hvidt kaninskind, blev den lige frem pæn, og når hele dragten blev foret med min gamle uldne kjole, blev den også dejlig varm.

Efterhånden blev det undertøj, vi kunne købe, – af cellulid, og det blev kort og vidt efter få ganges vask, og det gik hurtigt i stykker.

Til kar- og gulvklude brugte vi kasseret undertøj og slidte håndklæder. Sådan et håndklæde blev lagt 3 gange sammen på tværs og syet frem og tilbage på symaskine flere gange, og man havde en ny gulvklud, som vi passede på; reparerede d.v.s. lappede den, hvis den gik lidt i stykker, for hvornår havde vi igen noget vi kunne ofre til gulvklud?

På mit købekort til tøj og sko kan jeg se, at i oktober 1948 skulle man endnu bruge mærker for at købe fodtøj, garn og undertøj. Om metervarerne var frigivet, kan jeg ikke se. Det var med tøj som med mad. Vi havde da tøj, og der var langt til, at vi måtte fryse. Det var bare af ringere kvalitet, end det vi plejede at bruge, men med lidt opfindsomhed følte vi os da helt velklædte – det var jo ens for alle, og vores problemer var jo meget, meget små i forhold til så mange andres.

Dette Kort kan af den afgiftspligtige Virksomhed benyttes som Betalingsmiddel overfor Toldvesenet ved Indbetaling af Omsætningsafgift. Sædvanlig Omsætningsafgift for en Virksomhed undergår et mindre Beløb end Værdien af de af Virksomheden modtagne Købekort, udbetalt Forskellen af Toldkammeret.

Rationering af de mange varer varede ved længe efter krigen. Som omtalt i erindrungen, kunne man kun købe tøj mod at fremvisse købekort for manufakturvarer som på billedet.

At være barn under krigen

Af Inge Rydahl

Inge Brogård (gift Rydahl) er født og opvokset på Korskildegård på Greve Main.

I denne beretning genkalder hun i erindringen, hvordan krigen oplevedes, set ud fra et barns perspektiv.

At være barn under krigen
på Hedebo-egnen
Der skete ikke noget særligt
Ikke nogen større begivenhed, som blev forsidestof
Ikke i vores kommune i hvert fald
Meget var besværligt eller temmeligt umuligt, men ellers
Jeg tror forresten nok de sejlede jøder og andre folk til Sverige ude fra
Mosede Havn, men det gik selvfølgelig meget stille af
Da krigen startede var jeg 5 år
Vi byggede ny staldlænge herhjemme
Efterhånden kommer tankerne igang. Der er alligevel mange små oplevelser,
billeder og situationer, som dukker op, ja, ligefrem lugte står klart i
erindringen. Sur tørverøg – f.eks. Krigen var ikke direkte nærværende
som noget dramatisk eller farligt i min hverdag.

Men atmosfæren – stemningen blandt de voksne – var præget af utryghed og forsigtighed.

For mig forblev krigen noget uhyggeligt, der foregik langt borte. I radioen, på avisernes forsider og endelig da også i byerne. Men alle de højst forskellige konsekvenser af krigen – de var med i min hverdag.

Tyskerne så vi ikke meget til. Ude på Mosede Fort var der tyskere. De var bag pigtråd og med en vagt, som skulle passeres for at komme ind på området. Stranden nedenfor var også spærret af.

De sidste par år var det dog som om, de færdedes mere- måske vær der også flere tyskere. De kom undertiden for at købe æg eller andet, men mor var desværre ikke så god til tysk – så der blev ingen handel ud af det.

Undertiden så vi dem også køre i nogle underlige spidse hestevogne med nogle magre heste for.

Selvfølgelig var de på gaden, når vi kom til Roskilde eller til Tåstrup – men ude hos os var de sjældent.

Jeg hørte om Josef – en østrigsk soldat, som deserterede ude fra Fortet. De ledte efter ham. Han blev fundet og slået ihjel. Det berørte os meget, men også det var mere en stemning hos de voksne.

At være barn under krigen på en mindre gård, indebar for mig en meget rolig, tryk og statisk tilværelse. Omgivet af mennesker, jeg kendte godt – naboer, folk, som kom og hjalp os i forskellige situationer og ikke mindst familien. Vi levede indenfor en meget lille radius til daglig og kun i særlige tilfælde bevægede vi os længere væk.

Vi legede. Vi d.v.s. min søster og jeg. Vi legede.

Lege og legetøj var stort set hvad selvforsyningen gav mulighed for. Vi byggede huler i digerne om sommeren og på hølofterne om vinteren. Lavede snehuler og udhulede »kåleraber« (kålroer) og satte lys indeni. De var flotte og også lidt uhyggelige. Vi hentede sække og gamle tæpper ind i snehulen og spiste vores mad derinde.

Løb på isen – uden skøjter. Lavede kastaniedyr med tændstikben og lavede stalde af gamle skotøjsæsker. Vi løb på sneskøjter (en træklods med et metalbånd under og med huller til et stykke tov, så skøjterne kunne bindes under vores støvler). De blev vist købt hos tømreren i Karlslunde.

Naboens bil – en lille gul Morris med røde sæder – var helt fantastisk at lege i. Vi måtte ikke, men vi gjorde det i alle krigsårene. Den var splinter ny og aldrig brugt, før den blev klodset op ude i laden. Naboen havde et barnebarn, som var anledning til alle de gode lege i »den lille gule.«

Og så var der selvfølgelig alle de stille stunder med glansbilleder – sat i med melklister – og med bøger fra biblioteket. Vi fik da også købt legetøj bl.a. nogle store dukker og senge til dem, men jeg tror nok at alle de andre lege var bedre. Jeg husker egentlig ikke ret meget om de dukker.

Vi legede, når de voksne arbejdede. Når de holdt fri, var vi sammen, og så hørte vi om krigens besværligheder.

Ikke så meget af mor og far direkte, men når de snakkede med andre. Jeg tror, det beskæftigede voksne meget. Vi var nysgerrige om, hvad man nu heller ikke kunne få og om hændelser i forbindelse med krigen. Nyhederne fra København eller Jylland o.s.v.

Men rationering – det var samtaleemne blandt voksne.

Alt blev efterhånden rationeret, og det blev umuligt at købe noget uden mærker. Importerede varer fandtes ikke, og erstatningerne var højst fantasifulde. Hylderne oppe i brugsen blev tomme efterhånden, og de forskellige dåser og kasser blev sat med større og større mellemrum, for at det skulle se ud af lidt mere.

Heldet kunne godt være med een engang imellem. Far skaffede engang en sæk hvedemel oppe fra mølleren, og det var fantastisk. Brød og sovs og

kager af hvedemel i stedet for bygmel – det var himmelsk. Alt hvede skulle afleveres.

Rationeringsmærkerne skulle hentes i Kildebrønde på kommunekontoret. Man kunne bytte mærker eller købe på den sorte børs. Folk med mange børn havde tit rugbrødsmærker til overs, og det var så godt som rede penge.

Det vi manglede mest – som jeg husker det – var salt. Jeg ved ikke, om det også var rationeret, eller om man bare ikke kunne få det. Der skulle bruges salt, når vi slagtede. Så blev der sparet og hamstret i god tid.

Hjemmefremstillingen blomstrede. Tænk, folk dyrkede tobak. Jeg husker, at vi havde et bundt tobaksblade hængende oppe på loftet. Jeg tror nok, at far havde forsøgt at ryge det i piben, men åbenbart ikke med så stor fornøjelse, at det blev brugt.

Og kartoffelmel. Nabokonen og mor ville lave kartoffelmel. De prøvede på det. De skrællede en masse kartofler og rev dem i en stor balje, men det var vist ikke ulejligheden værd, for jeg tror kun, de prøvede den ene gang.

Rationeringen – det gjaldt også andet end dagligvarer. Tøj, sko, strømper o.l. var på mærker, og vi fik tøjkort. I den henseende var det et stort handicap at bo ude på landet. Man skulle helst være der den dag, der kom varer. Det var et svært held, hvis vi lige netop kom til Roskilde på sådan en dag. Engang var heldet med os. Vi købte sko, men ak, den første gang vi fik dem på, blev det regnvejr og skoene gik helt i opløsning. Sålerne var af sammenlimede papstykker, og limen var af een eller anden sær erstatning. Mor græmmede sig.

Tøj og stof til kjoler til os var skrækkeligt. Det kradsede, som om det var lavet af halm eller spåner.

Så var det bedre med det omsyede. Byttetøj eller tøj med øgninger alle steder var på mode. Fantasien blomstrede, men det må nu have været besværligt.

I brugsen fik vi gerne et lille praj om, hvornår der måske kom lidt af eet eller andet. Så var man på pletten den dag. Uanset hvad det så var – håndsæbe eller søm. Man sagde ikke nejtak til noget.

Det at færdes, hvad enten det var på cykel eller på anden måde, er noget jeg husker klart.

Det var under alle omstændigheder skrækkeligt.

Cyklen var tung, og den bumpede på begge hjul. Man kunne tude over det. Dækkene blev slidte, og der blev bundet selvbindergarn omkring hullerne. Der var til sidst ikke ret langt mellem viklingerne. Og det bumpede hele tiden, når man kørte. Begge hjul så sådan ud en tid. Så fik vi

nogle stykker af en gammel, hullet vandslange fra naboen. Han var gartner og havde ikke brug for slangerne, når der var huller i. De blev sat på cyklerne som dæk. Det var heller ikke godt at køre med. (Der var vist stoppet eet eller andet inden i, men jeg ved ikke hvad).

Skrækkeligt var det også at skulle med »Roskildebilen.« Den var altid forsinket – meget. Vi ventede. Så kom den endelig, og vi pressede os op på det nederste trin, og døren blev lukket. (Den lukkede op udad, og når man bare stod på trinnet, så kunne døren godt lukke og holde på een). Jeg husker ikke, at der nogen sinde var plads i den rutebil. Vi boede yderst på ruten.

Afsted med generator på. Det skete, at en del af de rejsende måtte ud og gå, når vi nåede Tune-bakken. Der var grænser for generatorens kapacitet.

Det tog lang tid at komme til Roskilde.

Og skulle man så endnu længere væk f.eks. med toget, så var man ude i det helt uvisse. Vi stod på perronen og ventede på toget uden anelse om, hvornår det ville komme. Det var der ingen fornuftig sjæl, der kunne sige noget om. Og når så toget kom, skulle man så igen ind i en trængsel, som sagtens kunne tage modet fra en pige som mig.

Vi standsede ved hvert trinbræt – holdt længe – standsede og ventede undertiden også midt på strækningen.

Vores rejse gik til Slagelse. Den varede hele dagen og var udmattende.

Engang havde mor været så heldig at købe en stor suppegryde i Slagelse. Den blev min redning på hjemturen, for jeg sad på den i en krog af kupeen hele dagen. Ellers var der ståpladser for børn.

I toget var alle passagerer indendørs, men på rutebilen sad der ofte passagerer på taget.

København besøgte vi vist kun enkelte gange under krigen. Det var for besværligt og usikkert.

Engang havde vi været i København og var nået til Tåstrup på hjemvejen. Derfra skulle vi så på vores cykler hjem. Så blev der luftalarm. Og vi kunne ikke vente til den blev afblæst, for vi havde ingen cykellygter og alting var forfærdeligt. Vi sneg os ad de særeste villaveje og kom bagom Tåstrup, og vi var så bange. Om der egentlig var grund til det, ved jeg ikke, men jeg husker, hvor bange vi var.

Mine positive oplevelser af rejselivet har jeg fået senere.

Men vi gik også. Vi gik især om vinteren.

Vi gik ud til farmor og farfar og farbror og tante. De boede sammen på en gård ude ved Karlslunde Strand (nabo til Mosede Fort med alle tyskerne). I de strenge vintre var det bedre at gå ud over markerne. Et godt stykke kunne vi gå nede i bunden af bækken, for isen var let at gå på, og der

var læ. Grøftekanterne var høje. Sidenhen var det på de hårdtfrosne pløjemarker. Der skulle man hele tiden se sig for.

Hestevogn og kane blev naturligvis også brugt, men det var nu ikke så rart i de mørke vinteraftener. Hestene var usikre i mørke. Det var vi andre sikkert også.

Vi var meget sammen med familien. Enten hos dem eller hos os. Vi var altid mange, og vi børn havde det dejligt. Jeg tror, det var godt for både børn og voksne. Vi sang ofte, når vi var sammen, og af og til blev der læst op. Ved særlige lejligheder – jul, fødselsdage o.l. så legede vi allesammen. Gættelege, mimelege, ordsprogslege, »Månen er rund« o.s.v. Også de gamle i familien var med, og de var gode til det.

Så var krigen noget meget fjernt for mig.

Turen hjem i mørke var undertiden sur og så skete det, at vi børn blev til næste dag. Så gik vi selv hjem, og farmor fulgte os gerne til Rørmosen. Så kunne vi gå på bunden af bækken resten af vejen.

Når nostalgien dyrkes som her, er der særlige oplevelser, som dukker op.

De strenge vintre, hvor tørvene var våde og lå hårdtfrosne i tørveturven inde i stuen, når vi kom op om morgenen.

Den sure tørvørøg, der sved i øjnene.

Det var vigtigt at få gode tørv. Nogle år var vi heldige at få tørv, som kunne give varme – andre år fik vi tørv, som kun gav megen aske, som så skulle bæres ud den næste morgen.

Vi fik også »træskobrænde«. Det var godt affaldstræ fra en træskofabrik. Tørt og godt.

Alle skulle bruge tørv. Også på mejeriet. Far hentede tørv til Karlsrunder Mejeri ude i Karlsrunder Mose. Der var folk til at grave tørv og ælte dem og stable dem, men andelshaverne kørte dem hjem til mejeriet.

Det var dårlige tørv fra Mosen, og jeg tror kun man brugte dem et par år. Så måtte man længere væk efter dem.

De fleste andelshavere deltog i en stor »udflugt« efter tørv til Kattinge Mose. Det var kun mændene, der drog afsted. De kørte i en lang kortegge med madkurv og andet godt på vognbunden. Det var vist en herlig tur. Ikke en af mine oplevelser, men dog en oplevelse af de særlige, som man talte om længe.

En ganske anden oplevelse var det, når der skulle slagtes. Det skete 2 gange om året. Til jul og så om foråret.

Slagtningen begyndte (i hvert fald de sidste år af krigen) meget tidligt om morgenen. Allerede ved 5-6 tiden. Dels for at få ordnet så meget af arbejdet som muligt den første dag – dels for at holde øje med grisen. Man

hørte om, at nyslagtede grise, som hang til afkøling, blev stjålet. Man hørte forresten også om, at gæs og ænder, ja, også høns blev stjålet. Brændsel og kartofler såmænd også. For der var mangel på alt – om ikke på landet så i byerne.

Tyskerne forlangte meget afleveret, og tyverier var almindelige.

Når vi skulle slagte, kom farmor og hjælp til. Hun lavede blodpølse og rullepølse og finker. Hun kom med en pose med forskellige ting i – fingerbøl, forklæde og andre ting, og vi nød det hele. Vi arbejdede også, men fornøjeligt var det. Farmor nynnede på en bestemt måde, når hun lavede rullepølse. Pragtfuldt.

Når blodpølsen var færdig, blev vi sendt rundt til naboer og venner med pølse – så fik vi af dem, når de slagtede.

Og så kom vi til »spisning.« Flæskesteg og rødkål hos alle.

Det fælles mål for, hvor god grisen havde været, var »flommen.« Den blev vejret og vægten af flommen kom altid på tale ved »spisningen.«

Julebagningen var også særlig.

Den var måske mindre hyggelig og undertiden også direkte mislykket.

At ælte brun-kage-dej af de sære erstatninger, der var til rådighed, var på forhånd dømt til at mislykkes. Engang blev »massen« så hård, at den aldrig blev rullet ud. Mor arbejdede med sagen længe og fortvivlet indtil far overtog – med samme negative resultat. Jeg husker ikke vi fik brune kager det år. Derimod fik vi havregrynskugler med cacao-erstatning og romessens-erstatning.

Selvom min barndom var præget af ro og tryghed under krigen, så vidste jeg godt, hvad de voksne frygtede. Jeg følte tydeligt uroen hos mor og far, når radio-avisen fra London var slut.

I aviserne var der europakort, som viste frontlinierne, og jeg var stor nok til at se, hvad det trak sammen til. Frygten for, hvordan det hele skulle ende følte jeg også.

Vi kunne se ildskærene over København, når fabrikker blev »sprængt i luften«, og lyskasterne så vi. De fejede hen over himlen – især den sidste vinter.

Jeg var blevet 10 år.

Slutningen – den 4. maj om aftenen.

Det blev en utrolig intens aften.

Hele familien var sammen, for det var farfars fødselsdag.

De voksnes bevægelse og stilhed glemmer jeg aldrig.

Køduddeling på Roskilde station under folkestrejken

Af Mette Krogh

Under den spontane folkestrejke i København i juli 1944 skete der det heldige for Roskildes befolkning, at et tog med forsyninger til København ikke kunne komme længere end til Roskilde. Da madvarerne i toget ikke kunne holde sig, blev de uddelt på stationen. Følgende beretning er nedskrevet umiddelbart efter begivenheden.

Forholdene havde ført med sig, at en række kødvogne var standset i Roskilde på deres vej mod hovedstaden. Nogle initiativrige mænd havde skyndsomst foranstaltet en større uddeling til byens befolkning, inden den dyrebare last ville blive fordærvet. Rygtet spredtes som en løbeild og nåede også til mig. Man må være om sig i disse tider, altså en avis til indpakning under armen og afsted til åstedet: et sidespor på jernbaneterrænet.

Under folkestrejken i København juli 1944 strandede flere godstog med kød på Roskilde station. Det rygtedes lynhurtigt, at den eftertragtede vare var billigt til salg. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Da jeg i iltempo nærmede mig stedet, fik jeg straks øje på en lang række hvidmalede jernbanevogne, langs med hvilke en tætpakket menneskemængde havde taget opstilling. Det var i og for sig unødvendigt at spørge om vej, men alligevel henvendte jeg mig til en ung mand, der glad svang en kalveryg over skulderen. »Vær venlig at sige mig, hvor jeg skal stille mig op?« »Ja, der er vist ikke andet for, lille dame, end at De stiller Dem op bagest i rækken derovre«, og han viste med den frie arm over mod menneskemyldret. Jeg fulgte rådet og var straks klar over, at her skulle den store tålmodighed stå sin prøve.

Da jeg fra naturens hånd er udstyret med lange ben og en lang hals, kunne jeg skue hen over mængden. Langt forude så jeg et forjættende syn: Et par hænder blev rakt op mod en åben luge, en kraftig arm kom til syne balancerende en fed skinke, og langsomt dalede skinken ned i de oprakte hænder. Dette gav mod. Man tænkte, »turen vil også komme til dig og en lignende herlighed blive dig til del«.

Der var nu kommet en lille trivelig kone til, lige bag mig, og det lavede svært op, for nu var man så ikke den allersidste mere, og selvom køen foran endnu forekom uendelig, syntes man uvilkårligt, at målet var nærmere. En lille ivrig finger prikkede mig på skulderen, og da jeg vendte mig om, så jeg ned i et rundt gemytligt ansigt med plirrende øjne. »Lille De, ka' De sige mig hvad som at der foregår derhenne – de har vel ikke allerede standset udleveringen?« Jeg beroligede hende med, at den stærke arm fra

Trængslen ved uddelingsstedet var stor. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

vognens indre netop havde fremdraget en kalvesteg og lyksaliggjort ejeren af de sidst oprakte hænder. Efterhånden var der nu kommet flere til i køen bagved, og da de opdagede, at jeg var i stand til at følge begivenhedernes gang uden synderlig anstrengelse, blev jeg en slags højtaler for en hel lille gruppe.

Den forjættende luge var stadig langt borte, engang imellem kom vi ganske vist et skridt frem, men det forslog så lidt. Det var synet af de bortdragne, der gav mod. De knugede henrykt deres pakke i armen, nogle havde ikke engang en pakke, men bar lykkelige det fedtede kød under armen uden smålig hensyn til frakke eller kjole.

En lille dreng dukkede pludselig frem med et helt kalvehovede i armene. »Gud, det har både hår og øjne«, gispede en noget pyntet dame ved siden af mig. »Jeg håber virkelig ikke, jeg får sådan et«. »Så kan De da lave forloren skildpadde, lille frue – og tænk bare på den dejlige tunge«, sagde en optimistisk sjæl. Der fulgte nu flere gode råd om, hvordan man skulle gribe et sådant hoved an. Jeg skrev mig dem alle bag øret, for én kan nu alligevel aldrig vide, hvad fremtiden vil bringe.

En af de heldige. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Pludselig blev der røre i geledet. En ret kraftig kone fik rakt en mægtig skinke ud, den havde både ben og tæer. Et øjeblik var det, som var hun i kamp med et uhyre, men pludselig forsvandt begge for mine undrende øjne. Skinken havde taget overmagten og var faldet til jorden.

Dette bevirkede bevægelse i rækkerne forude, en bevægelse der forplantede sig så langt ned i køen, at vi måtte træde et par skridt tilbage. Jeg blev mindet om min pligt som højtaler af et par ophidsede mennesker, og skyndte mig at rapportere mine indtryk, hvilket blev optaget med nogen misfornøjelse. Et rask bybud råbte, »Ka' hun ikke engang holde fast på sulet, bessemor«. Ildrød i hovedet af anstrengelse og ivrigt kæmpende sig frem dukkede konen snart op igen. Hun knugede sin skinke i favnen, og mens grisetåen stak op under hatten og gav den et lille puf ved hvert skridt, skred hun med en sejrstolt mine ned langs rækkerne, glinsende både i ansigtet og på tøjet.

Efter dette blændende syn var det, som bredte der sig et stille mismod over vor lille gruppe. Vi blev alle så triste, ikke engang det gemytlige bybud gad servere flere vittigheder. Med et stille suk gled den ene efter den anden ud af rækken. Jeg så på mit ur, her havde jeg stået i over to timer. Jeg begyndte at overveje en værdig retræte, da skæbnen greb ind. Fra taget af jernbanevognen råbte en stemme ud over forsamlingen: »Mine damer og herrer, så lukker vi butikken for i aften«.

Lidt mismodig begyndte jeg hjemturen, man følte sig en lille smule fløv, hvorfor véd jeg egentlig ikke. Det sidste jeg så, da jeg forlod pladsen, var den lille drengs kalvehoved. Han havde stillet det fra sig på jorden op ad en tønne, der stod det og så bedrøvet efter de mange skuffede.

Da jeg kom hjem til den ventende familie, måtte jeg jo tilstå, at kød havde jeg ikke fået, men egentlig havde jeg moret mig dejligt.

Tobaksarbejder i Karlslunde

Af Sigrid Pedersen

Sigrid Pedersen er født i 1910. Da hun blev enke i 1942 og stod som enlig mor med 3 små børn, tog hun arbejde som tobaksplanter og tobaksarbejder på Klintegården i Karlslunde. Her havde en grosserer Kragh fra København lejet en gammel lade, hvor kvinder fra egnen kunne få arbejde, hvis de ellers kunne tåle kulden. Men arbejdstilbud for kvinder hængte ikke på træerne, og Sigrid måtte tage, hvad der tilbød sig.

Jeg plantede tobaksplanter hos Johannes Petersen ude i Strandmarken, hvor Mariannevej nu ligger. Vi begyndte i 1940. Der var tobaksplanter på næsten hele hans 5-6 tdr. land. Vi gik og lugede, og om efteråret blev bladene høstet, og så kom de ud i Klintegårdens lade. Der stod vi og behandlede dem. Der kom tobak andre steder fra, bl.a. fra Fyn.

Det var kun én gang, der var tobaksplanter hos Johannes Petersen; det kunne vel ikke betale sig. Jeg kan huske en dag, da jeg og min nabo Lisbeth var ude i laden på Klintegården, fordi det regnede. Da vi kom derud, sagde grosserereren: »Nej, det regner ikke!«, og så måtte vi tilbage til tobaksmarken. Der var ikke så meget pardon dengang. Siden har vi tit sagt til hinanden, når det regnede: »Nej, det regner ikke.«

Vi havde mange stakke tobak i laden. Tobakken i stakkene blev stillet til fermentering (gæring). Der blev sat et termometer ind i den. Tobakken skulle have en vis temperatur, 60° vistnok, og så skulle stakken stilles om igen. Herefter skulle dusk for dusk tages ned, og stakken bygges op igen ved siden af den gamle, for at det kunne blive gode tobaksblade. Jeg lå og kravlede inde i stakkene. Jeg rakte det ned til min makker, som tog fra og lagde en ny stak, lag for lag blev den bygget op. Stakkene var ca. 2 m høje. Jeg tror, de blev stillet i stakke af 6-7 damer. Det var ikke rart at ligge i sådan en varm stak. Det dampede op, vi blev så varme, og det var vinter. Det var også hundekoldt, når vi lå dernede på gulvet og begyndte at bygge stakken op. Ih, hvor vi frøs. Det var en meget utæt lade ude i Klintegården. Der blev fyret, men det hjalp jo næsten ikke.

Jeg arbejdede mest med at stille stakkene op, og så med at presse tobakken bagefter. Vi pressede den i firkantede kasser. Der var en dame, der gav mig de nærmeste blade, der var samlede, og så pressede jeg det i kasser,

som så blev sendt afsted. Jeg ved ikke, hvor tobakken blev sendt hen, det fik vi ikke noget at vide om, og vi spurgte jo ikke, det gjorde man ikke dengang.

Vi var somme tider lige ved 70 damer. De fleste stod og sorterede, og de hundefrøs. De stod jo stille hele tiden. Johannes Petersen var formand (ham, der dyrkede tobak i 1940). Det var en tobaksgrosserer Kragh i København, der havde foretaget det. Engang imellem kom der en fra byen, der hed Lassen, og som havde opsyn med det. Han kom vel i stedet for grosserereren.

Konerne kom både fra Solrød og Jersie, og helt ude fra Havstokken ved Køge, og fra Ishøj og den vej – de kom langvejs fra. Det var mest gifte koner, og måske 3-4 unge piger. Der var stor udskiftning; nogen blev kede af det og holdt op, og så kom der andre til, så vi var sammen med mange forskellige.

Vi havde næsten ikke noget at køre på, for vi kunne ikke få nye dæk på cyklerne. Så punkterede vi, og vi væltede, når det var glat. Det var kun sjov dengang, da kunne man jo klare det.

To damer lavede eftermiddagskaffe til os. Bager Iversen kom hver onsdag og lørdag, og så fik vi wienerbrød. Ellers havde vi selv kaffe med (til frokosten). Vi gik tit ud i solen og sad og spiste vores frokost, det var jo varmere end at sidde inde i laden. Somme tider cyklede vi også ned til stranden i frokostpausen.

Vi begyndte ud på efteråret, i oktober, og blev så ved til slutningen af april. Om sommeren havde vi ikke noget arbejde, der var ikke noget at få dengang. Vi måtte klare os selv, der var ikke noget, der hed bistandshjælp. Min mand døde i 1942, så jeg skulle forsørge mig selv.

Engang var jeg også inde i København, i Bornholmsgade nr. 8, i 14 dage, sammen med en af damerne. Der havde grosserereren et lager, og der var der stakke, der skulle lægges om.

Den 30. april 1944 havde vi en fest ude på Klintekroen. Vi spiste, og vi dansede lidt bagefter. Det var da vi holdt op om foråret, vi havde fest. Det var hele personalet, der var med, men kun dem der arbejdede der, mændene var ikke med. Engang havde vi en lille fest hos Jakob Jakobsen, der også arbejdede der. Det var de eneste fester, vi var samlet til.

Et gartnerihushold i krigstider

Af Gudrun Robolte

Gudrun Robolte, født 1911, fra Hundige fortæller om, hvordan det var at være husmor på et gartneri og om opfindsombeden, der var nødvendig, når et folkehold på flere mennesker skulle bispises i de vareknappe tider. Tuskehandel, byttehandel og hamstring var nødvendig for at få hverdagen til at fungere. Man koncentrerede sig om afsætning fra torvevognen, her var flest penge at tjene, men man solgte også de løse blomkålshoveder til Båbnckes konserverfabrik, der kunne bruge dem til pickles.

Under krigen skete en specialisering indenfor gartneridriften, så der blev dyrket færre og færre sorter og man satsede i højere grad på kålafsætning. Efter krigen blev Gudruns mand eksportør af grøntsager til de amerikanske tropper i Tyskland, men dette sluttede i 1952, fordi hollænderne erobrede markedet. De fik statstilskud til eksporten.

Under selve krigen kunne man ikke få generatorer til de små lastvogne, så vi måtte have vognmand Sivertsen til at køre for os. Han kørte to gange om ugen med en stor lastvogn.

Vi drev det så vidt muligt på den måde, vi havde gjort før krigen. Da krigen begyndte, isolerede tyskerne København, så de havde hånd i hanke med, hvad der kom ind af varer til torvet. For at få lov til at sælge kartofler på Københavns Grønttorv skulle man henvende sig til Frederiksholms Kanal 20 for at få grossisttilladelse. Hver gang vi skulle ind til torvet, sendte vi et kort ind om, at vi havde tegnet os for så og så mange hundrede tønder kartofler. Vi havde altid 5 tdr. land med kartofler, så der var noget at gå efter.

Det skete gang på gang, at vi blev stoppet på Hvidovrevej af de tyske vagter, der spurgte, hvad vi havde, nok nærmest for at sikre sig, at vi ikke havde flæsk og den slags. Men de var sjældent ret grundige.

Den gang havde vi de unge på kost. Og da kneb det med at skaffe mad nok. Vi havde dem i alderen fra de var nykonfirmerede, til de var et par og tyve år. Vi havde to fast, som boede her, og så en del løs arbejdskraft og konehjælp til plukketid om sommeren, og så fortsatte det med forskellige ting ud på efteråret, hvor det begyndte at blive rigtigt koldt. Så måtte jeg selv fortsætte med at skære kål.

Det gik helt godt hos os med rationeringsmærker, men det var i kraft af, at farmand kørte ind til torvet, og der vankede nogen mærker. Københavns Grønttorv var én eneste stor sortbørs. Vi kunne få mange ting for penge, og vi kunne også bytte os til meget.

Mennesker i den alder kunne jo ikke nøjes med 3 halve stykker mad. Vi havde grøntsager i alle mulige variationer. Der skulle spares, det var jo klart. Det gik, men der var ikke smør på brødet altid. Det var somme tider med kartoffelmos under, for så var det ikke så bart, og så kom der pålæg oven over. Smør og fedt kunne ikke slå til, for de unge mennesker, der gik og trak porrer op og alt det der, de trængte jo ikke til afmagringskur. Den varme ret var nogen gange selleribøf med løg, og med sovs fra dagen før. Vi spiste også brød og vælling flere gange om ugen.

En ting, der var mangel på, var hvedemel. Vi var vant til at bage til folkeholdet. I stedet for hvedemel havde vi bygmel, men det var for tungt, så når vi forventede et højt brød, fik vi i stedet et fladt og klægt. Men Ingo reddede en del brød hos de københavnske gartnere.

Vi var privilegerede, for vi havde grøntsager og kunne bytte. Vi havde også et par køer, så vi havde mælk. Vi slagtede også selv. Det måtte vi ikke, men der kom da en gris inden for, og den var kun til os selv.

Engang nåede vi at få ryddet kælderen for mad. Vi havde et lille stykke jord med korn, og vi skulle have høsten tærsket. Da tærskeholdet kom om morgenen, var alt fjernet fra vores kælder. Jeg kunne ikke engang lave en kop erstatningskaffe til tærskefolkene. Så måtte vi ringe til slagteren, og vi fik det samme kødpålæg, som vi havde købt dagen før. Vi fik så sat et jerngitter for vores kældervindue.

Børnene var jo blevet vant til, hvad vi havde at spise herhjemme af grønt. Efter at vi var blevet befriet i maj 1945 kom der et skib med bananer. Ingo kom hjem med nogen, og han var så stolt, men børnene ville ikke have bananerne. De kunne ikke lide dem. Og ligesådan med kakao – de var blevet vant til kakaoerstatning.

Det kneb med kunstgødning. Vores afgrøder gik ned, meget meget stærkt. Det kneb også meget med at skaffe garn. Jutegarnet slap op. Vi skulle bl.a. bruge det til vores porrer, som vi var berømte for. Der var ti i bundterne, og det var fine firkantede bundter. Det var ikke fem i et bundt med bånd om som nu om dage. Vi fik papirgarn i stedet, og det sprang, når det blev vådt. Når vi stod og bundtede porrerne og trak til, så sagde det svup, og så var papirsnoren sprunget. Så måtte vi have gummihandsker på, for det skar i fingrene. Det var søreme næsten ikke til at bruge sådan noget. Men vi fik alligevel en del jutegarn, for vi hamstrede alt, hvad vi kunne, og gav drikkepenge til dem, der kunne skaffe os det; der var ikke andet at gøre.

Afgrøderne var jordbær og bønner. Der var 8-12 damer til at plukke bønner. Jeg sad og pakkede i bakkerne. Bønnerne skulle ligge lige og samme vej, og der skulle to elastikker om hver bakke. På en dag lavede vi ca. 40 rammer med 12 bakker (á 1 pund) i hver.

Jordbær var en stor artikel for os. Jordbærtiden var altså streng; vi gik og bukkede os hele dage, og solen stegte ned. Da var jeg med i marken sammen med pigerne, ellers gik det ikke. Vi tog ikke pigerne under 12 år. De små kørte træt, og så lå de og legede i stedet for. De havde også en ryg.

Senere havde vi de små agurker, drueagurker. Vi begyndte tidligt om morgenen, mens der var dug på endnu.

Under krigen blev vi mere specialiserede – enssporede. Vi havde ikke så mange sorter til sidst – blomkål derimod havde vi kolossalt mange af.

En lastbilchaufførs arbejdsvilkår

Af Ejner Larsen

Som det vil fremgå af Ejner Larsens beretning neden for, var det ikke altid lige morsomt at have med biler at gøre under besættelsen.

Benzinen blev hurtigt rationeret; gummi blev rationeret, hvilket betød, at man ikke kunne få nye dæk til biler, motorcykler og cykler bortset fra »2. sorteringsmateriale«. Hvad det kunne udvikle sig til, kan man læse om i denne erindring, som Ejner Larsen, Solrød, har skrevet til Solrød lokalhistoriske Forening.

Havde vognmændene det svært under besættelsen, havde chaufførerne det ikke nemmere. Ville man ikke være blandt de arbejdsløse, der mødte til kontrol hver dag for at få et stempel, så man kunne hæve sin understøttelse en gang om ugen – det kunne blive til omkring 24 kroner – måtte man tage hvad der var af arbejde. Da jeg nu mest var interesseret i at arbejde som chauffør, måtte jeg skifte arbejde, når den vognmand jeg kørte for, ikke havde mere gummi eller vognen var på værksted – hvor der ikke umiddelbart kunne skaffes reservedele – ja, så måtte jeg søge til andre, der var kørende.

Nu skal man jo huske på, at alle bilfabrikker forlængst var gået over til at producere krigsmateriel, så næsten alle reservedele skulle hentes hos ophuggeren, og dem var der heldigvis mange af. Det meste af Københavns sydhavn var næsten kun belagt med ophuggere. Der var enkelte ting, man helst skulle have fra reservedelslager, såsom stempler, stempelringe og pakninger, de ting kunne man ikke så godt bruge brugt. Her i Havdrup havde vi en mekaniker, der nærmest var tusindkunstner. Han boede i et temmelig gammelt hus, der blev kaldt for »Dueslaget.« Dette navn havde det fået, fordi der havde boet en mand med familie, der hed Peter Due – men det var jo vores mekaniker, jeg lige ville fortælle lidt om. Han var udlært grovsmed og maskinsmed – de to fag fulgtes jo gerne ad den gang – og skulle der laves noget i essen og/eller smedes på ambolten – ja, da må man sige, at han var på hjemmebane.

Dette med at behandle et stykke jern det havde vi enormt meget brug for, for vi kunne ikke købe noget nyt. Mekanikeren måtte selv smede styrekugler, og måtte også smelte lejer med hvidmetal, og da stod han der og

skrabede dem med en håndskraber – ja, der var vist ikke den ting, han måtte give op over for, når det drejede sig om biler og maskiner.

Men det hændte da også, at vi der kørte, kunne få brug for et værksted om natten. Det var dog ikke noget problem, for mekanikeren boede jo i et hus med bliktag – ja, så samlede man nogle mini-sten og kastede op på taget. Det varede så ikke længe, før der kom et hoved til syne i tagvinduet. Man fremsagde så sit ærinde, og dersom man udelader ederne, sagde han faktisk ikke noget til dette. Han kom bare ned og lukkede op, og vi gik i gang med reparationen. Det kunne tage fra et kvarter til flere timer – men så vidt jeg erindrer, var det meget sjældent, at han måtte opgive. Der var ikke noget, der hed nattakst.

Jeg kørte en lang overgang fragttur med en Ford A, 1930. Det var på ruten Havdrup – København. Bilen kørte på benzin et kort stykke tid efter besættelsen, men måtte så derefter køre på gengas, som det hed i daglig tale. Der kunne man vel nok tale om sundhedsfare, for når alle vognene der holdt i Københavns fragtmandshal havde motorerne i gang, så kunne man tale om os. På en generatorbil stoppede man jo ikke motoren – den fik som regel lov til at snurre hele dagen, men dersom man ikke kørte, måtte man jo inden man kørte derfra, støde brændet sammen, ellers ville der blive et »hul« i gassen, og så ville bilen uvægerlig gå i stå ude i trafikken – som regel det mest trafikerede sted den kunne finde.

Til venstre: mekaniker Hartvig Hansen, Havdrup. Til højre: chauffør Ejner Larsen, Havdrup. Læg mærke til mørklægningslyterne. (1941).

Arbejdet på en fragtbil var meget forskelligt fra anden vognmandskørsel. Det var med masser af småpakker, og man opsøgte de mest mærkelige steder. Man kom ind i de inderste baggårde og op på femte sal med en halv tønde kartofler. Besættelsen havde jo efterhånden sat sit præg på bybilledet. Der kom masser af cykler på gaden – og hestevognene var det daglige trafikmiddel man så, både som person- og godsbefordring.

Dette arbejde gik, så længe der var gummi og vogntøj til det. Da så fragtmændene måtte til at sende varerne med banen, ja, så måtte jeg jo finde mig et andet arbejde.

Jeg var heldig at få job hos en vognmand, der kørte almindelig vognmandskørsel. Det var grus, sten, tørv, korn og mel – ja alt, hvad der nu hører til en sådan blandet landhandel. Dette gik da også godt et stykke tid, indtil det begyndte at knibe med gummi, og det viste sig ved, at jeg på et læs med en såkaldt sættevogn – måtte skifte hjul fire gange, så jeg til sidst kørte enkelthjul over det hele, og det var jo ikke lige sagen. Ja, så kulminerede det, da jeg var to dage undervejs med et læs mursten til Viby. Da måtte jeg trille med hjulet fra Øm og til Roskilde, hvor der var en vulkanisør, der var skrap til at sætte kapper i dæk. Det foregik med bolte, og det man kaldte svensk stanglim. Det skete jo også at kanttråden sprang – normalt ville et sådant dæk være blevet kasseret – men dengang havde man en smed, der lavede en jernring, der passede i fælgkanten, og på denne måde kunne der køres mange kilometer endnu på dette dæk.

Men efter det De nu har læst, kan De jo næsten regne ud, at det nu var tid at søge andet arbejde, og som tænkt, ja så gjort. Men denne gang blev det hos en vognmand, der kørte mælk, ost og smør til København. Det var jo nemlig sådan, at disse vognmænd fik ekstra tildeling af gummi, og det betød skam meget for – som man siger – det holdt jo hjulene igang. Der var dog bare den hage ved det nye gummi, at det var lavet af kunststof. Kassen var celuld – hvad det så var for noget – og gummiet sagdes at komme fra Faxe Kalkbrud.

Der var stor fordel ved at køre for et mejeri, da smør og ost jo var en mangelvare og derfor i meget høj kurs på det sorte marked. Dersom man havde smørmærker, kunne man jo købe hele verden, i hvert fald kunne man få al den gode tobak, man kunne ryge, men det var ikke så meget mærkerne, det var nærmest smørret i pakker, som jeg fik af mejeristerne, med hvilket jeg kunne bytte og få tobak eller andre gode forbrugsvarer. Der var en omfattende byttehandel mange steder, men hvor de fik varerne fra, spurgte man jo ikke om. Det blev fortalt, at det var noget besættelsesmagten skulle have haft, så man fik jo ingen dårlig samvittighed af den grund.

Sådan en lastbil var nu ikke for hvem som helst at begynde at køre med. Det tog skam sin tid at blive dus med den, for dersom den ikke blev behandlet rigtigt, kørte den altså bare ikke. En gang kom der to mænd, som gerne ville låne bilen, men de ville have chaufføren med, da de skulle ud i nogle skove og hente noget. Men een ting ved jeg, det var ikke brænde de skulle hente. Jeg tror nok, at jeg kørte i det meste af Nordsjællands skove den nat, men jeg havde heldigvis taget rigeligt med generatorbrændsel med.

Mens jeg er ved bilen, kan jeg lige fortælle, at mærket var Krupp, og at den motor, der hørte til, var luftkølet. Men det gik ikke så godt med gas, så der blev lagt en Master Buick i, og det gik skam udmærket, selv om det kneb med at bremserne ville fungere - men der var jo ikke den store trafik på vejene. Det var værst, når man skulle rundt i København og måtte køre på håndbremsen, men da bilen larmede en del, var folk jo advaret i tide, så det ikke var nødvendigt at bremse op i utide ved, at folk kom ud foran bilen.

Tørvegravning

Af Ernst Jensen

Allerede under besættelsens første strenge og langvarige vinter blev der indført brændselsrationering. Den udenlandske brændsel slog slet ikke til, så man var henvist til at dække en stor del af sit brændselsbehov med tørv. Den gode gammeldags kakkelovn kom atter til ære og værdighed!

Under normale forhold spillede tørvegravning kun en meget ringe rolle, men i løbet af krigsårene tidobledes produktionen af tørv. I 1943 blev der produceret ca. 6 mill. tons tørv. Tørvegravning udviklede sig mange steder til en hel industri med tørvfabrikker, der næsten arbejdede i døgndrift.

Alle, der har oplevet besættelsen, vil sikkert stadig kunne huske tørvebrændsel, både den karakteristiske lugt, men også det til tider forfærdelige svineri i stuerne – hyppig tømning af askeskuffe og løbesod i skorstenen, som en dårlig tørv kunne afstedkomme.

Men også selve fremstillingen af tørv var et kæmpearbejde. Ernst Jensen, parcellist i Rorup ved Lejre, lærte tidligt tørvegravning, da han i 1920'erne som barn gik sin far til hånd. Under krigen skar Ernst Jensen mange tørv, dels fra sin egen tørvemose ved Lavringe mose, dels på de store tørvfabrikker, der under krigen dukkede op ved bl.a. Lavringe, Rorup og Højby moser.

Når man som jeg har beskæftiget sig med tørv i lang tid, lærer man efterhånden tørvens struktur at kende, for der findes mange forskellige slags i en mose. Den lette tørv, som ligger øverst, er fuld af kviste og grene; den går let itu, når den tørrer og brænder hurtigt ud. Den gode solide tørv ligger derimod dybest nede og er sværere at få fat i. Vil man lave en god tørv, må man derfor blande de forskellige lag sammen til en helhed.

Arbejdet i tørvemoserne begyndte omkring 1. maj – lige så snart frosten var gået af jorden. Man begyndte med at fjerne det øverste lag jord – ca. 40 cm – ned til hvor tørvnen begyndte. Den opgravede tørv blev smidt over i en kasse »en pram«, der målte 3 × 3 m og var ca. 0,3 m høj. I denne kasse blev al tørvnen æltet og blandet godt sammen – et arbejde der foregik med benene og en skovl.

Herefter blev tørvmassen i en hestetrukken tørvsluffe, der kunne rumme omkring 300 tørv, kørt ud til tørrepladsen, hvor tørvmassen blev hældt i forme af træ. Vi brugte en såkaldt tiform, der kunne rumme 10 tørv. To mand – den ene lavede til, den anden kørte ud – kunne lægge godt 5.000 tørv om dagen.

Når tørvene var så tørre, at de kunne holde sammen, blev de vendt eller kantet, dvs. stillet på siden eller enden. Senere blev de røglet eller stakket. Når man røgled, lagde man den ene tørv over den anden i en lang række, 5-6 stykker i højden; stakkede man begyndte man med en rundkreds og lavede stakke på ca. 1 m i højden.

Vand bliver hældt i den hestetrukne æltekærre. Lavringe mose. Privateje.

Den stakkede tørv bliver fyldt i sække. 1 sæk kunne indeholde ca. 112 tørv. Lavringe mose. Privateje.

Det tog lang tid at lave sådanne håndstrøgne tørv, og efterhånden som krigen trak ud, og efterspørgslen efter brændsel steg, blev der flere steder anlagt store tørvfabrikker. Der blev brugt hestetrukne æltekærre, der selv æltede tørvemassen på vej til tørrepladserne. Det godt æltede pløre blev så tippet af i en slæbeform forsynet med knive, der skar tørvemassen igennem på langs – så var der bare tilbage at ride på tværs.

I slutningen af krigen fik man anlagt elkraft til tørvemoserne. Det var en stor fordel; man fik på den måde vandet pumpet op af de gamle tørvgrave og sat lange transportrør op til de store ælteværker. Derved kunne man komme helt til bunds og få den bedste tørv med. Til betjening af et stort ælteværk brugtes 7-8 mænd og 4 heste – så kunne der også lægges mange tørv ud om dagen. Det gav igen arbejde til mange tørvoprejsere – mest koner og børn, der her kunne tjene en god ekstraskilling.

En anden måde at lave tørvbrændsel på foregik på følgende måde. Efter at have rensset et stort areal for overjord, harvede man overfladen op og lod tørvsmulden tørre. Herefter blev det revet sammen, læsset på en vogn og kørt væk fra mosen til en »stamper«, en maskine der pressede smuldet til runde briketter. Det var udmærket brændsel og varmede godt, hvis der ikke var for meget jord i, og det skete desværre alt for tit. Ofte så man store bunker tørvsmuld, der var blevet kasseret på grund af for dårlig kvalitet.

Ved den megen tørveskær kunne det næsten ikke undgås, at der blev gjort fund af forskellige oldsager. Ved de store ælteværker gik desværre

Kaffepause under tørvarbejde i Lavringe mose. Privateje.

mange ting tabt. Mens jeg arbejdede ved tørveskæret i Lavringe mose, gjorde jeg flere interessante fund bl.a. en boplads fra stenalderen, der lå 3 m under vandets overflade. Omkring et ildsted lå spaltede knogler, rådyrtakker, tænder af ulv, vildsvin og bæver samt skjoldet af sumpskildpadde, men også oldsager som benpren, granitøkse og potteskår. Oldsager jeg stadig gemmer. På bunden af en anden mose lå et tykt lag skeletter af kæmpegedder. Vi fik senere at vide, at det var en slags kirkegård, hvor de søgte hen for at dø.

At der – som krigen trak ud – var virkelig hårdt brug for al slags brændsel oplevede jeg, da en brændselsgrosserer fra København en dag i 1943-44 kom og ville købe 6 gamle stynede popler. Han bød en kæmpepris og fik dem. Senere købte han også nogle gamle piletræer. De blev kørt til København dagen efter de var fældet og solgt til kakkelovnsbrænde. Hvordan man har fået ild i sådan noget vådt brænde, aner jeg ikke.

I de første barske efterkrigs-vintre var mangelen på brændsel stadig stor. Mange varer var endnu rationeret deriblandt kul og koks, der først blev frigivet i 1953. Herefter faldt produktionen af tørv drastisk. Jeg vedblev dog at skære og bruge tørv som supplement til opvarmning helt op til slutningen af 1970'erne.

Den tørv, jeg kunne skære i Lavringe mose var nemlig en god fast tørv, der hverken gav megen aske eller løbesod.

Mit cykelhjul

Af Søren Bjerg Hansen

Under krigen blev cyklen om muligt et endnu mere populært transportmiddel. Den klarede sig uden benzin og kul, stillene var nærmest uopslidelige, men det var cykeldækkene og -slangerne desværre ikke.

Mangelen på dæk og slanger gjorde, at der blev eksperimenteret med erstatninger – træringe med fjedre, gummiagtige ringe af hærdet sildeolie, snoede papirtøve osv. Fantasien fik frit løb...

Danmark blev i årene 1940-45 mere end nogensinde »cyklernes land«. På grund af mørklægningen blev det ved lov påbudt, at alle bagskærme skulle males hvide. Privateje.

Det blev under krigen ret så hurtigt skralt med cykeldæk, for pludselig skulle alle jo ud på den tohjulede, da bilerne blev klodset op. Lagrene rundt hos cykelbranchen blev hurtigt tømt til montering på nye og gamle cykler i det næsten umættelige marked. Men der dukkede da lidt op til almindelig salg. Mange af de dæk, der kom ud på det frie marked, var efterhånden af så ringe en kvalitet, at det at blive »benådet« med et dæk kun var en kortvarig glæde. Lærredslaget i dækket var af cellulid, kunstfibre, der i struktur svingede fra tråde stive som ståltråd til tråde, der bedre egnede sig som elastik, dog uden evnen til at blive kort igen. Så enten var dækkene så stive, at de ligefrem knækkede, gummilaget var jo heller ikke det bedste, eller de gav sig og blev tykke, så de stødte på cyklens gafler og hurtigt blev slidt itu. Alligevel gjorde man alt for dog at skaffe sig disse »rigtige« dæk til forhjulet, og så gjaldt det at skærpe opfindsomheden og få klædt baghjulet på.

Enhver rask dreng havde løbet med trillehjul, en gammel cykelfælg man kunne spække hos cykelsmeden. Det skramlede jo noget, men den mere avancerede fik fat i korkpropper, som blev klemt i fælgen, så blev lyden ret så blød. Denne erindring blev lanceret på cyklen. Man kunne køre, men det var ikke særligt behageligt, og fælgens levetid blev stærkt forkortet. Een kørte på en stump haveslange lagt om hjulet, slangen vistnok fyldt ud med korkpropper og samlet med ståltråd. Det gjorde så sjovt, når man for hver omdrejning af hjulet ramte sammenføjnngen. Jeg husker een, der havde været på havnen og fundet noget kasseret tykt (vel ca. 60 mm) tovværk. Om også han havde bundet det ret så godt fast til fælgen røg det tit af.

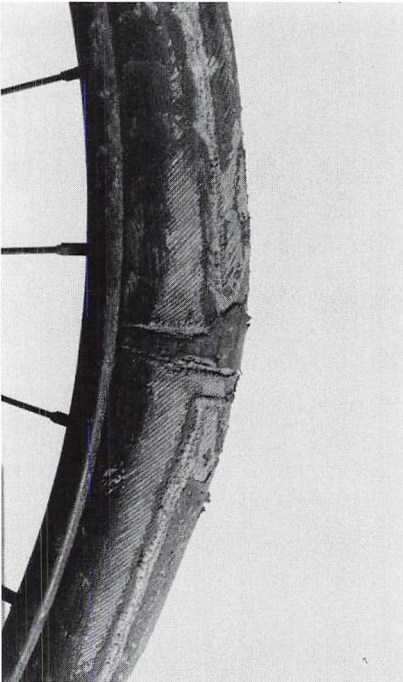
Hjemme var vi fire, der gerne skulle køre, og heller ikke os lykkedes det at finde dæk i takt med slitagen, men vi havde set enkelte eksemplarer af cykeldæk skåret ud af kasserede bildæk. Vi havde emnerne i huset, så min far og jeg blev enige om, at sådan ville vi være kørende. Og det blev vi.

Vi skar tre eller fire bildæk op til cykeldæk. Ikke alle lige vellykkede. Jeg husker, at i alt fald eet lykkedes det os aldrig at få til at blive liggende på fælgen, men det, der eksisterer i dag, kørte perfekt.

Det at skære et cykeldæk ud af et kasseret bildæk er ikke lige en sag, man løber til. Det opdagede vi ret så hurtigt og giver gerne fidusen videre.

Med en stump af et kasseret cykeldæk havde vi modellen for bredden, og noget bredere end denne skar vi først slidbanestykket ud af bildækket. Vi lærte hurtigt, at en jævnt skarp kniv dyppet i vand, gerne med lidt sæbe i, skar næsten som i smør. Dette bælte var for tykt, tungt og usmidigt, så vi skrællede gummiet og gerne det øverste lærredslag af. Dette dog således, at skrælnngen ud til siderne kun måtte gå til, hvor vulsten

skulle være. Vulsten dannedes af gummilaget skarpt skåret ned til / i lærredet. At bæltet, vi skar i, skulle være bredere end det færdige cykeldæk skyldtes, at vi brugte den yderste kant til at stifte bæltet til et fast underlag under skærearbejdet. Her brugte vi et bræt, indtil vi blev så avancerede, at vi brugte den buede side af en tyk brændekævla. Det gav os også den fordel, at vi så kunne skrælle ret så jævnt. Når vi langt om længe havde en »jævn og ensartet« slidbane og en fornuftig vulstkant, skulle dækket skærfes til passende bredde, så vulstpartiet

Detalje af det hjemmelavede dæk. Man kan tydeligt se, hvor dækket er vulkaniseret. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

Et vellykket cykeldæk, skåret ud af bildæk. Privateje. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

kunne få tag i fælgkanten og blive liggende på fælgen. For megen bredde, så kunne man ikke få lagt dækket ned i fælgen. For lidt bredde, så rullede vulsten ud over fælgen, når man pumpede slangen op.

Når hele skærearbejdet var overstået gik turen ned i Bryggeriets gård, ned til vulkanisør Andersen.

Andersen fik fælgen, slangen og »mesterstykket« og så skulle dækket vulkaniseres sammen så det fik den helt rigtige størrelse til fælgen. Det fik Andersen en gevaldig rutine i, dette at måle op nøjagtig hvor sammenføjnngen skulle ligge. Det lod sig ikke gøre uden hjælperne, jeg har selv været med,

og jeg kan forsikre, at sådan et dæk er vanskeligere at styre end en ål.

Det var med en vis stolthed, man fik sit hjul med hjem, og ikke mindre stolt var man, når man kom hjem fra den første tur i god behold og med luft i hjulet.

Hvordan var så sådan et dæk i praksis?

Ikke så ringe. Man blev godt nok mindet om Andersens fortjenester, hver gang hjulet løb en omgang. Det var nu ikke så slemt. Værre var det nok, at hjulet var meget tungt at køre med, men alt i alt det betød intet: man var kørende. Jeg har taget turen fra Hedegaardsvej til Veddelev Strand mange gange på sådan et hjul. Nu gjorde det jo heller ikke stort at dækket bumpede lidt, for vejene var ikke af højeste kvalitet. Stierne ned over klosterjorden til Sct. Agnes eller Ny Himmelev var godt hullede, og bedre var vejen fra Veddelev og ned til vandet slet ikke.

Men vandet var dejligt, og det var det, vi kørte efter, og pudsigt selv om også badebroen lå ved den militære skydebane, og tyske soldater gik vagt ved arealet, var det som om dette åndehul var tabu.

Skrånten, broen og vandet var »vores«, og det blev for det meste respekteret.

Glimt fra besættelsestidens skolehverdag

For flertallet af børn betød besættelsestiden antageligt ikke store forandringer i den daglige skolegang.

Men landet over beslaglagde besættelsesmagten et ikke ringe antal skoler. Således også i Roskilde Amt. Disse beslaglæggelser betød for såvel et stort antal børn som deres forældre og lærere en gennemgribende forandring af skolehverdagen. Årbogsredaktionen har derfor fundet det naturligt i »glimt fra hverdagen« også at medtage glimt fra en skolehverdag, som mange vil kunne nikke genkendende til.

I jubilæumsskrifterne for to af skolerne i Køge kommune findes nedenstående beretninger om »Brochmands Skole under 2. verdenskrig« og om »Tøxens Skole i krigsårene«, skrevet af henholdsvis tidligere overlærer Knud Nielsen og overlærer Mogens Hartvigsen.

Beretningerne omhandler naturligvis konkrete forhold på de to skoler og i Køge kommune. Men de giver samtidig på udmærket måde indtryk af de generelle problemer, skolemyndighederne havde med hensyn til at etablere en fortsat rimelig skolegang for børnene, når besættelsesmagten – ofte med dags varsel – forlangte skolebygningen til rådighed i en ukendt periode af kortere eller længere varighed.

Resultatet af de hastigt gennemførte ændringer blev: overflytning af eleverne til anden skole – med deraf følgende overbelægning – eller til forhåndenværende lokaler af meget varierende egnethed i biblioteker, forsamlingshuse, spejderbytter m.v., nedsættelse af undervisningstimeantallet, ofte sløjfning af undervisning i faglokaler, f.eks. gymnastik, og ændring af undervisningstiden til »to-holdsdrift« formiddag og eftermiddag. Et resultat, der efter andre oplysninger er helt identisk med forholdene for elever på de øvrige skoler i amtet, der led samme skæbne som Brochmands og Tøxens skoler. Derfor skønnes de to glimt at være dækkende for manges erindring om en problemfyldt skolegang i besættelsestiden.

Brochmands Skole i Køge under besættelsen

Af Knud Nielsen

Den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 kom på mange måder til at betyde et afbræk i de normale skoleforhold for byens skoleelever.

For Brochmands Skole forløb krigen således:

I skolevæsenets årsberetning hedder det:

»Morgenen den 9. april vil sikkert huskes af alle skolebørn. Skønt flere formationer af sortegraa tyske flyvemaskiner fløj ganske lavt over byen, mødte børnene i skole til rette tid, nogle var nok lidt forskræmte, men lærernes beroligende ord gjorde snart ende på deres frygt, saa de faldt til ro i vante sysler.«

Den nu pensionerede lærer Carl Weber husker den 9. april således:

»Da jeg mødte på skolen, var jeg ikke selv helt klar over, hvad der var sket i nattens og morgens løb. Eleverne blev sat igang med at tegne og male, hvorefter lærerstaben samledes i lærerværelset omkring en radio for at høre de sidste nyheder, og da vi havde dannet os et overblik over situationen, vedtog vi at fortsætte skoledagen på normal vis.«

De første tyskere, der rykkede ind på skolen, ankom den 11. april. Det var sanitetstropper, der beslaglagde gymnastiksalen og hele skolegården. Under disse forhold måtte normal skolegang opgives, og skolen lukkede den 13. april.

I tidsrummet indtil den 24. april blev teknisk skole omdannet til skole for Tøxens skoles elever, hvorefter Brochmands elever blev overført til Tøxens skole. Den 6. juni blev Brochmands Skole forladt af tyskerne, og efter sommerferien begyndte man igen på normal undervisning; men allerede den 21. september stillede den tyske værnemagt krav om at overtage skolen.

Dette medførte, at nogle klasseværelser på Tøxens skole blev halveret for at udvide kapaciteten, og efterårsferien blev ændret til den sidste uge af september. Samtidig blev der indført »to-holdsdrift« på skolen, og selv om mørklægningsbestemmelserne ikke tillod skolegang før kl. 9.00, kunne skolen holdes igang – dog med reduceret timetal for de mindre klasser.

Fra den 29. marts 1941 var Brochmands Skole igen »ledig«, men da man frygtede, at tyskerne atter ville stille krav om brug af skolen, blev den kun delvis anvendt til sit egentlige formål.

Frygten for igen at miste skolen var ikke ubegrundet, for den 1. marts 1943 rykkede Hitler-Jugend ind på skolen og blev der til krigen sluttede.

Klasseværelse i Brochmands Skole 1944-45. Teksten malet på væggen: Das Schwert ist das Recht und die Wahrheit.

Disse Hitler-Jugend, hvoraf mange var store børn, var udsultede, da de kom til byen. Deres bevæbning bestod af gamle danske geværer model 89, der både var store og så tunge, at de dårligt kunne håndteres.

Disse underernærede børn skulle holde vagt omkring skolen, men især om natten kunne det knibe med opmærksomheden.

Herom fortæller den nuværende borgmester Jørgen Jørgensen, hvis far, Poul Jørgensen, iøvrigt var leder af Brochmands Skole under krigen.

»En sen nat, hvor vi var på vej hjem efter at have været ude for at modtage nedkastede våben, skulle en af mine kammerater på vej hjem køre ad Nørregade på cykel. Han var også træt efter nattens nervepirrende job og havde glemt at adskille og skjule sin maskinpistol, der hang i sin rem over brystet. Denne ikke uvæsentlige detalje blev han først klar over, da han cyclede forbi vagtposterne foran skolen – men heldigvis så de intet.«

Tøxens Skole blev overtaget af tyskerne af et par omgange, og til sidst var begge skoler besat.

Dette gjorde lokalesituationen næsten umulig, men ved lån af lokaler rundt om i byen – som f.eks. boldklubbens klubhus, spejderhytter, bibliotekets læsesal m.v. – kunne 2-holdsdriften fortsætte under trange og vanskelige forhold.

Efter kapitulationen den 5. maj så Brochmands Skole noget brugt ud, og en større reparation var nødvendig.

Først omkring den 1. februar 1946 var Brochmands Skole igang, og alle kunne ånde lettet op.

Ungerne kom i bad og blev bispist

På trods af de noget kaotiske skoleforhold oplyses det i skolens årsberetning for skoleåret 44/45, at Brochmands elever »hver uge i vintertiden har faaet varmt brusebad paa kommunens badeanstalt, der lå i kælderen under gymnastiksalen« – som iøvrigt var den eneste del af bygningerne, tyskerne ikke havde besat; – men som ældre borgere kan huske, var der tit razzia efter sprængstof, der kunne have sprængt hele gymnastiksalen væk.

Skolebespisning blev med Sofie Høg som økonoma etableret i kælderen under Brochmands Skole – når den ellers var ledig.

Menüen omfattede: grød af forskellig slags, sulevælling, kogt og stegt flæsk, medisterpølse, og når det skulle være rigtigt flot, frikadeller.

I skoleåret 44/45 deltog ca. 250 børn i skolebespisningen. Antallet af »bespisningsdage« var 137, og der blev ialt uddelt 32.844 portioner mad, og iflg. kommunens regnskaber var portionsprisen herefter på 48,09 øre.

At skolebespisningen var gavnlig, fremgår af skolelægens årsrapport, hvori skolelæge Chr. Sørensen oplyser »Sundhedstilstanden har været tilfredsstillende. Børnenes vægt er atter gaaet en tak i den rigtige retning.«

Man drillede tyskerne

Pens. lærer Carl Weber, der var ny lærer i byen, havde en masse gymnastiktimer. Og når vejret var godt, blev der spillet bold på Lovparken, der samtidig blev anvendt af tyskerne til eksercits. Lykken var, når en unge kunne se sit snit til at vælte de i pyramide opstillede geværer.

Når man skulle hjem fra Lovparken, gik man ikke den nærmeste vej ad Allégade, men ad Laughusgade. Denne gade var smal, og kunne man afpasse tilbagemturen, så den passede med, at tyskerne skulle marchere fra skolen til Lovparken, på en sådan måde, at man mødtes midt i den smalle gade, ja, så var der lagt op til en god gang forvirring, råben og skrigen!

Tøxens Skole i krigsårene

Af Mogens Hartvigsen

I de følgende år går det stille og roligt på skolen. Indførelsen af mellemkoleordningen i 1937-38 giver ingen anledning til problemer, og først med den tyske besættelse af Danmark i april 1940 kommer der uro i den daglige gænge. I Køge skolevæsens årsberetninger kan læses, at der til stor gene for undervisningen indkvarteres tyske tropper i skolernes bygninger i en god måneds tid i foråret 1940. Man må indrette undervisningslokaler andre steder i byen, der må foretages opdelinger, så et klasseværelse bliver til to osv. Gymnastikundervisningen må opgives om vinteren, da brændselmangelen forhindrer opvarmning af gymnastiksalene. At det har været en problematisk tid at have børn i ses af, at skoletandlægen minder om, at mælk og gulerødder trods alt bør indgå i børnenes daglige kost, at skolelægen med bekymring konstaterer en faldende beklædningsstandard og af, at skolevæsenet sender »15 svagelige drenge« på feriekoloni i Strøby. Brændselssituationen forværres, og mens man i 1914-42 så sig i stand til at give alle skolens elever »et renselsesbad« på den kommunale badeanstalt hver 14. dag, afskaffes dette for de ældre elever i vinteren 42-43. Disse elever må i stedet i omklædningsrummet tage til takke med et »tempereret motionsbad«, hvad det så har været. Rart lyder det ikke. Da Brochmands Skole i marts 1943 beslaglægges af tyskerne, bliver situationen uholdbar. Der er af Tøxens Skoles to gymnastiksale kun den ene til rådighed, og i det hele taget skæres så meget ned på undervisningstimeantallet, at man tilbagekalder tidligere udsendte opslag om ledige stillinger. I skolens dagbog finder man den beskæmmende oplysning, at af 312 tilmeldte elever bestod kun 63 en cyklistprøve arrangeret af politi og lærere. Videre får man sammesteds færten af, at nogle enkelte lærere har været mere duperet af tysk effektivitet og den ariske races overlegenhed end godt var. Efter henstilling fra de tyske myndigheder bevilges nemlig tre lærere 14 dages orlov i november 41 for at foretage en studierejse til Tyskland.

Lyspunkter findes. Det er i januar 1943 Køge ungdomsskole starter op i lokaler på Tøxens Skole.

Med krigens slutning og nogen tid derefter bliver lokalesituationen helt umulig, idet skolen i krigens sidste måneder må afgive mange lokaler til soldater og tyske flygtninge og også efter befrielsen – for at det ikke

skal være løgn – stadig må afse lokalerne, nu til modstandsbevægelsen. Først i slutningen af sommeren '45 kan skolen igen anvende lokalerne til deres egentlige formål.

Men der er andre problemer i krigsårene. Der skulle på Tøxens skole i 1944 indrettes tilflugtsrum, og det gav daværende temperamentsfulde politimester Bro anledning til heftig polemik med »det høje luftværn«. Vagn Bro og stadsingeniøren foreslår, at man forstærker gangen i stueetagen med 30 cm (!) tykt tømmer, men luftværnet vil have rummene indrettet i kælderen. Politimesteren forklarer, at det kan man ikke, for disse rum tjener andre formål, f.eks. har socialtjenesten køkkenet i en del af kælderen (det var i den midterste del, hvor man bl.a. fremstillede marmelade til uddeling blandt byens trængende familier). Det er med slet skjult triumf, at politimesteren til sidst meddeler, at luftværnet efter en besigtigelse af lokaliteterne godkender hans planer.

Krigen får en ende, og de sidste efterdønninger spores i 1946 i lærerrådsprotokollen, hvor det meddeles, at »nazisternes« embeder vil blive opslået ledige, når »den sidste dom er faldet«. »Nazisterne« har antagelig været i hvert fald de tre rejselystne herrer, som fik orlov i november '41.

Ungarerne i Hvalsø kommune

Af Conny Petersen

I begyndelsen af 1945 kom der ungarere til nuværende Hvalsø kommune. Det fortælles, at de blev spredt ud med tyske oppassere, efter de havde gjort oprør mod tyskerne bl.a. på Ringsted kaserne. Følgende er baseret på interviews taget for 5 år siden i forbindelse med 40-året for befrielsen samt på forhandlingsprotokoller for Såby-Kisserup og Hvalsø-Særløse sogneråd.

Da ungarerne kom til Såby skole.

Under besættelsen, nærmere betegnet den 2. marts 1945, kom der 5 tyskere til Kr. Såby. Med sig havde de en gruppe ungarer (150-200 personer), som blev indkvarteret på Kr. Såby skole og i Forsamlingshuset. Der blev arrangeret sovepladser i gymnastiksalen og i undervisningslokalerne, så den egentlige skoleundervisning for skolebørnene foregik derefter i missionshuset og i den gamle præstegård. Man fik dog frist til mandag den 5. marts om morgenen med flytning af inventar m.v. Lærerinderne måtte også flytte ud fra deres lejligheder på skolen, kun lærer Risbjerg-Thomsen fik lov at blive boende i sin lejlighed på skolen. Sognerådet forsøgte at fremskaffe lokaler til brug for undervisningen af børnene i Såby missionshus og konfirmandstuen i Såby præstegård. En del af eleverne henvistes til Kisserup og Vester Såby skoler, og man udfærdigede en midlertidig undervisningsplan, der som forslag blev fremsendt til skoledirektionen.

Ungarerne kom med deres gamle stive vogne og gav i det hele taget udseende af at være »gammeldags.«

I deres soveværelser blev der spredt halm ud over gulvene, og det forlyder, at der blev gjort gymnastik hver dag under tysk kommando. Et og andet skulle de jo lave, når de ikke lige blev sendt ud for at grave skyttegrave ved Landevejen, hvilke områdets børn yndede at jævne igen, når de var gået hjem. Deres »øvelsespladser« var anvist i Bjergskoven, på Skulderup mark og på gårdejer Hans Christensens mark i Kisserup.

Der blev oprettet et feltkøkken i lærerboligernes garage, hvor man brugte skolens gruekedel til madlavningen, som ungarerne selv stod for. Ungarerne holdt af at komme i Kr. Såby smedie, hvor de fik lov til at benytte blæsebælgen, som de lykkeligt genkendte, som noget de kunne

Her ses den omtalte vogn, som ungarerne blev kendt for og på. Billedet er fra Kr. Såby.

bruge. El-bælgen måtte smeden ikke bruge, da der var rationering, og den type bælg kendte ungarerne ikke til. Ungarerne blandede sig med befolkningen, hvor de kunne komme til det. Den dag i dag er der stadig mennesker, der kan ungarske gloser.

At det var en trist skæbne disse ungarer var udsat for, giver følgende historie et lille billede på. En af ungarerne »Dimotri« var en meget dygtig violinist, og han lånte af og til Risbjerg-Thomsens violin. Så sad han og spillede sit hjemlands vemodige sange.

Nogle ungarere fik lov til at benytte lokale borgeres radio, for de ville så gerne høre deres eget lands radio-nyheder. Det viste sig dog, at det var den engelske radio, de lyttede til. Ikke blot ungarerne lyttede til engelsk radio. En af de tyske oppassere kom også og skulle høre radio. Han forlangte at være i enrum, når han skulle høre radio. Det viste sig dog, at han en dag havde glemt at stille radioen tilbage, så han blev afsløret som lytter til den engelske radio, hvilket ejerne dog ikke anmeldte. Samme tysker lærte en af ungersvendene at skyde til måls med et jagtgevær efter Hitler.

Ungarerne med deres tyske oppassere drog fra Kr. Såby i maj 1945, hvorefter skolen skulle rengøres, hvortil man brugte 20 pund sæbe og en masse knofedt.

Skolegangen blev dog ikke flyttet tilbage til skolen med det samme. Man afventede en beslutning, om man skulle have indkvarteret tyske

flygtninge. Først 2 måneder efter ungarernes afrejse fik man klarmelding om, at undervisningen kunne flyttes tilbage til de nu rengjorte lokaler på skolen, og dermed til en hverdag efter befrielsen.

Ungarerne i Kr. Hvalsø.

Kr. Hvalsø skole blev også den 2. marts 1945 beslaglagt af tyskere med en gruppe ungarer. De tyske oppassere, boede på »Hotellet«, hvor også de ungarske officerer boede. Nogle af disse havde koner og børn med, og de sås jævnligt på udflugt i omegnen.

Også i Hvalsø blev ungarerne efterhånden vel modtaget. De var høflige mennesker, som byens »rødder« holdt af at lære at sige »hold kæft« i stedet for god dag. Ungarerne var hjælpsomme mennesker, der gerne hjalp med at læsse banevogne. Som betaling herfor fik de gerne nogle rationeringsmærker, hvilket de var glade for. Ungarerne var ikke bevæbnede, men blev dog sat til at bevogte jernbanestrækningen mod Holbæk og Roskilde, hvor der var forekommet sabotagehandlinger. I Hvalsø lærte man også at tælle på ungarsk, hvis de da ikke var lige så fiffige, som »rødderne.« Skolegangen i Kr. Hvalsø blev flyttet til Teknisk skole (nu Hvalsø Kro), hvor 4.-7. klasse fik undervisning. 1. klasse fik undervisning i missionshuset på Holbækvej og 2.-3. klasse fik undervisning i baptisternes kirkesal, Hovedgaden 64. Undervisningen blev genoptaget onsdag den 14. marts. Lige inden krigens afslutning fik en familie en stak flyveblade ind ad brevsprækken en sen aften. Flyvebladene var på ungarsk, og da familien ikke kunne dette sprog, besluttede man sig til at gemme dem på loftet. De blev hentet ned for 5 år siden, hvor arkivet fik et eksemplar. Arkivet fik dem oversat og det ene er bragt som illustration. Det andet følger her oversat:

Honvédek!

Most Dániában vagytok. Dánia és Magyarország mindig jó barátok voltak, s a ti kötelességetek ma, hogy e bárati viszony ez alkalommal se momoljon föl.

Maradjatok nyugodtan míg a szabadság órája út. A dán szabad mozgalom idejében megadja a jelet - akkor csatlakozzatok és a dán szabad ságharcosokkal együtt üzzetek ki a közös ellens' eget az országból. Így küzdhetek legáldásosabban Magyarország jövőjéért, beczületének visszaállításáért és hazátok isteni feltámadásáért.

dán szabadságharcosok

»Soldater! I er i Danmark nu. Danmark og Ungarn har altid stået i venskabeligt forhold til hinanden, og det er jeres pligt at værne om dette venskab i dag.

Forhold jer roligt, indtil frihedens stund er kommet. Den danske frihedsbevægelse vil give jer tegn, når tiden er inde til en fællesaktion mod den fælles fjende.

På den måde kan I kæmpe for Ungarns fremtid, for at genvinde jeres fædrelands ære og dens genopståen. Danske frihedskæmpere.«

Ungarske ord

København den 30. april 1945.

Søndag den 22. april 1945 stillede en ungarsk enhed, bestående af ca. 100 soldater op i Garderkasernen i København, for at modtage ordrer.

En tysk officer holdt en opmuntrende tale til dem og meddelte dem, at de ville blive sendt til fronten allerede samme dag. Han opfordrede dem til at kæmpe modigt, og dø om nødvendigt, i kampen for Tyskland.

Her ses en ungarer på sin best. Ungarernes beste var den lokale befolkning misundelige på. De var store og kraftige og kunne sikkert bruges af enhver driftig landmand, hvilket der dog ikke blev givet tilladelse til. Billedet er fra Kr. Såby.

Det var først nu, at de ungarske soldater blev klar over, hvorfor de skulle til Garderhusarkasernen den dag. Der startede en uro og bevægelse i geledderne, og pludselig, som om det skete efter ordre, vendte de sig om og løb allesammen ud gennem kaserneporten.

Tyskerne begyndte at skyde efter dem, og det udviklede sig til kamp, hvor flere ungarer, tyskere, men også nogle af de civile folk blev offer for kuglerne. Størstedelen af den ungarske deling slap dog fri.

Berlin er lige ved at blive totalt ødelagt. Tyskerne vil lade deres hovedstad ligge i ruiner, som de har ødelagt de andre europæiske hovedsteder. De er selv med til at ødelægge den, på samme måde, som de har været med til at lægge det smukke Budapest i ruiner. Det er kun tyskere, som kan begå sådanne sindssyge forbrydelser.

Fronten er allerede nået frem i nærheden af Østersøen.

Englænderne har taget Hamburg, og deres næste mål er Lübeck.

Den italienske front er helt opløst, de allierede er ved den schweiziske grænse. Milano og Venedig er faldet. De italienske frihedskæmpere har taget Mussolini til fange. Han er blevet dømt af en folkedomstol og allerede henrettet. Hans lig er sat til offentlig skue på Milanos største torv.

München er også faldet. Der er forlydender om at Hitler er døde – måske allerede er død.

»Ungarske soldater, officerer, underofficere, menige, ungarer

Vi vil snart opfordre jer til åben kamp, sammen med de danske frihedskæmpere og under danske og ungarske officerers ledelse, mod de forhadte tyskere, som udplyndrer og vanærer Danmark, som de også udplyndrede og vanærede Ungarn, jeres fædreland.

I den kommende tid må I forholde jer rolige, og vente tålmodigt, udvise orden og diciplin, og ikke starte letsindige og uigennemtænkte aktioner.

Indtil starten af den åbne kamp må I hjælpe danskerne så godt I kan. Saboter tyskerne hvor I kan, likvider pilekorsfolkene*, som om det var nogle ulykkestilfælde, men pas på og skån de uskyldige.

Efter I har udrenset pilekorsfolkene, kan de danske frihedskæmpere lettere hjælpe jer.

Ved at hjælpe danskerne, kæmper I for jeres fædrelands bedre skæbne, og I kan opnå, at de allierede magter sender jer hjem hurtigst muligt efter krigens afslutning. Derhjemme vil I blive modtaget som gode soldater, som kæmpede for deres fædreland.

LÆNGE LEVE DANMARK, Ungarns gode ven,
LÆNGE LEVE jeres forpinte fædreland, LÆNGE LEVE UNGARN

Nyheder på ungarsk kan bedst høres i radioen kl. 14, 17, 19 og 21 i bølgelængder 19, 25, 31 og 41 m.«

*Pilekorsfolkene er de ungarske nationalsocialister.

I sognerådsprotokollen for mødet den 15. maj 1945 kan læses følgende:
»Efter at den tyske beslaglæggelse af Hvalsø skole er hævet, har sognerådet vedtaget snarest at lade lokalerne underkaste en grundig rengøring og istandsættelse.«

Alt i alt har ungarerne ikke været længe i området, men det har været en begivenhed, som erindres af mange. Krigen blev nærværende og ungarerne var flinke og rare mennesker, der som tidligere nævnt stadig huskes for det gode, på trods af den »onde tid.«

Værnemagten og politimester Vagn Bro

Af G. Bjerg Møller

Hin dag, da den tyske værnemagt afsatte regeringen og overtog al magtudøvelse i Danmark, mødte ikke Køges politimester uforberedt.

I den årle morgenstund iførte han sig det for lejligheden passende embedsskrud – flødefarvede sommerbenklæder, hvid vest, knækflip, uniformsjakke og guldtresset kasket. Således udstyret og muntert svingende med malakkastokken, den fine tynde til promenadebrug i staden, ikke den svære knort, der sædvanligvis ledsagede ham på visitater hos distriktets sognefogder, begav han sig gennem de morgenstille gader til politikammeret. (Bemærk: I Vagn Bros Køgetid havde byen vel som andre politistation og politikontor, men i mesters sprogbrug hed politiets domicil bag rådhuset altid kun »kammeret.«

Hvad der end skulle hænde denne dag, så agtede Vagn Bro at bidrage til, at alt kunne gå ordentligt og standsmæssigt til.

Ingen skulle i hvert fald tage ham på sengen...

Ved halvfemtiden væltede en deling tyskere i fuld feltmæssig udrustning med stålhelmet, fældede bajonetter, håndgranater i bælt og støvler ind på politistationen, modtaget af den aldrende vagthavende overbetjents uforstyrrede bredt sjællandske:

»Go, måren, d'herrer.«

»Wo ist der Polizeimeister? Er ist nicht zu Hause?« skreg den kommanderende underofficer med alle tegn på ophidselse.

»Nøj ded ka' han vel itte så gåt være etter ded, a han sitter på sit kontor«, svarede overbetjenten lige uforstyrret. Ledsaget dertil forhørte underofficeren sig inkvisitorisk og stadig voldsomt ophidset om, hvad i alverden Vagn Bro bestilte her på denne tid af døgnnet.

Vagn Bro:

»Min herre! Som det måske er Dem bekendt, er jeg denne købstads politimester, det lokale, hvori vi befinder os, er mit embedskontor, og jeg har just nogle embedsforretninger at skulle besørge. Kan De have noget herimod at indvende?«

Det måtte tyskeren medgive, at det kunne han ikke, men han havde altså ordre til at bringe politimesteren til den tyske værnemagts bykommandant. – Hertil var yderligere bragt borgmester Niels Albrechtson, kæmner Sigfred Hjarsø og andre af den kommunale administrations mere fremtrædende »spidser.«

Ved ankomsten til kommandanturen fik de indbragte danske forelagt general v. Hannekens proklamation om undtagelsestilstanden og meddelelse om, at værnemagten fra døgnets begyndelse havde overtaget al magt i riget.

Kommandanten, en ung oberleutnant, vistnok i det civile liv juridisk studerende, ledsagede efterretningen med en lille tale, i hvilken han, garneret med de frygteligste trusler, gjorde bekendt, at fra nu af havde han og han alene alle magtbeføjelser i staden Køge. Enhver, der efter dansk lov havde haft en myndighed at udføre, ville behage uophørligt at efterkomme alle givne ordrer. Var det forstået?

(Det følgende replikskifte er mig senere refereret af nu afdøde kæmner Hjarsø, der sammen med de øvrige tilstedeværende danske tavse hørte på, da Vagn Bro førte sig frem).

»Hr. oberleutnant! Dette er meget interessant. Jeg forstår det på den måde, at Deres øverstbefalende – var det ikke general Hanneken, De sagde, han bedder (!) har givet Dem visse ordrer og beføjelser, som De naturligvis må rette Dem efter. Men ser De, hr. oberleutnant, også jeg har en øverstbefalende, Hans Majestæt Kong Christian den Tiende – De har måske hørt ham omtale? Jeg er kongelig udnævnt dansk embedsmand og har i medfør heraf aflagt et embedsløfte, som jeg for mit vedkommende naturligvis må holde mig efterretteligt. Kun i den udstrækning even-

tuelle anbringender fra Deres side lader sig forene med disse mine embedspligter, vil jeg derfor være i stand til at efterkomme Deres ønsker... «

Oberleutnanten (voldsomt ophidset): »Aber, hr. Polizeimeister! Sie müssen doch verstehen... «

Vagn Bro (aldeles uanfægtet): »Tillad mig iøvrigt, hr. oberleutnant, at erindre Dem om et par ting. Ifølge Haager-konventionens artikel... « og inden nogen kunne nå at bremse ham, var Vagn Bro inde i en formfuldendt juridisk om end tyskesprogligt og grammatikalsk nok knap så korrekt udredning af alskens internationale folkeretlige principper med flittig henvisning til og citater af disse traktater og konventioner, en tale, der øjensynlig gjorde den stakkels overleutnant aldeles paf.

Det endte i hvert fald med, at han – rystende opgivende på hovedet – lod politimesteren permittere, hvorefter Vagn Bro, svingende malakka-stokken trissede tilbage til »kammeret.«

Her indfandt jeg mig nogle timer senere for at spørge nyt. Al normal telefontrafik var afbrudt, radioen bragte kun v. Hannekens proklamation med ledsagende trusler om, hvad der ville ske de danske, der satte sig op imod værnemagtens vilje. Dagbladene var forbudt at udkomme indtil videre, men som øvrighedsperson havde Vagn Bro fået lov til at benytte sin telefon.

I morgentimerne var det lykkedes ham at få indhentet forskellige informationer fra Københavns politigård om dagens begivenheder, hærens afvæbning, sænkningen af flåden og kampene på Holmen, arrestationen af politiet og af fremtrædende politikere og kulturpersonligheder og så videre. –

Som vi sad og passiarede, ringede telefonen: »God dag, hr. overbetjent! Nå, hvordan står det til i Haslev?«

Af samtalens forløb forstod man, at det var politistationen i Haslev, som sorterede under politimesterembedet i Køge, der var på tråden. Det fremgik videre, at den brave overbetjent dagen før havde pågrebet et par misdædere – det viste sig senere at være nogle hønsetyve – og nu var overbetjenten bekymret over, hvordan han under de rådende tilstande, skulle få dem fremstillet i grundlovsforhør inden 24 timers fristen.

»Den sag må selvsagt klares, hr. overbetjent. Lov og orden må stadig råde. Jeg skal komme til Haslev ud på dagen. Men – som det er Dem bekendt, er der indtruffet visse alvorlige begivenheder i fædrelandet på denne dag. – Jeg blev såmænd tidligt her i dag hentet til konference hos vore »venner«, endog før jeg havde fået stunder til at indtage min morgenmad, så De vil kunne forstå, at før ud på eftermiddagen kan det ikke blive. – Og hvad der end er hændt og skal hænde, må jeg virkelig som kongelig dansk embedsmand fastholde min grundlovmæssige ret til at få min frokost i fred og ro ---. «

Jeg kiggede først på Vagn Bro og derpå på min kollega, af hvis minespil det tydeligt fremgik, at morgenstundens hændelser øjensynligt alligevel havde været for meget for den gæve mester. Nu rablede det da helt for den stakkels mand.

Men da Vagn Bro havde ringet af, lænede han sig frem og sagde med et polisk satanisk grin:

»Jeg ser, at de herrer er lidt desorienterede over denne samtale. Men jeg skal betro Dem, jeg er en af de få her i staden, hvem det ved særlig gunst er forundt at benytte telefonen. Oppe på vor central sidder en gefreiter eller sådan noget lignende, som forstår tåleligt dansk, og hvis opgave det blandt andet er at aflytte mine samtaler. Nu sidder han og spekulerer, så det knager – og måske finder han det endog fornuddent at udfærdige en rapport til sin foresatte herom over, hvad i alverdens riger og lande Danmarks grundlov kan have med min frokost at gøre. Og ved De hvad! Jeg synes, at han skal have noget at spekulere over, når han alligevel er der.«

K ø g e
B u g t